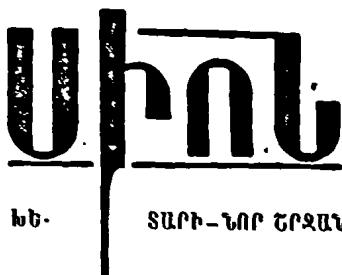

ՄԻՈՒՆ

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ – ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ

ԹԻՒ 9 – 10

ԽԵ-

ՏԱՐԻ-ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ, ԳՐԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ
ՊԱՇՏՕՆԱԹԵՐԹ ԵՐՈՒՍԱԴԵՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

1971

Սեպտեմբեր — Հոկտեմբեր

Թիւ 9 - 10

1971

September - October

No. 9 - 10

S I O N

VOL. 45

OFFICIAL PUBLICATION OF THE ARMENIAN PATRIARCHATE, JERUSALEM
A BIMONTHLY OF RELIGION, LITERATURE AND PHILOLOGY

Proprietor: His Beatitude the Armenian Patriarch of Jerusalem

Editor-in-chief: Bp. Shahe Ajamian Editor: Ara Kalaydjian

St. James Press
Jerusalem

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՀԱՅԵՑԻ ԿՐԹՈՒԹԻՒՆ

Բ.

Ինչպէս կը թելադրէինք մեր նախորդ գրութեամբ, Հայեցի կրթութեան պարագան արտասահմանի մէջ մեր դիմաց բարձրացող ամենէն կարեւոր եւ ճակատագրական հարցը ըլլալով Հանդերձ, ցարդ մնացած է անկազմակերպ վիճակի մը մէջ, չդառնալով համազգային մտահոգութեան ու գուրգուրանքի առարկայ: Բացառելով թերեւս յետ-եղեռնեան 1920-1930 տասնամեակը, երբ, ընդհանուր տազնապի մը իրրեւ արդիւնք տենդոտ գործունէութիւն ունեցանք, մեր կրթական գործը անտէր կալուած մը նկատուեցաւ, ամբողջ հայութեան արգահատանքին՝ ըայց երբեք հոգածութեան առարկայ: Բաւականացանք մեզ հետաքրքրելիք այդ էական հարցին մատուցանելով «չրթունքի ծառայութիւն» մը, ինչպէս կ'ըսեն եւրոպացիներ, եւ իրապէս ալ, մեր գործունէութիւնը, այս մարզին մէջ, խօսքէն եւ ճառէն անդին չանցաւ: Որքով մըն էր այն Հայեցի կրթութիւն կամ դաստիարակութիւն ըսուածը, որուն մեղքացանք, որուն գլուխն իսկ չոյեցինք, եւ որուն սակայն զլացանք մեր ժառանգութեան բաժնեկից ըլլալու արդար իրաւունքը: Տարագրի հոգեբանութեամբ հիմնարկեցինք արտասահմանի մեր առաջին դպրոցները. կեանքը յառաջացաւ, նիւթական մեր պայմանները աներևակայելի արագութեամբ փոխուեցան դէպի լաւագոյնը, այլ վարժարաններուն մէջ մնաց աքսորականի, լքուած ըլլալու այդ հոգեբանութիւնը: Վարժեցուցինք ապրիլ մուրացկանի կեանք մը, եւ դպրոցներուն նետուած լուծման՝ եւ ասիկա այրիին լուծման չէր, դժբախտաբար, իրրեւ ազգասիրական գործ հրապարակով դրուատեցինք: Մուրացկանութեան այդ վարժութիւնը հոգեբանութեան վերածուեցաւ հետզհետէ, ազարտելով դպրոցի ու դաստիարակութեան մեր ըմբռնումները եւ մեզի արգիլելով որեւէ յառաջացում:

Մտաւորական ընտրանին, որ դպրոցները ոտքի պահող, անոնց ոգի եւ կենդանութիւն տուող ուժն էր սկզբնական շրջաններուն, քիչ առ քիչ հեռացաւ ուսման մեր յարկերէն, իր տեղը տալով իրենց պաշտօնին ու պարագայականութիւններուն բոլորովին անպատրաստ՝ թէեւ շատ լաւ Հայ+ անձերուն: Ո՞ր է հիմա հին օրերու Հայերէն զեղուի ուսուցիչը՝ որ իր անձին իսկ հիմալքով սէ'ր, նուիրո՞ւմ, խանդավառութիւն կը հրահրէր գրասեղաններուն գամուած հայորդիներուն մէջ. ո՞ր է մտաւորական ուսուցիչը, որ մեր հայրենիքի աշխարհագրութեան երեւութապէս չոր ու անհետաքրքիր պահը կրնար վերածել պակուցումի եւ զգացումներու

Հրահրման վայրկեաններու» Խոր, հիմնաւոր զարգացման ու անկէ բխող ստեղծարար խանդավառութեան տեղ, խեղճութիւններ, եւ անկարողութիւններ պարտկող «ազգասիրութիւն»ն է տիրողը, որ անճիշդ դւ վտանգաւոր ընդհանրացումներով, անհեաքքքքք Խո ինքզինք չնորոգող դասաւանդութեան մը վերածած է հայագիտական նիւթերու, ուսուցումը մեր վարժարաններուն մէջ։

Մեր բազմաթիւ նախակրթարաններուն մէջ ի՞նչ վիճակ կը ներկայացնէ հայերէն լեզուի ուսուցումը մասնաւորապէս, եւ հայագիտական այլ նիւթերու կացութիւնը ընդհանրապէս։ Եթէ ուզենք պատասխանել այնպէս՝ ինչպէս ըրած ենք երկար տարիներէ ի վեր, այն ատեն ինքնագոհ փառաւորութեամբ պիտի հաստատենք թէ հայեցի դաստիարակութիւնը մեր դպրոցներուն ծո՛ւծն իսկ է, թէ այդ կրթութիւնը մեծ յառաջդիմութիւններ արձանադրած է, թէ տարեկան բազմահարիւր հայ մանչեր եւ աղջիկներ շրջանաւարտ կ'ըլլան՝ այդ դաստիարակութեան բարիքով զօրացած եւ թէ բազում զոհողութիւններով ստացուած գեղեցիկ այդ արդիւնքը պատիւ մըն է մեր ժողովուրդին ու անոր ուսումնասէր նկարագրին։

Բայց իրապէս այդպէ՞ս է։ Մեր Հրապարակային ճոռո՞մ եւ վարդակարմիր արտայայտութիւններուն ետին տխուր իրականութիւն մը գոյութիւն չունի՞, յուսահատեցնող իրականութիւն մը։ Կրնա՞նք տակաւին անգիտանալ ձեւացնել պարտուողական եւ անհոգ ոգիի մը գոյութիւնը մեր կրթական յարկերէն ներս։ Ինչո՞ւ այս ինքնախաբէութիւնը, երբ միայն եւ միայն մենք կը տուժենք անկէ, կը տուժեն մեր զաւակները, կը տուժէ մանաւանդ մեր ապագան։ Մեր դպրոցներուն մէջ ուսուցիչ ըլլալու կարելիութիւնն իսկ չարունակական դժբախտութեան, նուաստացման ու աղքատութեան հեռանկարը չի՞ պարզեր ենթականերու աչքին։ Չե՞նք մտածեր — թէ եւ բարձրաձայն չարտայայտուինք — թէ կեանքի ձախողածներուն ասպարէզն է հայ վարժարանի մը մէջ ուսուցչութիւնը. աւելին, համոզուած չե՞նք թէ հայերէնի կամ հայագիտական նիւթերու ուսուցումը գործն է անոնց՝ որոնք տարբեր բան չեն կրնար ընել։ Եթէ ուզենք չարունակել մեր յաւակնոտ այլ վրտանգաւոր անհոգութիւնը, այն ատեն բաւ պիտի ըլլայ միակ այցելութիւն մը մեր որեւէ նախակրթարանին, երեւան բերելու համար իրականութիւնը՝ որուն շտա տժգոյն մէկ պատկերը միայն կը փորձեն գծել վերի հաստատումները։

* * *

Գլխաւոր երկու դժգոհութիւններ, կը խորհնք, արգելք են հայեցի հիմնական եւ ամբողջական կրթութեան մը ջամբումին. հայ ուսուցիչներու պակասը եւ հայերէն դասագիրքերու անգոհացուցիչ վիճակը։ Առաջին իսկ ակնարկով պիտի հաստատուի որ այս երկուքը հետեւանք են, ինչպէս նաեւ պատճառ՝ ցաւալի անհոգութիւններու եւ տխուր կացութիւններու։

Հայ ուսուցիչներու թիւը մեծապէս նուազած է արտասահմանի մէջ, մասնաւորաբար վերջին տասնամեակին։ Հայ վարժարաններէ շրջանաւարտ եւ համալսարան աւարտած երի-

տասարդներ չեն դիմեր գէպի ուսուցչութեան առպարէզ, նախ ահոր համար որ նիւթական անդհացուցիչ վարժատութիւնը արգելք է նման որոշումի մը, եւ ապա՝ որովհետեւ ապագայի ո՛չ մէկ հեռանկար կը տեսնեն նման ասպարէզի մը մէջ։ Հայ վարժարանը կրնա՞յ ստեղծել այնպիսի առիթներ՝ որոնք համալսարանաւարտի մը առջեւ կը բացուին ընդհանրապէս, արձակ կեանքի մէջ։ Նիւթական եւ բարոյական ի՞նչ առաւելութիւններ կրնայ ցոյց տալ հայ դպրոցը, իրեն ձգելու համար կեանքին մէջ յառաջանալու պատրաստուող երիտասարդը։ Ուսուցչութեան թեկնածուի մը առջեւ չկա՞յ միշտ պատկերը իր կեանքը դասարանէ դասարան մաշեցուցած ծերունի «վարժապետ»ին, որ կա՞մ իր պաշտօնին վրայ պիտի մեռնի —նոր օրերու հերոս մը—, եւ կա՞մ ինքը՝ զինք հանգստեան պիտի կոչէ, իր ապրուստը ակնկալելով զաւակներէն կամ աղքատախնամ մարմիններէն։ Բայց կարելի՞ է որ երիտասարդներէն ակնկալենք կամաւոր մարտիրոսութիւն մը, անընդատակ զոհողութեան կեանք մը. ազգասիրութեան մեծագոյն փաստը այս զոհողութիւնը կը նկատենք, մանաւանդ երբ անձնապէս մենք չենք ենթական...

Առանց երեւակայութեան եւ ցնորքներու աշխարհին մէջ թեւածելու, կարելի է մտածել —եւ ա՛լ դործնականին անցիկ— համազգային հիմնադրումի մը կազմակերպման մասին. հիմնադրում մը, որ կրնայ բազմաթիւ դժուարութիւններ լուծել եւ մանաւանդ պատրաստուիլ շատ մօտիկ ապագան դիմադրաւելու։ Որովհետեւ, կը խորհինք թէ մօտ է այն օրը՝ երբ թաղական հոգաբարձութիւններ, ծխական փոքր եկեղեցիներ, մանր համայնքներ, նոյնիսկ կազմակերպութիւններ եւ միութիւններ անկարող պիտի ըլլան հոգալ հայ վարժարաններու ծախսերը՝ ներկայ կեանքի հետզհետէ սղոյղ պայմաններուն պատճառաւ, եւ հետեւաբար կա՞մ պիտի գոցուին այդպիսի դպրոցներու դռները, եւ կա՞մ ինչ որ համագործ է փակումի, պատասխանատուներ պիտի ստիպուին կրճատել ուսուցիչներու թիւը, որ իր կարգին պատճառ պիտի ըլլայ աշակերտներու ակամայ հեռացումին։ Արտասահմանի հայութեան հաւաքական ջանքերով եւ նիւթական միջոցներով միայն կարելի պիտի ըլլայ այս տխուր հեռանկարը իրականութիւն դարձած չտեսնել. կարելիութիւն մը, որ ոչ ցնորք պէտք է սեպուի, ոչ ալ անիրականալի թելադրութիւն մը։ Որովհետեւ, կը կարծենք որ աւելի քան յիսուն տարիներու մեր բաժանաբաժան կեանքը սորվեցուցած պէտք է ըլլայ մեզի թէ եթէ չենք կրնար նշանախեց մը անգամ զիջիլ մեր սկզբունքներէն ու գաղափարներէն, գէթ կըրնանք գտնել առիթներ՝ համագործակցելու եւ այդպիսով լուսագոյն ծառայութիւն մը մատուցանելու մեր ժողովուրդին, այսինքն՝ մենք մեզի։ Եւ, ի՞նչ աւելի կարեւոր, աւելի այժմեական եւ աւելի ազգաշահ խնդիր՝ քան հայ դպրոցներու նիւթական եւ բարոյական կազմակերպումը, զոր ա՛լ կարելի չէ յետաձգել, եւ որուն չուրջ բոլորս ալ կրնանք հաւաքուիլ, օգտակարագոյն արդիւններու հաւատքով խանդավառ։

Եւ իրապէս, ինչե՛ր չի կրնար իրագործել նման մարմին մը, իր կեանքի առաջին խիկ վայրկեանէն։

Ա. Գ.

Ս. ԳՐԱԿԱՆ

ԴԵԹԱՆՈՍԱՑ ԱՌԱՔԵԱԼԸ

Պօղոս Աթէնքի մէջ անձկութեամբ Տիմոթէոսին կ'ապասէր, որ կ'ուշանար: Քաղաքին ներկուած արահներուն մէջ, Զենոնի հետեւորդները կը շարունակէին իրենց վէճը՝ կեանքի եւ մահուան հարցերուն շուրջ, օգտագործելով Սոկրատի հարց-պատասխանի մեթոտը: Ստոյիկեանները հեռու էին այլեւս հին հաւատքէն, անոնց իմաստասիրութիւնը իր սնունդը կ'ստանար ցանցաւ մտածողութենէ մը որ չէր կշտացներ միտքերը: Բարոյականի փոխարէն անոր դժբախտութիւնը կար միայն:

Սոփիստներ, որոնք իրենց ճարտար արամաբանութեամբ կը հաւանկէին հաստատել ու հերքել առաջադրուած բոլոր հարցերը, անփառունակ վիճակի վերածել էին Յոյն հանճարը: Աստուածները դադրած էին ըլլալէ իմաստուն եւ հրաշագործ, սակայն իրենց վերադարձած յատկութիւնները, իրենեւ անշատ հայեցողութիւններ, վերածուել էին աստուածութիւններու: Ակրոպոլիսի վրայ Փիթիասի դուռն գործոցը աւելի հիացում կ'առթէր քան նոյնիւնքն աստուածունէին:

Պօղոս կը չըջէր Աթէնքի փողոցներէն, հեթանոսներուն բերելու Մենային բարի լուրը: Աթէնքի գաղտաւորներն ու աւագանին սովորութիւն ունէին խմբուելու յաճախ Արիստոտելի բարձունքին՝ հոն սկսելու իրենց դասերն ու խորհրդածութիւնները, պատեւազօրի չաստուած Մարսի հսկայ արձանին հովանիին ներքեւ: Նոյն այդ վայրին մէջ, արհեստաւորներ եւ խանութպաններ, նկարիչներ եւ արձանագործներ, քով քովի, տուր եւ առի մէջ էին: Գերեզմանառներ հեռուն կեցած կը գտնէին երկու տներէ իրենց գերիները, դրուատելով անոնց ոյժը, գեղեցկութիւնն ու ճարտարութիւնը: Աթէնքը այդ օրերուն ուսուցչապետներու եւ բազմա-

հազար աշակերտներու եւ այցելուներու կեդրոնն էր: Հոռոմի ազնուական ընտանիքները Աթէնք կը դրկէին իրենց զաւակները բարձրագոյն կրթութեան համար: Քաղաքին հին փառքը կը խօսէր սիրտերու եւ բոլոր իշխանաւորները մրցութեան մէջ էին հոն նոր արձան մը կամ մեհեան մը կառուցանելու: Հրէաստանի Հերովդէս թաղաւորը եւս հոս ունէր իր պալատը, իսկ Հերքանուս քահանայապետն՝ իր արձանը:

Պօղոս կը չըջէր անդրիններու եւ տաճարներու այս ճոխութեանը մէջ, դարձանալով թէ այս անհոգի գեղեցկութիւններ ստեղծողները ինչպէ՞ս չէին մտածեր երկրի եւ երկնքի մէծ ճարտարապետին, որմէ ներշնչուած յորինել էին այս բոլորը: Աթենաս Պալլասի արձանին մօտ կը բարձրանար Աթէնքի ամենէն կատարեալ ճարտարապետական կառոյցը՝ Պարթենոն, զոր մարդկային միտքը երբէք ստեղծած ըլլայ: Ոչ մէկ աւելորդ դիմ կ'եղծէր անոր կատարելութիւնը: Տորիք սիւններու ուժեղ շարքը, որոնք պահակներու պէս կը կենային, մէկ մէկ ժայթքէր էին ջրասիւններու, նիւթէն հոգի եղած, զոր ժամանակը կարծես ի վիճակի չէր եղծելու: Քնարական դաշնակութիւնը շինուածքին, որ յորդկակ վեր կը ժայթքէր հողէն, հոգեպարար ցնծութիւն մը կուտար աշխարհուն, զգացումներուն եւ մտքին: Կապոյտ, հսկայ վառչակին տակ Հելլասի, Յոյն հողին ամմահ թռչունի մը պէս հոն կը բնակէր:

Պօղոս մարմարի հրաշքին առջեւ կեցած կը մտածէր ձեռակերտ այս փառքին եւ անխօս եւ անդին այստուածներուն: Իր մտքին մէջ կը հնչէին տողերը մարգարէին, «ձեր տաճարները պիտի կերբարկուին Տիրոջ տան տանիքին համար ու Իսրայէլի Աստուծոյ անունը

իր սուրբ ծառային, Մեսիային, միջոցաւ պիտի տարածուի աշխարհի մէջ ծայրէն միւսը»։ Երբ առաքեալը յոգնած դանդաղօրէն վար կ'իջնէր Ակրոպոլի մարմարեայ սանդուղիներէն, իր սանտալներու տրոփիւնին կուգար խառնուելու տաճարներու բարձունքէն հնչող փողերու ձայնը, աղօթքի հրաւիրելու հաւատացեալները եւ յիշեցնելու թէ աստուածները տակաւին չէին մեռած ։

Մայրամուտ էր արդէն երբ առաքեալը Ակոբա կը վերադառնար։ Իրիկուան կախուող ստուերներու մէջէն բազմութիւն մը, ամէն սեւէ ու դասակարգէ, կը հոսէր դէպի Ակրոպոլի արեւելեան պատը, եղէգեայ ձողերէն կախուած ջահերու լոյսով, որոնք մութին մէջ կը կայծկլտային աստղերու պէս։ Անոնց տոջեւէն կը քայլէին սրինգ նրւադողները։ Բազմութեան մէջ կը նշմարուէին կիներ՝ երկար պատմուճաւներով եւ զօղերով ծածկուած։ Բոլորը կը յառջանային դէպի Տիոնիսիոսի թատրոնը։

Պօղոս առանց ուղեկու զուեցաւ ամբողջին դէպի ներկայացման հսկայակերտ սրահը։ Տիոնիսիոսի սպասաւորներն ու ջութմեքը, ոլորուած մազերով եւ ճերմակ պատմուճաւներով, ի զուր. կը ջանային կարգի հրաւիրել հանդիսականները։ Հանդէսը ըսկըստ երբ ջութմեքը հնչեցուցին արծաթեայ փողերը։ Դիտի ներկայացուէր Սոփոկլէսի Խորիփոսը ուր մարդկային անգիտակիզ ճակատագրերը կը վերջանար Թէպէցի Իշխանին ողբերգութեամբ։ Պօղոս կը տեսնէր այս բոլորը եւ կը զարմանար թէ ինչպէս կարելի էր մարդերը նկատել իբրեւ անշիտակիզ արարածներ, կապուած իրենց անողոք ճակատագրին։ Մարդը գլուխ դարձոցն էր ըստեղծագործութեան, Աստուած ստեղծեց։ Էր դայն համաձայն իր պատկերին եւ օժտած իր ստորոգելիներովը։ Սակայն երբ դուրս կ'ելլէր թատրոնէն, իր սիրտը լեցուն էր սուրախութեամբ։ Մութերու խորէն, կարծես հայելիի մը մէջէն, կը տեսնէր Մեսիային պատկերը քր կը մօտենար փրկելու հեթանոս այս արարածները, որոնք կը ծփային կարստեան եւ փրկութեան միջիւն։ Դասանց կարենալ որդելով, իրենց հանգրուանը։

Առտու մը, Պօղոս դիպուածին համեմատ

կը քայլէր ընդարձակ ծառուղիէ մը, մերթ ակնարկը գետին կախելով եւ մերթ աչքերը երկինք բարձրացնելով, կարծես հոգեկան յափշտակութեան մը մէջ։ Բաւական քալելէն յետոյ՝ ինքզինքը վը դանդաղ քաղաքին քարափնէրէն մէկուէ վրայ։ Նաւահանդիսօր անհամար նաւեր կը պատապարէր, բոլորն ալ սե ողնափայտերով։ Մինչ բաց լազուարթին եւ ճերմակին մէջ, կը ժպտէր նենգաժէտ ծովը։ Դեռ նոր խաբխիւր կը վերցնէր ցուկանաւ մը, որ ծովհարս մը կը կրէր ցուղիւն վրայ։ Նաւը նաւապետին առաջնորդութեամբ կը մտնէր բաց ծովը, ծաղկաւէտ հետք մը ձգելով իր ետին։ Ես ալ, կը խորհէր Պօղոս, այս նաւին պէս նաւարկելու ելած եմ կեանքի ովկէանոսին վրայ, աշխարհի փոթորիկին բերելու յաւիտենական խաղաղութիւնը։

Այսպէս երազելով, նստաւ չուաններու դէպի մը վրայ եւ քնացաւ, իր մրափին մէջ տեսիլք մը ունեցաւ։ Իրեն այնպէս կը թուէր թէ ուժգին փողեր կը հնչէին արեան դոյն առած երկինքէն, հասկցաւ թէ աշխարհի վախճանը մօտ է։ Յետոյ տեսաւ անգլին դադան մը որ իրեն կուգար, ճակատին՝ լուսաճաճանչ խաչ մը։ Դազանը իր աստմենքուն մէջ բռնեց զինքը, առանց վնաս մը տալու։ Պօղոս այսպէս աւերաց անցաւ շատ մը աշխարհներ եւ հասաւ ամալի տեղ մը, որ ծածկուած էր ժայռերով եւ հրատուր մոխիրներով։ Գետինը տեղտեղ պատուում, հրակէզ շունչ մը կը փչէր իր ճեղքերէն։ Դազանը մեղմօրէն գետին դրաւ առաքեալը եւ ըսաւ. «Նայէ»։ Պօղոս ծռելով անդունդին վրայ տեսաւ հրեղէն գետ մը որ կը թաւալէր սեւ ժայռերու կրկնակ դարուվարի մը միջեւ։ Հոն կապարապոյն լոյսերու մէջ, դեւերը կը տանջէին հոգիները։ Անոնք եռացած իւզ կը լեցնէին դատապարտութիւնը ականջներուն մէջ։ Յետոյ հրեշտակ մը ջահը ձեռքին մօտեցաւ իրեն. «Վը տեսնե՞ս այս բոլորը, այնքան խոր է այս անհաւատեւքուն յամառութիւնը քր իրենց դժոխքին մէջն իսկ կը մնան դերի իրենց պատրանքներուն, որոնք կը հրապուճին զիրենք երկրի վրայ»։ Պօղոս արթնցաւ Հերակլէսի պէս կալմբուուն նաւապի մը թեւերուն մէջ որ գետափին ետ կը քայլէր զինքը պոռուով։

«Պրոդէոս փոկերոս Ժերունի հովիւը վկայ՝
եթէ քեզ բռնած չըլլայի, այժմ զետի մէջն
էիր արդէն»։

«Ետրհակալ եմ», ըսաւ առաքեալը եւ
առքի ելլելով Հօռացաւ դետափէն, խոկալով
իր քունը խանդարող տեսիլքին վրայ։ Այժմ
կ'զգար թէ երազները աւելի օւժ ունէին քան
իրականութիւնը, քանի որ երազն ալ ինքնին
իրականութիւն մըն է եւ կամ պատկերն ու
յայտնութիւնը անոր։

Ակրոպոլիս ստորոտը հսկայ պատուանդա-
նի մը վրայ կը բարձրանար Սօզոնի արձա-
նը, Հիմնադիրը Աթէնքի օրէնսդրութեան։
Աւանդութիւն էր, Սոկրատի օրերէն սկսեալ,
որ ուսումնական ամէն այցելու, որ Աթէնք
հանդիպէր, իրաւունք ունէր խօսելու իր նա-
խադրած նիւթի մասին, արձանի ստեղծ
փոռնոց հրապարակին մէջ։

Այն առաւունք երբ Պօղոս կը պատրաստու-
էր խօսելու, հոն եկած էին ուրիշ իմաստա-
սէրներ եւս որոնք ուշադրաւ քա լայն շար-
ժումներով կը ճառէին իրենց նախասիրած
նիւթերու շուրջ։ Անոնցմէ մէկը կը խօսէր
Ձնանի մասին, Հիմնադիրը ստոյիկեան ի-
մաստասիրութեան։ Ստոյիկեանները, կ'ը-
սէր դասախօսը, կը հաւատան հոգիի անմա-
հալթեան։ Աստուածային էութիւնը մէկ էր
եւ նոյն, այս էութենէն շինուած էին մի-
թոլոսիք աստուածները, իրջանիկ եւ ան-
մահ, ինչպէս նաեւ Հերոսներու եւ առաքե-
լի մարդոց հոգիները, որոնք Հետեւող եղած
էին ճշմարտութեան եւ արդարութեան, առ-
դենական իրենց կեանքին մէջ։ Աստուծմէն
կը բխէր նիւթը, որ իրեն իբրեւ զգեստ կը
ծառայէր։ Ան սկզբունքն էր աշխարհի եւ
աղբիւրը ընութեան գորութիւններուն եւ
գործունէութեան, — սաղմը տիեզերական
մտքին։ Աշխարհը կը կառավարուէր անիմ-
փօս եւ իրեն յատուկ օրէնքներով։ Մարդ
եւ Աստուած իրարմէ անբաժան միութիւն-
ներ են, մենք անդամներն ենք այն մեծ
մարմնին որ կը կառավարէ աշխարհը։ Մարդ
կը փնտռէ Աստուած որովհետեւ աստուա-
ծային ընութիւն ունի։ Մարմինը բանտն է
հոգիին։ Հոգին յաւիտենական է եւ անմահ։
Բոլոր մարդկային էակները, կին կամ մարդ,
գերի կամ ազատ, շոյն կամ քաղաքացի, հա-
ւասար են և, Ազգերը կը տարբերին իրարմէ

համաձայն իրենց մշակոյթին եւ մարդերը
համաձայն իրենց կարողութիւններուն և

Ուրիշ նպիկութեան մը կը յայտարարէր
թէ աստուածները չեն կրնար փոխել ճակա-
տադիրը, անոնք չեն հետաքրքրուիր մարդոց
ապագայով եւ թէ մարդը կը դադրէ գոյու-
թիւն ունենալէ իր մահովը։ Զգայապատ-
րութիւնը աղբիւրն է մարդոց ըմբռնումնե-
րուն եւ զաղափարներուն։ Աշխարհը հսկայ
մեքենականութիւն մըն է լոկ, պէտք է հե-
տաքրքրուիլ անոյ մեր կարիքներուն շափո-
վը միայն։ Մարդուն հոգին նիւթն է եւ ա-
թոմներէն կազմուած, տարբեր չէ միւս ա-
րարածներու ունեցածէն։ Մահուան ատեն
հոգիին եւ մարմնին աթոմները կը ցրուին
եւ վերստին չեն միանար, Հետեւաբար մահը
կատարեալ զաղարում է, եւ զգայաղբիւր
հոգին պէտք չունի վախալու դատաստա-
նէն եւ դժոխքէն։ Ձեռք կրնար մերժել դո-
յութիւնը աստուածներու, որոնք կ'ապրին
ազատ եւ երջանիկ, բայց չունին ոեւէ յա-
րաբերութիւն մարդոց հետ։ Ինչ որ մեղի
հանոյք կը պատճառէ բարի է եւ ինչ որ ցաւ,
շար։ Սակայն մտքի հաճոյքները գերազանց
են մարմնի հաճոյքներէն։

Պօղոս կեցած լոռներու բազմութեանը
մէջ կը պատրաստուէր իր առաքելութեան,
առանց դիտնալու թէ իր խօսքը հոս պիտի
ունենար սակի յաղողութիւն քան Սինակո-
կին մէջ, ուր ինքը քանկցաւ դիմաւորում էր
կոպտութեամբ եւ ծաղրանքով։ Երբ իր քովի
խօսողները լռեցին, ան բարձրացաւ սիւնի
մը պատուանդանին վրայ եւ սկսաւ իր քա-
րոզը հոն հաւաքուած բազմութեան, բաղ-
կացած դիմաւորաբար ուսանողներէ, իմաս-
տասէրներէ եւ դիտնականներէ։

— Աստուած սկիզբն ու վախճանն է ամէն
բանի, երեւելի եւ աներեւոյթ բոլոր իրե-
րուն։ Պօղոս վարպետօրէն իր խօսքը կ'սկը-
սէր ստոյիկեան իմաստասիրութեան ալքի-
յով եւ օմէղայով։ Աստուած զոյն է, զօրու-
թեամբ իմանալի եւ դիրքին չէ բաւերով
սահմանել, ան տեսնելի է միայն հոգիի
աչքերով, եթէ անոնք ունենան անհրաժեշտ
պայծառութիւնը զայն տեսնել կարենալու։
Փոխադարձ այս իրողութեան է որ կ'աւե-
նարկէ մարգարէն, թէ «Աստուծոյ աչքերը
այնքան մաքուր են որ չեն կրնար ազտուու-

Թիւններու վրայ նայելիս: Տիեզերքի այդ աւարտիչը, որ Աստուածն է Իսրայէլի, համակռիւն է եւ գութ եւ չի կրնար անտարբեր մընալ իր տեղծագործութեան թաղը եղող մարդուն նկատմամբ: Այժմ եկած է ժամանակը որ Ան տարածէ իր աղօսականները բոլոր մարդերու վրայ, զրկելով փրկիչ աշխարհին, եկող Մեսիայի անձին մէջ, որ խոստացուած էր Հրէից Նախահայրերուն եւ մարգարէներուն, որոնք Նախամայնողը եղան իրեն դարեր առաջ: Անկեալ աշխարհ եկաւ փրկելու համար մարդկութիւնը իր մեղքերէն, մեղաւ, սակայն առաջին յարութիւն առնողը եղաւ մեռելներէն:

Իր ունկնդիրներուն մէջ կային յոյներ եւ օտարականներ որոնք կը մտածէին թէ այս նորեկը նոր վարդապետութիւն մը կը բերէր իրենց, քողագրծելով իրենց անծանօթ գաղանդները: Առաքեալին բարձր ճակատը, իր կատաղի նայանձնքն ու ճառագայթող դէմքը, հակառակ իր կարճ հասակին եւ աւելիար մարմնին, կը գրաւէր բոլորին ուշադրութիւնը: Հագիւ աւարտած իր խօսքը, մին ունկնդիրներէն բացազանչեց.

— Միթէ աստուածները չե՞ն սիրեր դեղեցիկը եւ չե՞ն ընտրեր ամենէն շնորհալիները իբրեւ իրենց սպասուողները:

Ուրիշ մը կը մըմնջէր քովիներուն, «Այս նորեկի ասիական շեշտը ահա՛ն կը ծակէ, Իսրայէլի Աստուածը չէ՞ր կրնար մեղի զրկել աւելի լաւ առողջանութիւն ունեցող պատգամաւոր մը»:

Ուրիշ մը, «Ինչպէս կ'երեւի Իսրայէլի Աստուածը կը սիրէ տեղեղները, անկասկած ան ալ ինքանիշամ մըն է, անոր համար է գուցէ որ արդիւնք է որ զինքը պատկերենքով ներկայացնեն»:

Աստմական մը որ լրջօրէն հետեւած էր առաքեալի խօսքերուն, կ'ըսէր իր շուրջիներուն, մարդը իմաստասէրի մը պէս կը խօսի, ըստ իրեն ոչ միայն մեր հողիները այլ նաեւ մեր մարմնները յարութիւն պիտի առնեն: Յետոյ ըսաւ Պողոսին բարձրամայն. «Ըսէ ինծի, ով մեծ իմաստասէր, մարմինը որ կ'ապականի հողին տակ, ինչպէ՞ս կըրնայ կեանքին վերադառնալ. արդեօք ըսել կ'ուզէք թէ համաձայն Տիմոկրիտէսի մեր մարմինը կազմուած է անհատանելի մաս-

նիկներէ՞ որոնց բալորն ալ ծոյն քնութիւնը ունին»։ Հողիին քնութիւնն ալ նիւթական է, բաղկացած շատ նուրբ հիւլէներէ եւ անոնց տարապատկերութիւնով կը մեռնի: Ինչ որ տիեզերքի յաւերժութիւնը կը կազմէ աշուր տարբերն են, անկորնչելի հիւլէները եւ անոնց շարժումին ճակատագրական օրէնքը: Թերեւս բոլոր կ'ուզէք մեղի թէ հիւլէները որոնք կ'անջատուին մարդուն մարմինէն, մէկ կը կազմուին վերադարձի ուրիշ մարմնի մէջը:

Եւ Ով դուք իմաստուն Աթենացիներ, ըսաւ Պողոս, կեանքին իրականութիւնը կեանքն է ինքնին, որուն սկիզբը արգանդէն չլսեցիր, ալ ալ վարձանը գերեզմանով: Տարիները որոնք մեր կեանքը կը կազմեն վարդեաններն են լոկ յաւիտենական կեանքին: Գալիք աշխարհի մէջ մեզի պիտի տըրուի զգալ ու լսել զարկերը մեր սիրտերուն, զգալու համար աստուածայինն ներկայութիւնը մեր ներքը:

— Այս աշխարհի մէջ երկու տեսակ մարդեր կան, այսօրուան մարդեր եւ վաղուան: Առաջիկաները կը ծառայեն իրենց իրենց, ժամանակի կարիքներուն կապուած, իսկ անոնք որ վաղուան կը նային, անոնց հողին կատարելութեան սանդուխ մըն է որ զիրենք ճշմարտութեան կ'առաջնորդէ: Իմաստուն Աթենացիներ, ըսէք ինծի, ո՞ր աթոմներէն շինուած էք դուք, ո՞վ հաստատեց ձեզ ձեր մարդկային կերպարանքին մէջ, ո՞ր աթոմներէ Աստուած կազմեց երկրիւր, ո՞վ տուաւ Անոր Նիւթեղէնը եւ ջուրին կաթիլները լեցնելու ովկիանոսը: Ինչո՞վ ստեղծեց արարչագործը երկինքն ու աստղերը: Աստուծոյ համար դժուար է միթէ հասաքել հողին մէջ ցրուած մարմնին փշրանքները, բանալ զերեզմանին դուռները եւ արթնցնել հոն քնացողները: Ո՞վ կրնայ սահմանել Աստուծոյ գիտութիւնն ու կարողութիւնները, ի՞նչ է մարդը իր բոլոր ունեցածներովը, եթէ ոչ որք մը հողին փակած: Պողոս հազած էր դորձ պարեգօտ որ, պարանի կտորով մը սեղմուած, իր սանտալներն ալ հողամոյն շուաններով կապուած էին: Սակայն իր կեցութեանը պիտի էր, Հրամաններ տալու պատրաստ զօրավարի մը նման, իսկ շարժումները յայն էին եւ համարձակ, իր ամբողջ ան-

մէկ կը բխէր ուժ եւ վճռականութիւն:

— Տակաւին երէկ, շարունակեց Պօղոս, ես իբրեւ իւրայշլացի մը անցեալին կը պատկանէի, սպասելով Մեսիային որ պիտի գար աղատելու զիս ժամանակի շարիքէն եւ գերութենէն: Կեանքի ճամբայէն կը քալէի անպատին մէջ կորսուած մանուկի մը պէս: Սակայն երբ Փրկիչ—Մեսիան բացաւ իմ սիրտս իր սիրոյն դաշոյնով, Դամասկոսի ճամբուն վրայ, վայրկեանի մը մէջ իմ ամբողջ անցեալս հեռացաւ ինձմէ: Տեսայ Մեսիան, լսեցի իր ձայնը որ կը հրաւիրէր զիս իր ծառայութեան: Ահա թէ ինչու եկած եմ հոս, բերելու ձեզի բարի լուր: ապաստարար Մեսիայի գալուտեան:

Վեր լսէ՞ք, ըսին բազմաթիւ ձայներ միասին, այս մարդը նոր ուսուցում մը կը բերէ մեզի, տարբեր մեր գիտցածներէն, ան թնամի կը թուի ըլլալ աստուածներու, վար առէ՞ք զինքը եւ դատարան տարէ՛ք, թող հոն քաղաքին խորհուրդին առջեւ կրկնէ իր ըսածները: Խնդրէնքը վերածուեցան բարկութեան, բազմաթիւ ձեռքեր երկարեցան վար առնելու զինքը իր պատուանդանէն, եւ տարին դատաւորներու խորհուրդին, որոնք նստած քարէ նստարաններուն վրայ կը միմէին օրուան հարցերուն շուրջ:

— Այս մարդը, ըսին, տարօրինակ միտքեր յայտնելու եկած է հոս, կը խօսի Յիսուս անունով նոր աստուծոյ մը մասին որ յարութիւն առած է մեռելներէն:

Դատաւորներէն մին դարձաւ Պօղոսին եւ հարցոյց

— Ըսէ մեզի ի՞նչ է նոր վարդապետութիւնդ, հետաքրքիր ենք լսելու:

— Դուք Աթենացի իմաստասէրներ, կը տեսնեմ թէ շատ հետաքրքիր էք իմաստասիրական եւ կրօնական հարցերով, երբ հոս կուգայի ձեր սրբարաններէն մէկուն վրայ զրուած էր «անծանօթին աստուծոյ», ես ձեզի անծանօթ այդ աստուածը քարոզելու եկած եմ հոս: Աստուած որ ստեղծեց երկինքն ու երկիրը, որ ձեռագործ տաճարներու մէջ չի բնակիր, եւ ստեղծած է բոլոր մարդերը նոյն արեւնէն: Ստեղծագործութիւնը առաջին յայտնութիւնն է Աստուծոյ, իսկ մարդեղութիւնը երկրորդ: Առաջին մարդը իբրեւ ստեղծագործութեան գլուխ

գործոցը, արդար էր, սակայն մեղանչեց իր անհնադանդութեամբ եւ դարձաւ գերին մեղքին: Մեղանչող մարդուն այս արարքով ապականեցաւ մարդկային բնութիւնը, որ—կարացաւ իր կամքը եւ առաջնորդուեցաւ մարդը մահուան որ պտուղն է մեղքին: Սակայն աստուածային արդարութիւնը ուղեց որ մարդը ազատագրուի մեղքերէն, իր ժարմաւոր եւ հոգեկան մահէն: Այս բացառիկ շնորհը մենք կը պարտինք Աստուծոյ բարութեան, որ զրկեց իր Որդին, խոստացուած Մեսիան, փրկելու մարդը եւ բարձրացնելու զայն իրեն:

Դատաւորները զինքը լսելէն յետոյ, բաւական ասեմ լուս մնացին, յետոյ իրարու նայեցան եւ խնդացին բարձրաձայն:

— Աստուած պարգեւեր է ձեզի, ըսաւ Պօղոս, գիտութիւն եւ իմաստութիւն, մի՛ մարէք աստուածային պարգեւին լապտերը եւ մի թողուք որ իմաստութեան կանթեղը մարի մոլորանքի խաւարին մէջ: Եթէ ձեր իմաստութիւնը պիտի չյայտնագործէ իրեքու արժէքը եւ պիտի չազատագրէ ձեզի նիւթի կապանքներէն, դուք ընաւ պիտի չըկրնաք մօտենալ ճշմարտութեան դահլիճ: Պէտք է գիտնաք թէ ձեր հայրերու նախաձայնած «անծանօթ աստուած»ը որուն յիշատակութիւնը ունիք արձանագրուած ձեր մէկ սրբարանին վրայ եւ որուն սպասած էք դարբնով, իմ քարոզած Յիսուս Բրիւտոսն է, որուն անգիտակից պաշտամունքը ունիք: Այժմ ան այլեւս անծանօթ մը չէ, եւ ես եկած եմ անոր վկան ըլլալու, որ յարութեան լոյսին մէջ կեցած ձեզի իր սիրոյն եւ խոստումին կը հրաւիրէ: Յետոյ պատմեց Դամասկոսի ճամբուն վրայ իր ունեցած տեսիլքը, միտով բանաստեղծի մը խոր հայեցողութիւններով, յաւերժական երգի մը նման: Լսողներու դէմքերը լրջացան, եւ շատերու աչքերուն մէջ արցունքներ կային: Անոնց կը թուէր թէ Յիսուս նոր Ձեւա մը կամ Հերմէս մըն էր որ երկինքներէն աշխարհ եկած էր, եւ իրենք եւս Պօղոսի հետ կեցած էին արեւէն աւելի պայծառ ոսկի լոյսերուն մէջ երեւցող Մեսիային առջեւ:

Այդ օրերուն Տիմոթէոսը Թէսաղոնիկէէն Աթէնք եկաւ եւ դուս առաքեալը մտածկոտ եւ անտարբեր: Աթենացիները հակառակ

արուեստի և գիտութեան իրենց հմտութեան ընկալուչ չէին պահտարանի քարոզութեան: Եւստիբու համար այդ խօսքը շատ պարզ էր առանց հոգացնել կարենալով իմաստասիրական հայեցողութիւններու վարժուած յոյն միտքը:

— Հեթանոսները ապականած անասունաւծներ են, կ'ըսէր Տիմոթէոսը, դժուար է զանոնք աստուածադիտութեան և Մեսիայի ճշմարտութեան բերել, բոլորն ալ մարմնական հաճոյքներէ ստարուած զղխախններ են:

— Հեթանոսները, Կիբելէ զազակս, անհաւատներ չեն, այլ մոլորեալներն ու մէկ ուժ կրնայ մարդոց հոգիէն փոցնել նետել Աստուծոյ զազափաբը: Մեր պարտքն է առանց բաշխել հոգեւոր հացը և կենդանի ջուրը և բերել զանոնք բոլորը ճշմարիտ աստուածադիտութեան: Ապականութիւն, անհաւատութիւն, և նոյնիսկ մարմնական տկարութիւնները յաւալածան նշաններ են յաճախ, սակայն անօթի հոգին լոկ հաճոյքներով չի կրնար բաւարարուիլ: Չեմ արհամարհիր լաւատեսութիւնն ու յոյսը, եթէ անոնք կը բխին մարդուն բնութենէն և կարելիութիւններէն, սակայն վերոյշիւալները երբեմն երկչոտութեան և մտքի ծուլութեան արդասիքներ են, որովհետեւ լաւատես մարդիկ յաճախ կը նախընտրեն առասպելը իրականութենէն և խաբուսիկ յոյսը շօշափելիէն: Հաւատքը Աստուծոյ շնորհն է, բայց մարդ պէտք է պատրաստէ իր հոգին անոր սերմին: Մենք Յիսուս Քրիստոսի հաւատքի այդ սերմն է որ ցանկելու էիր ենք հոգիներուն խորը:

Հետո չէ այն օրը երբ հեթանոսութիւնը իր ամօթալի տկարութիւնը յաղթահարուած պիտի զսնէ նոր ուսուցումին մաքրազորք և կաղնուրիլ բարոյականէն, և բազմաստուածեան մտացածին ցնորքները պիտի ցնդին Յիսուս Քրիստոսի իրական ու կենսական ճառագայթումէն՝ որ ազատազերելով մարդկային դիտակցութիւնը իր դարաւոր խորխափումներէն պիտի զուարթացնէ զայն

պայծառ արշալոյսի մը ծագումով ու ապառաւծ և աշխարհ կ'ած Փրկչին ընդունելութեամբը:

Գիտելի պատրաստ է այլեւս ճանձնօթ Աստուածը ճաննալու, Տակաւ կը դուրսն հիմերը երկնքի արքայութեան և մօտ է օրը որ դիտակից գրկախառնումով իրարու մօտենան Հրեան ու հեթանոսը, գերին և ազաւոր, բարբարոսն ու Սկիւթացին, Պիտի թաւալին բաժանումի միջնորմները, նման դայթակղութեան վէմին՝ որ քիչ օրերու համար միայն ծածկեց մեր Տիրոջ արեւնը ալ մայրկիւնը:

Մօտ է օրը երբ բաժանումներն ու խառնութիւնները վերջ գտնեն ժողովուրդներու մէջ, և մենք կարենանք ըսել թէ որդիներ ենք Աստուծոյ և եղբայրներ իրարու: Ով որ կը խորէ, թշնամի է մարդոց և Աստուծոյ հաւատարապէս: Երկինքէն իջած սիրոյ կրակը և գերագոյն լոյսն է սիրտերու, գրեմք տանելու դէպի բարին և կատարեալը, դէպի Մեսիան: Հրեաները տակաւին չեն համոզուած թէ կ'ած է Ան, իսկ հեթանոս աստուածներու, բաշխած գինին, այլեւս ի գօրու չէ յաղեցնելու ծաւալը մարդոց: Մարդիկ անզգալիօրէն, բայց ստոյգ, ճշմարիտ Աստուծոյ և աշխարհի փրկիչ Մեսիային կ'երթան. մեր պարտքն է փութացնել օրը որ իր նոր արշալոյսն է բացեր երկրի վրայ:

Տակաւին երէկ, իրեւ մէկը Իսրայէլի որդիներէն, ևս եւս կը սպասէ գիշերուան լուսութեան մէջ գալիք Փրկչին, որ պիտի ազատազէր գիտ ժամանակի և տգիտութեան չարիքէն: Վայրկիանի մը մէջ կատարուեցաւ հրաշքը, իմ երէկս վաղուան վերածելու և տրամութիւն՝ ուրախութեան: Մօտ է այդ հրաշք իրականութեան իրագործումին օրը բոլոր մարդոց հոգիներէն ներս: Մենք այդ հրաշքին երջանիկ պատգամաւորներն ու վկաններն ենք աշխարհի այս ծայրամասերուն յիշոյ:

Առաքեալը ըսաւ այս բոլորը տրտմաւ ուրախութեամբ և տեսանողի մը եռանդով: Իր աղաղակ և յոյնած մարմինը լարուած աղեղի մը պէս կը թրթուար:

Ս. ԳՐԶԻ ԱՆԳԼԵՐԵՆ ՆՈՐԱԳՈՅՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

THE NEW ENGLISH BIBLE WITH THE APOCRYPHA

Oxford University Press, Cambridge University Press, 1970

Ս. Գրքի ներհուն բանասէր Sir Godfrey Driver եւ նոյնքան յայտնի Նոր Կտակարանի առաջնակարգ բանասէր Prof. Charles H. Dodd խումբ մը գիտական աշխատակիցներու գործակցութեամբ, քսանհինգ տարիներու երկար աշխատանքէ մը ետք, 1970ի Մարտին ի լոյս ընծայեցին Քսաներորդ Դարու քրիստոնէական գրականութեան համար հանգրուան նշող Ս. Գրքի անգլերէն նորագոյն թարգմանութիւնը, ծանօթ The New English Bible հատորը, Օքսֆորտ եւ Գէյթպրիճ Համալսարաններու Հրատարակչական տունէն: Դոկտոր Տրայվըր, այժմ հանգստեան կողուած, Օքսֆորտի սեմական լեզուներու բանասիրութեան բաժնի փրօֆէսօրն է, իսկ Դոկտոր Տոտտ՝ Գէյթպրիճի Նոր Կտակարանի գրականութեան եւ մեկնաբանութեան փրօֆէսօրը:

Անտարակոյս այն Հրատարակութեամբ դարուս կրօնական գրականութեան կ'ընծայուի Ս. Գրքի ամենակատարեալ եւ նորագոյն թարգմանութիւնը, Հիմնուած եւրոպացիներէն եւ յունարէն բնագիրներու վերայ, եւ լուսաբանուած՝ մինչեւ այժմ յայտնուած վերջնագոյն հնագիտական տրւածայններու եւ գիտական նուաճումներու օժանդակութեամբ: Նոյն Հրատարակութեան Նոր Կտակարանի բաժինը, 1961ին ի լոյս ընծայուած, այժմ փոքր սրբագրութիւններով կրկին կը Հրատարակուի այս ամբողջական հատորին հետ միասին: Ս. Գրքի անգլերէն նորագոյն թարգմանութիւնը կը բովանդակէ Հին Կտակարանը, Պաքականն Գիրքերը՝ և նոր Կտակարանը՝ մեր օրերու

կատարեալ անգլերէնով եւ արդիական մօտեցումով:

Փրօֆէսօր Տրայվըրի եւ իր գործակիցներուն նպատակը եղած է ներկայացնել Ս. Գիրքը որպէս ընթերցման գիւրահասկնալի հատոր մը, որ կարենայ արդի լեզուով եւ սակայն ճշգրտօրէն ցոյացնել Հնագոյն բովանդակութիւն ունեցող սրբազան մատեալին պատմական, յայտնութեան եւ ուսուցողական նիւթերը: Նման կարիք մը մեծ եղած է Արեւմտեան աշխարհին համար, յատկապէս Համաշխարհային Ներկրորդ Պատերազմէն ետք, երբ Անգլիոյ եւ Միացեալ Նահանգներու նոր սերունդը կրկնապէս ըզրգացած է պակասը նոր եւ գիւրահաղորդ թարգմանութեան մը:

Մեր նպատակը չէ երբեք այս սեղմ տողերով զնահատել կատարուած թարգմանչական հսկայ աշխատանքը՝ մտնել փորձելով Ս. Գրական բնագրային զննադատութեան (Textual criticism) կայունածէն ներս, կամ փնտռել թէ Աստուածաշունչի սկզբնական բնագրին իմաստը որքան հարազատութեամբ պահուած է ու բառերու ետին գրտնուող յայտնեալ ճշմարտութիւնը որքան հարազատ մնացած: Ոչ ալ պիտի ուզենք

ուր տեսնիմք եւ բովանդակութեամբ առ հասարակ պատմական եւ յորդորական: Բոլորն ալ մտ կազմած են Եօթանասնից թարգմանութեան եւ առկայ շատ աւելի ուշ, Ք. Ն. 1520ին որպէս պարականոն ամբողջութիւն դաստորոտած ինչ եւ խմբագրուած: Ներկայ թարգմանիչները գործածած են H. B. Swete-ի հրատարակած Պարականն Գիրքերը: Այն հաւաքածային յետուի տեսնիմք գիրքին հետ: Ա եւ Բ եզրաւ, Տպիրթ, Յուգիթ, Եսեթ, Իմատուրիւմ Ազգոնի, Իմատուրիւմ Միքաէլ, Բաբաւ, Նամակ Երեմիայի, Երգ Երեց Մամկանց, Գամիէլ եւ Սուգամն, Աղօթք Մամաւի, Ա եւ Բ Մակարայեցի:

1 Անգլիացի թարգմանիչները մեծ օգտակարութիւն մատուցած նշան թարգմանիչով եւ հատորին կցեալ Պաքականն Գիրքերը (The Apocrypha), որոնք նմանցած են արդէս ոչ-կանոնական գիրքեր, քի-

կարծիք յայտնել արդէն իսկ մասնագէտներէ դնահատուած արգիսկան եւ այժմէական անգլերէն լեզուի մասին՝ որով թարգմանուած է ներկայ աշխատութիւնը։ Այսուհանդերձ, փափաքելի է արձագանդ հանդիսանալ կարեւոր դէպքի մը՝ որ 360 տարուան հնութենէ մը ետք կը ներկայացնէ «գէշք մը եւ հաղորդակցութեան միջոց մը, որ իր յստակութեամբ եւ որոշակի արտայայտութեամբ կրցած է նուաճել լաւագոյն թարգմանութիւն մը», ինչպէս կ'որակէ զայն William Barklay :

Ս. Գիրքի անգլերէնի նորագոյն թարգմանութեան կարելիութիւնը յայտնուեցաւ 1936ին, Անգլիոյ յիշեալ երկու յայտնի համալսարաններու հրատարակչատանց կողմէ։ Driver եւ Dodd պատրաստեցին գետինը նորօրինակ այս հսկայ դործին։ 1946ին ըԱկովտիոյ Եկեղեցին շնչոց գործին անյետաձգելիութիւնը։ Բողոքական առաջնորդող եկեղեցիներ, ինչպիսիք են Անգլիոյ, Սկոթլանտի, Կալվէսի եւ Իրլանտայի եկեղեցիները, նախաձեռնարկ եղան եւ թիկունք անդնեցան երկու դիտարկանքներու, կատարուած տեսնելու համար թագաճցուած թարգմանութիւնը։ 1947ին հաստատուեցաւ միացեալ յանձնախումբ մը, որուն աշխատանքներուն որպէս դիտողներ մասնակցեցան նաեւ Անգլիոյ եւ Սկոթլանտի Հոռմէական Կաթոլիկ եկեղեցականները։

Յանձնախումբը նշանակած է թարգմանչական աշխատանքի երեք մարմիններ, մին նոր Կտակարանի, միւսը Հին Կտակարանի, եւ ուրիշ մըն ալ՝ Պարականոն Գիրքերու համար։ Բոլոր անդամներն ալ կը ներկայանան իրրեւ միջադպրոցի չափանիշով Սուրբ Գրական բանասէրներ եւ համալսարանական դասախօսներ։ Նշանակուած է նաեւ զբաղան խորհրդատուներու մարմին մը, քննարկելու համար պատրաստուած թարգմանութիւնները ոճային եւ լեզուական տեսակէտէ։

Վերջին յիշատեալին բնադրային քննադատութիւնը նոր լոյս սփռած է հնագոյն եբրայեցերէն եւ յունարէն բնագիրներու ճշգրիտ իմաստին վրայ։ Ներկայ թարգմանիչները նկատի առած են այս կարեւոր նշանակումը եւ իրենց նոր ու հարազատ թարգ-

մանութեան մէջ դործածած կարգ մը առութիւններ, առումներ, եւ նոյնիսկ կատարած են կարգ մը փոփոխութիւններ՝ պահելով հանդերձ բնագրի լեզուներուն իմաստը կարելի հարազատութեամբ։ Իւրաքանչիւր անգամ նախ պատրաստած է թարգմանութեան իր բաժինը եւ մատուցած միւս անդամներուն առ ի քննութիւն։ Ապա Յանձնախումբը միասնաբար քննութեան առարկայ դարձուցած է ամբողջութիւնը համար առ համար եւ նախադասութիւն առ նախադասութիւն՝ ճշգրտագոյն անգլերէնով մը։ Խնդրոյ առարկայ հաստատանքը իրենց վերջնական ձեւին բերուած են թարգմանիչներու եւ զբաղանչլեզուական քննիչներու համաձայնութեամբ։

Եբրայեցերէն եւ յունարէն բնագիրներէն զատ նկատի առնուած են վերջերս յայտնուած Գումբանի (Մեռեալ Մովու) մագաղաթները², հրէական Մասորական կրչուած բնագիրը³, Եօթանասնից թարգմանութիւ-

2 Հին Կտակարանի միակ հմագոյն եւ վաւերական ձեւագիրները, քաղաքական աշխատանքի համար, կարելի է մկատել Գումբանի մագաղաթները՝ որոնք ի յայտ եկան մերկայ դարու առաջին կիսուն։ Ասոնց քուսկան Յըզուած է որպէս Քրիստոսէ առաջ Բ եւ Ա դարեր, եւ որոնք կը բովանդակեն եբրայեւ քրիմակ Եսայայ գիրքէն, մեկնաբանութիւն մը Աւրակումի գրքին առաջին եբրայեցուցումը, եւ կարգ մը պատահական մեցացալ գիրքերէն։ Բնագիրները կարեւոր մասամբ մոյնն են մեր այժմու եբրայեցերէն բնագրին հետ։ Հնագոյն շրջանէն Հին Կտակարանի ո'չ մէկ ձեւագիր հասած է մեզի, քացի Գումբանի քարայրներուն տուածէն, եւ ինչ որ Հին Կտակարանի բովանդակութիւնը կարգ մը մեծ մասամբ բերանայի աւանդութիւններով սերունդէ սերունդ փոխանցուած միւսքերու ամբողջութիւնն է, որ սկսած է դաստարարուիլ եւ յմարգարուիլ Ք. Ա. 587 թուին։

3 Ք. Ն. Երկրորդ դարուն Հրեայ կրօնական աւանդուիքներ, մեկնելով իրենց ձեւին տակ ունեցած հատուկորէն ձեւագիրներէն, հաստատեցին Մասորական շաւանդական բնագիրը՝ որ մեզի հասած է միայն Ք. Ն. 1000թուրդ եւ հասնմէկերորդ դարերուն գրած ձեւագիրներով։ Այս բնագիրն է որ հրատարակուած է 1937ին Բ. Kittel-ի կողմէ Եւրոպական շաւանդ մէջ և որ գործածուած է անգլերէն մարգարէն քաղաքանութեան համար։

նը⁴, Լատին Vulgate վերծանումը, անգլերենի թարգմանումը նախորդ գործերը⁵, ինչպես նաև Ս. Գիրքի նորագոյն բոլոր գլխավոր հրատարակութիւնները եւ այլ բանասիրական աշխատութիւններ ու ձեռագիրներու տարբերակներ, սկսեալ ծանօթ հնադրոյն ձեռագիրներէն եւ պապիրոսեան պատուիրակներէն:

Սոյն թարգմանութեամբ յայտնի կը տեսնուին կարգ մը արտաքին եւ ձեւական բարեփոխումներ եւ: Իւրաքանչիւր էջի համար զոյգ սիւնակներու ընկալելով սովորութիւնը արդէն կը դադրի եւ միասին ու նորահաստատ պարբերութիւններով գերբերու գլուխները իրարու կը յաջորդեն, համաձայն նիւթերուն եւ անոնց բովանդակութեան: Գլուխներու եւ համարներու կամայական բանաձեւները, որոնք սկիզբ առած են միայն ԺԳ եւ ԺՁ Դարերուն, պահուած են որպէս լուսանցքի նօթեր: Նոր գլխակարգումներ ստեղծուած են համաձայն նիւթերու, աւելի յստակ դարձնելու համար դէպքերու կամ պատճառներու ներքին միութիւնը եւ յարակցութիւնը: Սաղմոսաց Գրքի եւ այլ բանաստեղծական հատուածներու թարգմանութիւնը կատարուած է ոտանաւորի ձեւով եւ անձնական դերանուններու հին ձեւը անտեսուած է: Ներկայացման ձեւին մէջ նորութիւն է համարաթիւերու դիրքը որոնք կը գտնուին ձախ էջի լուսանցքին եւ աջ էջի

լուսանցքին վրայ: Կարելի է ըսել թէ խորքին մէջ գործը չի ներկայանար հանդիսաւոր ճոխութեամբ կամ երկիւղալից խորհրդաւորութեամբ, քան իր անմիջականութեամբ եւ դժմանդիմանականութեամբ: Ընդհանուր գնահատանքը ուղղուած է թարգմանութեան գործնական հանգամանքին, անոր լաւագոյն, օգտակարագոյն եւ դիւրագոյն ձեւով կարդացուելու առաւելութեան քան թէ ոճի վսեմութեան եւ աստուածային պատգամներու խորհրդաւոր արտայայտութեան:

Նոր Կտակարանի յառաջաբանին մէջ կը կարդանք. «Մեր պարտականութիւնը կարելու տարբերութեամբ մը կը ներկայանայ մեզի, բաղդատարար 1881ի վերծանողներու մտահոգութեան: Այսօր իրենց գործածած լեզուն որոշապէս կը ներկայանայ որպէս հին եւ նուազ հասկնալի լեզու մը, նկատելով յարաճուն գործածութիւնն ու փոփոխութիւնը անգլերէն լեզուին: Ներկայ գործը վերծանում մը չէ երբեք 1611ի թարգմանութեան, այլ հարապատ եւ նոր թարգմանութիւն մը, որուն մէջ տեղ գտած են ժամանակակից եւ այժմէական իմաստ ու նեցող ստութիւններ՝ որոնք արտայայտած են յունարէնին ճշգրիտ իմաստը: Ներկայ թարգմանիչները ջանացած են յունարէն կառուցուածքներ եւ ստութիւններ փոխարինել արդի անգլերէնով»:

Իր խօսքի աւարտին ՏթԹ. Տօմ կ'ընէ հետեւեալ յատկանշական նկատողութիւնը կատարուած գործի դժուարութեան մասին՝ դոր միայն կրնան զգալ խղճամիտ թարգմանիչները. «Թարգմանիչները լիապէս գիտակ են իրենց գործի թերացումներուն: Միայն սոսկ որ փորձած է թարգմանել կրնայ դիտել թէ որքան անկարելի արուեստ մըն է թարգմանութիւնը: Միայն անոնք որոնք երկար ժամանակ սերտած են խոկացած են յունարէն բնագրին վրայ՝ կրնան զգալ բառերու եւ նախադասութեանց ետին փայլող պերճանքն ու երկմիտ իմաստը միանշանման: Անոնք միայն կը զգան յուսախաբանութիւնը որ հակառակ բազում ճիշդութիւն ի յայտ կու գայ թարգմանութեան աստեւ: Սակայն եւ այնպէս կը յուսանք որ մենք կարողացանք փոխանցել ընթերցողներուն այն ինչ որ մեզի ըսուեցաւ Նոր Կտակարանին միջոցաւ»:

4 Հին Կտակարանի ծանօթ յումարէմ Եօթանասնից Թարգմանութիւնը կատարուած է յունայնոս չրեանիքու համար, քրոմք քննադատական հաստատած էին եղիպտոսի մէջ Գ. Ա. Գ եւ Բ դարերուն: Աւանդութեամբ համաձայն Հնգամատնանք 72 երեցանու կողմէ յումարէմի Թարգմանութեամբ Ազիւսան գրիչ մէջ անհաւասար գիտութիւն ունեցող գլխիւններու կողմէ գրական եւ մեկնաբանական միտքով եւ մասնա յայտնի կարգ մը քերականներով, ինչպէս գիտել կու տայ ՏԳԹ. Տրայվլը:

5 Անգլիայ Էքիստանց զանգեւածիմ համար 1611ի The Authorized Version-ը միշտ մկատուած է բոլմ Ա. Տիքէք, սկիզբ առած 1603իմ, ձեւմ Բաբալոնի օթով: Այս Թարգմանութեամբ վերծանումը, The Revised Version, կատարուած է 1881իմ, քրմ Խոմ վուսիրակմ մօր Թարգմանութիւն սողի չիւ ունեցած միմիւ մեր օրերը: Ներկայ մօրագոյմ Թարգմանութիւնը կը յաւորդէ 1611ի Թարգմանութեամբ:

Թուհիս, 1971

Ֆիլատեղֆիա

ՋԱԿԵ Ծ. ՎՐԴ. ԱՐՁՈՒՄԱՆԵԱՆ

ԱՍՏՈՒԱԾԱԲԱՆԱԿԱՆ

ՏԵՂԻՔ ԱՍՏՈՒԱԾԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ

182.— ԱՌԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԱԻԵՏԱՐԱՆԵՆ.— Անոնք տակաւին կ'առարկեն, մէջ բերելով Յովհաննու սա խօսքը. «Բազում եւ այլ նշանս արար Յիսուս առաջի աշակերտաց իւրոց, որ ոչ է գրեալ ի գիրս յայմիկ, այլ այն այնչափ գրեցաւ զի հաւատայցէք եթէ Յիսուս Քրիստոս է որդի Աստուծոյ» (Յովհ. Ի 30): Կ'ըսեն թէ ըստ Յովհաննու, «որչափ ինչ գրեցաւ»ը բաւական է ի փրկութիւն, ուրեմն աւելորդ է աւանդութիւնը. իսկ ինչ որ աւելորդ է՝ չէ ընդունելի:

Բայց չարաչար կը հասկնան Յովհաննու այդ խօսքը: Յովհաննէս երեք բաներ կը զանազանէ. գրուածները, Յիսուս Քրիստոսի վրայ հաւատքը, յաւիտեանական փրկութիւնը: Ան կ'ըսէ թէ գրուածները բաւական են հաւատք գոյացնելու համար, եւ հաւատքը բաւական է փրկուելու համար, եւ ո'չ թէ գրուածքները բաւական են փրկուելու համար: Այդ, իմաստները իրարմէ շատ տարբեր են եւ միայն իմաստական բառախաղ մը ընելով կարելի է երկուքը իրարու խառնել. զի եթէ գրուածները բաւական ըլլային փրկուելու համար, փրկութիւնը պիտի ճշմարտուէր՝ առանց հաւատքի միջնորդ եղրին: Պատճառաբանութեան միջնորդ եղրը գործողութեան միջնորդ եղրը չէ. Յովհաննու խօսքին մէջ գործողութեան երեք եզրեր կան եւ ոչ թէ երեք եզրեր պատճառաբանական համեմատութեան, իսկ տրամաբանական կանոնները կը նկատեն պատճառաբանութեան եզրերը եւ ոչ թէ գործողութեան եզրերը:

183.— ԱՌԱՐԿՈՒԹԻՒՆ ՊՕՂՈՍԷ. Կ'առարկեն նաեւ Պօղոսի սա խօսքեզուն վրայ հիմնուելով. «Այլ թէ մեք կամ հրեշտակ չգրկեից աւետարանեցէ ձեզ աւելի քան զոր

աւետարանեցաք ձեզ, նորովեալ լիցի» (Գաղտ. Ա 8): «Զգոյշ լերուք, մի ոք իցէ որ զձեզ կողոպտիցէ՝ ճարտարամտութեամբ եւ սնոտի խաբէութեամբ, որք ըստ մարդկան աւանդութեան եւ ըստ տարերց աշխարհիս եւ ոչ ըստ Յիսուսի Քրիստոսի» (Կոդս. Բ 8):

Սակայն Պօղոս իրարու դէմ կը դնէ ուղիղ եւ անուղիղը, եւ ոչ թէ գրուածն ու անգիրը: Առաջին խօսքին մէջ կը յիշէ «զոր աւետարանեցաք», այսինքն կը յիշէ այն քարոզութիւնը զոր նախապէս ըրած էր Գաղատացւոց, ու յայտնի է թէ այդ քարոզութիւնը այն ատեն խօսքով ըրած էր եւ ոչ թէ գիրով: Իսկ երկրորդ խօսքին մէջ կ'ըսէ. «Որք ընդ մարդկան աւանդութեան եւ ոչ ըստ Յիսուսի» ու իրարու կը դիմաբաժնուին ո'չ թէ աւանդութիւնը եւ գրութիւնը, այլ մարդիկ՝ այսինքն սուտ առաքեալները՝ եւ Յիսուս Քրիստոս: Ուրեմն Պօղոսի խօսքերուն մէջ չկայ ոչ մէկ ակնարկութիւն ճշմարիտ աւետարանականութեան գրութեան դէմ:

184.— ԱՌԱՐԿՈՒԹԻՒՆ ՅԱՅՏՆՈՒԹԵՆ.— Յառաջ կը բերեն նաեւ Յայտնութեան Գիրքէն սա խօսքը. «Վկայեմ եւ ես ամենայնի, որ լսէ զբանս մարդարէութեան գրոցս այսմիկ. թէ ոք յաւելցէ ի սա, յաւելցէ Աստուած ի վերայ նորա գեթն հարուածան՝ գրեալս ի գիրս յայտ: Եւ եթէ տք պակասեցուցէ ի բանից մարդարէութեան գրոցն այսմիկ՝ պակասեցուցէ եւ հասցէ Աստուած զբաժին նորա ի ծառոյն կենաց եւ ի քաղաքէն սրտոց»¹ որ գրեալ է ի գիրս յայտ» (Յայտ. ԻԲ 18-19): Նոյնպէս եւ Մովսէսի սա խօսքը. «Մի յաւելուցուք ինչ ի բանն զոր ես պատուիրեմ ձեզ եւ մի հատանիցէք զձրմանէ» (Բ Թրին. Դ 2)² Այս անարկութիւնը

բերողները կը պնդեն մանաւանդ Ս. Գրոց խօսքերուն վրայ բան մը չաւելցնելու կէտին վրայ:

Իբր պատասխան այդ առարկութեան, արեւելի է նախ դիտել թէ Յայտնութեան Գիրքը երկրորդասաններէն է, իսկ ի Օրինացին բաժնը կը վերաբերի միայն Մովսէսի գրաւոր օրէնքին, որով չի կրնար որեւէ ազդեցութիւն ունենալ քրիստոնէական վարքապետութեան տեսակէտով:

Կրնանք նաեւ դիտել տալ թէ մենք արդէն Յովհաննէս Յայտնութենէն եւ Մովսէսի խօսքերով ալ ցոյց կուրինք ճշմարիտ աւանդութեան ինչ լինելը: Սակայն մեր բուն եւ ուղիղ պատասխանը այն է թէ Յովհաննէսի եւ Մովսէսի խօսքերուն միտք բանին է՝ ո՛չ պակսեցնել եւ ո՛չ աւելցնել աստուածային խօսքը, այլ պահել զայն ամբողջ ու անարատ: Բայց մենք երբեք չըսինք ու չենք ըսել թէ պէտք է մարդոց խօսքեր աւելցնել Աստուծոյ խօսքերուն վրայ. այլ թէ՛ Աստուծոյ խօսքը կրնայ պահուիլ թէ՛ գրաւոր եւ թէ՛ անգիր կերպով: Կ'ուզենք ընդհակառակը շատ զգուշ լինել այդ տեսակէտով եւ քչ թէ անհաճման աւանդամուրութեամբ զեղծանել. ուստի եւ յաջորդ տողերով կ'ուզենք ցոյց տալ այն կերպերը, որոնք անհրաժեշտ են ըստ մեզ՝ աստուածաբանական այս տեղիքին, այսինքն աւանդութեան կիրառութեան համար:

185. ԱԻԱՆՆՈՒԹԵԱՆ ԱՐԻԻԻՐՆԵՐԸ.
Համառօտ կերպով ցոյց տանք թէ որո՞նք են աւանդապահութեան միջոցները, որոնցմով մենք կարող կ'ըլլանք իմանալ Աստուծոյ առանց կատարածաշուշնջ գիրքին հանուած խօսքը:

Ահաւասիկ՝ այդ միջոցները.

1. Եկեղեցի կամ լաւ եւս՝ ռաւոցիլ եկեղեցիս: Ասով կը հասկնանք ընդհանուրն այն վարդապետութիւնները, ուսուցումները եւ դաստիարակութիւնը զորն եկեղեցին կը կատարէ զանազան եղանակներով: Որովհետեւ առաքելաւորներն եւս ընդունեցին աւանդութիւնը քրիստոնէութեան հիմնադրէն եւ յանձնեցին առաքելական հայրերուն, որոնք խթինց կարգին անցուցին իրենց յաջորդներէս: Այսպէս, աւանդը յաջորդներէն յա-

ջորդներուն անցաւ եւ եկաւ մինչեւ մեզի: Արդ, յայտնութեան այդ յաջորդական աւանդապահը նորէ ինքն եկեղեցին է, ուրեմն եւ եկեղեցին է ընդհանուր առմամբ աւանդապահութեան առաջին միջոցը կամ միջնորդը. եւ որովհետեւ միւս ըսյոք միջոցները օտար չեն եկեղեցիէն, ընդհակառակն՝ միեւնոյն սկիզբէն կը բխին, այս պատճառաւ նոյն իսկ միջնորդ ըսելով կը հասկնանք եկեղեցական իշխանութիւնը՝ իր մասնաւոր վարչական եւ ուսուցչական գործողութիւններուն, զովորութիւններուն եւ իր համագումր թաղմատեսակ արտայայտութիւններուն մէջ:

2. Ժողովք. Եկեղեցին իր պաշտօնական եւ որոշիչ արտայայտութիւնը կ'ունենայ, երբ իշխանաւորները կամ մեծ պաշտօնեաները Քրիստոսի անունով համախառնելով՝ որոշումներ կու տան Քրիստոսէ ընդհանուած սկզբունքներու համեմատ եւ կարգադրութիւններ կ'ընեն: Եկեղեցւոյ իշխանութիւնը թէեւ իբր իսկական իշխանութիւն կարող է իւրովի իսկ գործել, բայց որովհետեւ եկեղեցին հաստատողն ու օրէնսդիրը Քրիստոսն է, ուստի եւ Եկեղեցին պարտի ընթանալ Քրիստոսէ հաստատուած սկզբունքներու համաձայն: Հետեւաբար երբ ան բան մը կ'որոշէ, այդ կ'ընէ Քրիստոսի վարդապետութեանց եւ օրինաց հետ համաձայնութեամբ, որով եւ կը լինի Աստուծոյ խօսքին աւանդապահը: Ժողով ըսելով պէտք է իմանանք նախ Տիեզերական Ժողովները, եւ ապա ազգային եւ մասնաւոր ժողովներն ալ, պայմանաւ միայն որ անոնք վերեւ ըսուածներուն հետ համաձայն լինին եւ կամ իրարու հետ լայնագոյն համաձայնութեան մէջ:

3. Վկայաբանութիւնք. Անոնք պատմութիւններն են մարտիրոսներու վարուց եւ վրկայութեանց, Երբ վկաները իրենց արեւտով կը հաստատեն Քրիստոսի վարդապետութեան հաւատքին ճշմարտութիւնը եւ այդպիսի կենսական եւ անխաղախ վայրկեանի մը մէջ կարծիք կը յայտնեն Եկեղեցւոյ վերաբերեալ իրաց վրայ, անհնար է որ չըկրկնեն ինչ որ առած են իբր ճշմարտութիւն, եւ անկարելի է որ անոնց բերէնց ելած խոստովանութիւնը ճշմարիտ չըլլայ: Աւելորդ է ըսել թէ մեր խօսքը հարստաւ եւ

վաւերական վկայարանութեանց մասին է :

4. Ծիսագիրք. Ասոնք են արարողութեանց մատենաները, որոնք կը պարունակեն աղօթքներ եւ մաղթանքներ, երգեր եւ շարականներ եւ Ս. Գիրքէն ընթերցուածներ. անոնք կազմուած եւ հաստատուած են իբրեւ արտայայտիչներ ընդհանուր համոզումներու եւ գղացումներու, զորս Եկեղեցին ունի ճշմարիտ քրիստոնէութեան եւ անոր օրէնքներուն մասին :

5. Ծեսեր եւ պաշտամունքներ. Ասոնք կը տարբերին իստորոշէն անով որ մինչդեռ Ծիսագիրքը կը պարունակէ խօսքեր միայն, ծէսերն են գործողութիւններ, արարողութիւններ եւ եղանակներ՝ ղԱստուած պաշտելու, ինչպէս նաեւ խորհուրդները մատակարարելու՝ Քրիստոսի պատուիրաններուն համեմատ : Եւ որովհետեւ ծէսերը սահմանուած են միշտ խորհրդաւոր նշանակութեամբ եւ արժանահաստ ճշմարտութեամբ, այս պատճառաւ գիւրդին է անոնց ձեւերէն անցնիլ իրենց մէջ պահուած խորհուրդին եւ դաւանական ու օրինական բուն նշանակութեան, անոնցմէ քաղելու աստուածային աւանդութիւնը :

6. Սուրբ հարք. Այսինքն Եկեղեցւոյ նախկին դարերու մատենագիրները, որոնք կարող էին իբրեւ աւելի մօտաւորներ լսած ըլլալ ճշմարիտ աւանդութիւնները, եւ իբրեւ երկրպագ հաւատացեալներ՝ հաւատարմութեամբ յիշատակել զանոնք իրենց մատենաներուն մէջ : Սուրբ հարք կ'անուանուին նաեւ հին դարերու եկեղեցական մատենագիրները, թէեւ չլինին Եկեղեցւոյ մէջ սօսուած կամ յիշատակուած սուրբքէն :

7. Վարդապետք. Ասոնք սուրբ հայրերէն աւելի ետք կու գան ժամանակով, եւ աւանդութեան միջնորդներ կը համարուին այն տեսակէտով որ փութաջանութեամբ եւ երկիրպանութեամբ հետազոտած են ամէն ինչ, եւ ինչ որ գտած են՝ իրենց գիրքերուն միջոցաւ աւանդած են : Երբ վարդապետ կ'ըսենք, չենք իմանար լոկ Եկեղեցւոյ նախկին վարդապետները, որոնք վերեւ յիշատակուած սուրբ հարց կարգին են :

8. Հիւրսիկիոսներ. Ասոնք կրկին կերպով չը համարուին միջնորդներ աւանդապահութեան. նախ՝ երբ բացորոշապէս կը կրկնեն

եւ կը հաստատեն Եկեղեցւոյ ճշմարիտ այն աւանդութիւնները, որոնց վերաբերմամբ որեւէ անհամաձայնութիւն չունենալով՝ պատճառ չունին ո'չ լռելու եւ ո'չ հակասելու անոնց մասին. ու երկրորդ՝ երբ բացառական կերպով պատճառ կը լինին յայտնելու ճշմարտութիւնը, որովհետեւ իրենց մօտ լոր վարդապետութեան խօսքերով առիթ տուած են Եկեղեցւոյ հայրապետներուն եւ հովիւներուն՝ ժխտելու իրենց ստույթիւնները եւ բացայայտ կերպով քարոզելու պահուած ճշմարիտ աւանդութիւնը :

9. Պատմութիւն. Քանի որ ամէն արարքներ, գործեր, պատահարներ եւ դիպուածներ իրենց նպատակն ունին եւ հիմնուած են մտքի մէջ եղած համոզումներու եւ սկզբունքներու վրայ, պատմական արարքներ կամ պատահարներ վերլուծելով կրնանք գտնել անոնց մէջ ծածկուած համոզումները եւ սկզբունքները, որոնք երբ յայտնապէս Ս. Գիրքէն չեն բխած՝ կ'ենթադրեն մինչեւ արդարաբանութեւն եւ պատահարներու ժամանակը հասած աստուածային անդիք խօսքը : Փաստարկելու այս կերպն է որ կը կոչուի նաեւ Պատմութիւն իմաստասիրութեան :

10. Արձանագրութիւնք. Այս անուանակ կը հասկնանք այն բոլոր գրութիւնները որոնք չկան սուրբ հարց եւ վարդապետաց եւ ժողովներու կամ ծիսարանի գիրքերուն մէջ, այլ գրովմուած են քարէ արձաններու կամ զանազան նիւթերու վրայ, փորագրուած՝ զանազան նիւթերու վրայ եւ գծագրուած կամ նկարուած՝ որմերու վրայ եւ այլ տեղեր : Արձանագրութիւն կը նկատենք նաեւ անապէս ամէն կոփածոյ, կուծոյ կամ նկարէն պատկերներ, որոնք միտք մը կը յայտնեն, որովհետեւ գիծն ու գիրը այս տեսակէտով չեն տարբերիք իրարմէ. երկուքն ալ հաւաստաբապէս նշանագիր, նշանադիւ կամ նշանախնդր են եւ կը ծառայեն արտայայտելու մտքի համոզումներ :

11. Աւերակներ. Այսինքն քաղցանքներու կամ գիւղերու, տաճարներու կամ վանքերու, դամբաններու կամ գետնափորներու քանդուած չիւղութիւնները, որոնք իբրեւ ժայռ պատմութեանքի կատարման, պաշտօնէից քննակութեան, հաւատացեալներու բնականորոման կամ նշնեցեալներու հանգստ-

հան, անշուշտ կառուցուած էին Համաձայն այն սկզբունքներուն՝ որոնք գործիքն ունէին անոնց շինուած առանձը: Հետեւաբար եւ անոնց առումառարարութիւնէն կարելի էր լայն կզբակացնել կամ մակարեւելայն սովորայթները, կանոնները եւ սկզբունքները, որոնք կը տիրէին անոնց շինման գործուն: Ոմանք աւերակներուն հետ կը Համարեն նաեւ կոփածոյ, կրածոյ կամ նկարէն պատկերներու մնացորդները, քանի որ անոնք միշտ շէնքերու աւերակներուն հետ կամ մէջ կը զբաղուէին:

12. Մնացորդք. Այս բառով կ'իմանանք բոլոր չարժական հետքիւնները՝ ածօթներ, սպաններ, կարասիներ, զգեստներ, դրամներ, գէնքեր, հին ժամանակներէն մնացած ֆորիշ ամէն առարկաներ: Այսպիսի հնախոսական մնացորդները հոգին եւ լոյսն են բոլոր պատմական զննութեանց՝ ասոր Համար է որ այսօր չկայ մէկը որ ուղէ ուրանալ Հնութեան թանգարաններուն եւ հետախուզական գիտութիւններուն օգուտն ու կարեւորութիւնը:

186.— ԱՂԲԻԻՐՆԵՐՈՒ ԳԱՍԱՒՈՐՈՒՄԸ. Մենք ցարդ աւանդութեան աղբիւրներուն անուանները յիշեցինք միայն, կամ անոնց սահմանները լոկ առինք: Աստուածարանական դիտութեանց ուրոյն ճիւղեր կան, որոնք մասնաւորապէս կը խօսին աստուածաբանական այս երբորդ տեղիքին, այսինքն աւանդութեան մասին: Այդ գիտութեանց անունները յիշատակած ենք աստուածարանական դիտութեանց բաժանման մէջ: Համաձայն այդ բաժանումին, եկեղեցական մատենագրութիւնը կը խօսի այն միջոցներուն վրայ, զորս կոչեցինք Միսագիբք, Ս. Հարք, Վկայաբանութիւնք եւ Վարդապետք:

Եկեղեցական պատմութիւնը կը խօսի այն միջոցներուն վրայ զորս կոչեցինք Եկեղեցի, Ժողովք, Հերետիկոսք, Մէսք եւ Պատմութիւն:

Իսկ Եկեղեցական հնախօսութիւնը կը խօսի այն միջոցներուն վրայ, զորս կոչեցինք Արձանագիրք, Աւերակք եւ Մնացորդք: Յիշատակեալ այս գրութիւններուն գործըն է զննել իւրաքանչիւր միջոցի բնութիւնը, ուսումնասիրել իւրաքանչիւր իրի կամ

դիրի վտերականութիւնը, ցոյց տալ իւրաքանչիւրին ճիշդ իմաստը, եւ իմաստորոտ կան ու արամարանական Հնագրութեանց գորութեամբ քաղել Եկեղեցւոյ վերաբերեալ պատմական Հմարտութիւնները:

187.— ԱՒԱՆՆԻՈՒԹԵԱՆ ԳԻՐԱՌՈՒԹԻՒՆԸ. Փանեղոյ յիշեցինք թէ աւանդութեան կիրառութեան մէջ պէտք է խորշինք Հոռոմէականներուն աւանգամու գրութիւնէն, ինչպէս կը խորշինք նաեւ Բողոքականաց աւանդութիւններուն գրութիւնէն, եւ խոստացանք պարզել Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ ուղղափառ գրութիւնը աւանդութեան մասին:

Աղդ, երկու բան պէտք է ի նկատի առնելու այս խնդրով զրազած առեն.

- ա) Աւանդութեան ժամանակը,
- բ) Աւանդութեան նիւթը:

Աւանդութեան ժամանակը նկատի առնելը ըսելով կը Հասկնանք ճշգրէ թէ մինչեւ ո՞ր դարը կը Հասնի աւանդութեան գորութիւնը: Հոռոմէականները սովոր են սուրբ Հայրերու շարքը Հասցնել մինչեւ Բեռնարդոս Կլարու վալլիցիի, որ մեռած է 1153ին, եւ սուրբ Հայրերու կարգին Համեմատութեամբ քրչպիկն նաեւ աւանդութեան բոլոր միւս միջոցներուն ալ ժամանակները, որ ըսել է թէ աւանդութեան ժամանակը կը Հասցնեն մինչեւ ԺԲ դար: Այս կարծիքին հետեւելով է որ մերիններէն եւս ոմանք սուրբ Հայրերուն կարգը մեր մէջ կը Հասցնեն մինչեւ Ներսէս Շնորհալի, որ մեռաւ 1173ին, որ է ըսել թէ աւանդութեան ժամանակը մեր մէջ ալ կ'ոռոգեն մինչեւ ԺԲ դար Հասցնել:

Բայց այդ աւանդութիւնը երկար կը թուի մեզի, որովհետեւ նախ որ ուշիւղ եւ զուտ աւանդապաշտութեան ժամանակը պէտք չէ որ շատ հեռու ըլլայ եղբայրեանց ժամանակէն: Աստուծոյ խօսքին անպիւր պահպանութիւնը, այսինքն Բրիտանոսեան յայտնութեան եւ առաքելական կանոնագրութեան աւանդապաշտութիւնը կարելի չէ այսօրանք ընդարձակ ժամանակի վրայ տարածել. մեր կարծիքով շատ երկարամիտ է տասներկու դարերու տեւողութիւնը, երբ գծուար էր նախ կին եղբայրեանց յիշատակը պահել անխառն

որն եւ ամբողջական վիճակի մէջ: Երկրորդ, դիտել կու տանք թէ ամբողջ ու անխառն աւանդապահութեան համար պէտք է ունենալ անպայման ժամանակներ եւ անձեր, որոնք զանազան կիրքերէ ու շահերէ յուզուած չըլլան: Արդ, մինչեւ ժի դար մասնաւոր եկեղեցիներուն մէջ քայլիս խնդիրներ չուզուած էին արդէն: Երրորդ, դիտել կու տանք թէ որպէսզի համաձայն աւանդապահութիւն ըլլայ, պէտք է որ աւանդապահներու համաձայնութիւն ըլլայ: Մինչդեռ յայտնի է թէ մինչեւ ժի դար խզուած էր մասնաւոր եկեղեցիներուն միջեւ նախապէս եղած համաձայնութեան եւ քրիստոնէական միութեան յօդակապութիւնը:

: 3 Ա

188.— ԿԻՐԱՌԻՈՒԹԵԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ.
Վերոյիշեալ նկատողութեանց հետեւելով, հարկ կը համարենք երկուքի բաժնել աւանդապահութիւնը ըստ տարածութեան. այսինքն՝ ընդհանուրի եւ մասնաւորի: Ընդհանրական աւանդութեան համար ընդունելի հինգ դարերու տեւողութիւնը, իսկ մասնաւոր աւանդութեանց համար ընդունելի տասներկու դարերու տեւողութիւնը:

Այսպէս կը խորհինք, հիմնուելով երեք կէտերու վրայ.

- ա) Ժամանակի մերձաւորութիւն,
- բ) Կրայոյդ զգացմանց նուազութիւն,
- գ) Քրիստոնէական միութեան իրակաւ նութիւն:

Իսկ այս երեք կէտերը կամ պայմանները միայն Եկեղեցւոյ առաջին հինգ դարերուն վրայ կրնան ճշմարտիլ: Եկեղեցւոյ առաջին դարը առաքելական է, երկրորդը եւ երրորդը՝ հալածանաց դարեր են, իսկ չորրորդն ու հինգերորդը՝ յաղթութեան դարեր: Այս հինգ դարերուն աւանդութիւնները պէտք է բոլոր եկեղեցիներուն համար կատարեալ զօրութիւն ունենան. այդ լրջանի աւանդութեան փաստերը կարելի է անխոր գործածել Քրիստոսի ընդհանուր Եկեղեցիին պատկանած բոլոր խնդիրներուն մէջ:

Այդ սկզբունքով է արդէն որ մենք բացատրեցինք աւանդութեան բաժանումը ծագումի տեսակէտով. այսինքն առաքելական աւանդութիւն եւ եկեղեցական աւանդութիւն, այնպէս որ առաքելականով կը հաս-

նչուի՝ առաջին դարու աւանդութիւնը, իսկ եկեղեցականով՝ երկրորդէն մինչեւ հինգեւորդ դարերու աւանդութիւնը:

Իսկ՝ յաջորդ՝ վեցերորդէն մինչեւ տասներկուերորդ՝ եօթ դարերու աւանդութիւնները կրնան զօրել մասնաւոր եկեղեցիներու վերաբերած խնդիրներու համար միայն, որոնք Ծիսական ու վարչական խնդիրներ են միայն, եւ այն՝ իւրաքանչիւր շրջանակին մէջ ստակ, ինչպէս նաեւ տեսական ճշմարտութեանց բացատրութեան կարօտ խնդիրներ: Այսպիսի պարագաներու իւրաքանչիւր եկեղեցի կրնայ վարուիլ իր աւանդութեան համեմատ: Իսկ աւանդապահական այս միջոցները պատահաբար միայն կարելի է գործածել նաեւ ընդհանուր Եկեղեցւոյ պատկանած խնդիրներու մէջ, երբ բոլոր եկեղեցիները իրարու հետ իսկապէս ամբողջական համաձայնութեան մէջ լինին:

189.— ԱՒԱՆՎՈՒԹԵԱՆ ՆԻՒԹԸ. Գալով աւանդութեան նիւթին, պէտք է երկու բաժանումները՝ նիւթին տեսակէտով բաժանումը եւ բնութեան տեսակէտով բաժանումը միասին առնել. այս երկու կերպ բաժանումները միացնելով կ'ըսենք թէ լոկ դաւանական խնդիրներու մէջ չենք ընդունիր, բայց բարեկարգականներուն մէջ կ'ընդունինք մտաբերական բաժանում. իսկ մեկնադականը կ'ընդունինք թէ՛ դաւանականներուն եւ թէ՛ բարեկարգականներուն հետ: Այս գոհազանութեան պատճառը, ըստ մեզ, այն է որ դժուար է ենթադրել որ դաւանական խնդիրները, որոնք քրիստոնէական յայտնութեան հիմնական սկզբունքներն ու անսփանջելի են բարոյական ճշմարտութիւններն են, բնաւ ակնարկուած չըլլան Աւետարաններուն կամ առաքելական Թուղթերուն մէջ: Ասոր վրայ տակաւին այն պէտք է աւելցնել որ չկայ դաւանական խնդիր մը, որ դոնէ իր նախնական ձևով ու խորքով չպարունակուի Սուրբ Գիրքին մէջ:

Վերջապէս՝ իր ընդարձակագոյն իմաստով առնելով Աւետարանին սա խօսքը, «Այս այսչափ ինչ դրեցան զի հաւատայցէք թէ Քրիստոսն է Որդի Աստուծոյ» (Յովհ. Ի 30), «կրնանք ըսել թէ՛ եթէ ոչ ճշգրատութեամբ այլ՝ չէ՛թ մերձաւորապէս Քրիստոսի աստ-

դաստիարակի հաստատումը որ քրիստոնեական դասակարգման ուղղու ծուծն է, իր պատգամակոթի Ս. Գրոց մէջ: Եւ յետոյ, եթէ ուզենաւ աւանդութեամբ հանել դաստիարակի հիմունքները, կրնանք դասակարգմանը ըստեղծելու վտանգին մէջ իյնալ: որովհետեւ, ինչպէս տեսանք, Ս. Գրքը ունի աստուածային ներշնչութիւն, եւ Եկեղեցին՝ աստուածային հովանաւորութիւն, մինչ աւանդութիւնը ո՛չ ներշնչութիւն եւ ո՛չ ալ հովանաւորութիւն ունի եւ աստուածային յայտնութեան պարզ ու մարդկային պահպանութիւնն է՝ այս պատճառաւ ալ դժուար է իրեն ստորբերական գորութիւն տալ դասական հարցերու մէջ:

Չենք խօսիլ յարակցական աւանդութեան մասին, վասնզի դայն կ'ընդունին աւանդութեան հակառակորդներն անգամ:

190. ԱԻԱՆԴՈՒԹԵԱՆ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ.
Սօսելով աւանդութեան տեսակներուն մասին, զորս յիշեցինք նախապէս, բաւական կը համարենք համառօտիւ ըսել միայն թէ

ՏԵՍԱԿԱՆ ԱՍՏՈՒԱԾԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

1. ԱՍՏՈՒԱԾԱԲԱՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ
Ներքին Տեսական աստուածաբանութիւնը, զոր ուրիշ ազգեր Դասական (Dogmatique) կը կոչեն, յայտնեալ աստուածաբանութեան այն մասն է, որ կը սորվեցնէ քրիստոնէական, կրօնի՝ տեսական, ճշմարտութիւնները կամ, ձաւի ճիշդ, քրիստոնէական յայտնութեան հիմնական վարդապետութեանց գիտելութիւնը: Տեսական այս ճշմարտութիւնները, ընդհանուր բաժանումով կը տըրուսին: երկու մեծ մասերու, որոնցմէ առաջինը կը պարունակէ անոնք որ աստուածաբանութեան կը պատկանին՝ ինքն իր մէջ եւ իր գործերուն մէջ նկատուած, եւ երկրորդը կը պարունակէ անոնք որ կը վերաբերին քրիստոնէութեան յատուկ եղած հաստատութիւններու, որոնք են շնորհաց միջոցները եւ կ'անուանուին «Որհնուրդք Եկեղեցւոյ»: Եկեղեցւոյ խորհուրդներ կ'ըսուին անոնք ոչ թէ նշանակել ուղղելով որ Ե-

ւանդութիւնը պէտք է պահպանուած ըլլայ զորով կամ դոնէ գործով, եւ ոչ թէ լոկ խօսքով: վասնզի միմիայն խօսուած խօսքը անկայուն է, օգին մէջ ցնդուն ձայն մը:

Տեսողութեան տեսակէտէ բաժանման դառնով, մշտ պահանջելի է մշտնջենաւոր աւանդութիւնը, իսկ ժամանակաւոր աւանդութիւնը բացատրական ուժ միայն ունի, այսինքն ցոյց կու տայ թէ այն նիւթը որ շունի մշտնջենաւոր աւանդութիւն չի կըրնար ընդունուիլ իբր ճշմարիտ աւանդութիւն:

Չօրութեան տեսակէտէ բաժանումին անցնելով, յորդորական կամ խրատական բընութիւն ունեցող աւանդութիւնն ալ նմանապէս կը ծառայէ ցոյց տալու թէ պատուիրաւական կամ հրամայական բնոյթ չունեցող աւանդութիւնը ոչ մէկ ուժ ունի բան մը հաստատելու իսկական ազգացուցութեամբ:

Այստեղ կը վերջանայ մեր խօսքը Աստուածաբանական Տեսեաց մասին, որոնք են. ԵԿԵՂԵՑԻ, ՍՈՒՐԱ ԳԻՐՔ, ԱԻԱՆԴՈՒԹԻՒՆ:

Եկեղեցին հաստատած է զանոնք, վասնզի Աստուծոյ գործն է խորհուրդները հաստատել, այլ՝ ցոյց տալու թէ Եկեղեցւոյ համար հաստատուած են անոնք:

Տեսական աստուածաբանութեան առաջին մասը կը խօսի նախ Աստուծոյ գոյութեան, էութեան եւ էական ստորոգութեանց վրայ, ինչպէս են միութիւն, պարզութիւն, ամենակատարելութիւն, անփոփոխութիւն եւ այլն:

Ապա ան կը խօսի Աստուծոյ մաքին Դեկամքին, այսինքն գիտութեան եւ կամեցողութեան, եւ նախանշմութեան ու նախասահմանադրութեան վրայ:

Ան կը խօսի նաեւ Աստուծոյ մէջ եղած երեք անձնութեան կամ երրորդութեան վրայ: Կը խօսի նմանապէս արարչագործութեան եւ արարածոց, մանաւանդ հրեշտակաց եւ մարդոց վրայ: Յետոյ կ'անցնի մարդու փրկագործութեան եւ բանին մարդեղուն-

թեան, պարզելով բոլոր այն խնդիրները որոնք Գրիստոս Աստուծոյ կը վերաբերին:

Հանդերձեալ կենաց եւ արեւոյ պաշտամունքին վրայ եղած գլուխները ըստ ոմանց կը կցուին տեսական աստուածաբանութեան այս առաջին մասին, իսկ ըստ այլոց՝ երկրորդ մասին:

Երկրորդ մասը կը խօսի նախ շնորհաց, ապա խորհրդոց վրայ, իւրաքանչիւրը թէ՛ ընդհանրապէս եւ թէ՛ առանձնապէս: Հոսակ յետոյ նաեւ խորհրդակիւններուն, այսինքն այն ծէսերուն վրայ՝ որոնք կը նպաստեն ներքին սրբութեան:

Հնար չէ որ կարճ տեսողութեան մէջ կարգաւ խօսինք յիշատակեալ բոլոր գլուխներուն վրայ: Ուստի ընտրանաւ եւ համառօտակի պիտի խօսինք որչափ որ կարենանք:

2.- ՎԱՍՆ ԷՈՒԹԵԱՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ. Աստուծոյ գոյութեան եւ ստորոգելիաց խնդիրները բնաւ չեն տարբերի բնական Աստուածաբանութեան տեսութիւններէն, եւ այս պատճառաւ կրնանք զանց ընել Ս. Գրոց փաստերը Աստուծոյ գոյութեան եւ ստորոգելիներուն մասին: Գիտենք թէ Ս. Գրոց եւ կրօնական գրականութեան մէջ շատ խօսքեր կան որոնց մէջ աստուածութիւնը երբեմն յոգնակի է նշանակուած. նոյնպէս աստուածային գործառնութիւնները այնպիսի ոճով եւ խօսքով կը մէջընթերին, որ կարծես թէ Աստուած ալ զգացուած է այն ամէն տկարութիւններով, որոնցմով զգացուած ենք մենք: Բայց ոչ ոք կ'անգիտանայ թէ մարդոց բարբառը եւ խօսքին ոճը իսկապէս իրենց կացութեանը յարմարուած եւ իրենց պայմաններուն համեմատ չափուած են, եւ ո՛չ թէ անսահման էին եւ Բարձրեա-

լին անհուն բնութեան համեմատ: Այս իսկ պատճառաւ մեր խոկումները եւ խօսքերը մերային պայմաններէն անդին չեն անցնիր եւ Աստուծոյ վերաբերմամբ գործածուած ատեն անոնք իսկական, ուրիշ բառով՝ ներկադարական բացատրութիւններ չեն, այլ միշտ այլաբանական:

3.- ԱՍՏՈՒԾՈՅ ԳՈՅՈՒԹԻԻՆԸ. Ակնարկութեան արժանի կը համարենք Աստուծոյ էութեան մասին զպրոցներու մէջ յուզուած խնդիրը, ոչ թէ որովհետեւ կարեւոր վարդապետութիւն մը կը գտնուի անոր մէջ, այլ որովհետեւ կ'օգնէ ճշդելու աստուածային բնութեան վրայ մեր դադափարները: Էութիւնը տարբեր է գոյութենէն, որովհետեւ գոյութիւն կը նշանակէ դոյաբար. իրական լինելութիւն, իսկ էութիւնը կը պատշաճի ամէնուն ալ, թէ՛ գոյաւորներուն, թէ՛ ոչ-գոյաւորներուն եւ թէ՛ հնարաւորներուն, որովհետեւ երեւակայական խորհուրդներն անգամ ունին իրենց էութիւնը: Ըստ այսմ, էութիւն կ'ըսուի այն որով բան մը է ինչ որ է, եւ այն պայմանն է ան՝ որուն ջնջուելով այն բանը չէ այլեւս ինչ որ էր: Էութիւնը մեր լեզուով կը կոչուի նաեւ իսկութիւն, եւ իր մասին հնար չէ աւելի կատարեալ բացատրութիւն մը տալ, վասնզի էութենէն աւելի բացայայտ եւ նախնադոյն բան չկայ: Արդ, Աստուծոյ էութիւնը այն է որով Աստուած Աստուած, եւ որ երբ չլինի՝ Աստուած չէ այլեւս չէ Աստուած: Իսկութեան այս պայմանը կրկնակ կերպով կը նկատենք դիտանալու տեսակէտով՝ բնական եւ բնազանցական: Բնական՝ լինելութեան տեսակէտէն առնելով էութիւնը, բնազանցական՝ հասկնալու տեսակէտէն առնելով էութիւնը:

(Դար. 9)

ՄԱՂԱՔԻԱ ԱՐՔԵՊՍ. ՕՐՄԱՆԵԱՆ

ԳՐԱԿԱՆ

ՓԼՈՒԼՆՁԵՄ ԵՒ ՈՒՒՄՊՈՒԼ

ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԻՒՆ ՀԻՆԳ ԵՐԵՐՈՒԵՑ՝

ՅՕՐԻՆԵԱՑ

ԷՄՄԵՆՈՒԷԼ ԵՍԵՅԵԸ

Հ Ա Ն Դ Է Ս Դ

Տեսարանն է արքունի դահլիճին կից սրահը

Տ Ե Ս Ի Լ Ա

ՎԱՍԱԿ առանձին

ՎԱՍԱԿ. Այսօր, արքունական ատենը չբացուած, Տիկին Փառանձեմ ուզեր է զիս տեսնել: Մեծասիրտ թագուհին յուզեալ է արդէն փոթորկեալ ծովու մը պէս. ո՛ր գիտէ ի՞նչ նորանոր խորհուրդներ կը յղանայ իւր մըտաց մէջը: Բարեբախտութիւն է դարձեալ որ փոխանակ իւր անզուապ կրից մատնելու ինքզինքը՝ կ'ուզէ մեզ հետ խորհրդակցել: Մեր պարտքը պիտի ըլլայ իւր արդար զայրոյթը ամոքել ըստ կարի: (Տեսնելով Ոլտմպիսի գալը) Բայց զարմանալի չէ՞, ահա՛ նորա տեղ Տիկինն Ոլտմպիս զայ առ մեզ:

Տ Ե Ս Ի Լ Բ

ՆՈՅՆ, ՈՒՒՄՊՈՒԱ ԵՒ ՀՆԼՆԵՆԷ

ՈՒՒՄՊՈՒԱ. Ա՛հ, ես զԱրշակ արքայն յուսայի գտնել եւ Ձեզ կը պատահիմ, ըստ պարապե՛տդ Վասակ: Բայց ուրախ եմ մեծապէս. արդէն իսկ մտադիր էի մի անգամ Ձեզի հետ տեսնուիլ, գուցէ բարենշան ըլլայ մեր տեսութիւն եւ միթէ նոյնիսկ Արշակայ աջ թեւը եւ բոլոր Հայոց աշխարհին նեցուկը դու չե՞ս, ո՛ր տիրասէր իշխանդ Մամիկոնէից... Միայն վախեմ ինձի հետ դեռ չի կրցիր հաշտուիլ. մի գուցէ Հայրենասիրութիւնդ արգելք ըլլայ քեզ օտար դիմոյի մը յարելու: Բայց ապահով կրնոս ըլլալ որ ես օտարի սիրտ չեմ տածեր Ձեզ համար, եւ թերեւս քան զուրիշ ոեւէ ալ թագուհի մը՝ այս Հայրենեաց օգտակար ըլլալու գրից մէջ կը դառնուիմ, բաւական է որ ինձի համաժիտ եւ համասիրտ ըլլաք:

ՎԱՍԱԿ. Դշխոյդ Ոլոմպի, պատերազմաց մէջ սնած ու մեծցած՝ ներէ թէ չըզդտեմ արքունեաց լեզուն ճարտար գործածել: Ազգիս օգուտը լոկ խորհելու մտադիր՝ ցաւ է ինձ տեսնել այլեւայլ կուսակցութեանց երեսէն պառակտեալ այս Հայրենեացս անարժան վիճակը: Բայց միւս կողմանէ երբ կ'ապահովցնէք զիս Ձեր սիրոյն վրայ առ ազգն իմ, ինչպէ՞ս կրնամ անտարբեր ըլլալ՝ ես որ յուսոյ նշոյլ մը կ'որոնեմ իմ տարաբաղդ Հայրենեացս:

ՈԼԻՄՊԻԱ. Արդէն իսկ եղբարցս Հօր աջակցութիւնը խնդրել փութացեր եմ, քաջդ Վասակ, եւ թերեւս մօտալուտ է այն օրը, որ ի միասին պիտի ողջունենք փրկարար արեւը՝ որ պիտի ծագի, մեզ աւետելու Հոռմէապան լէզէոնաց դաւուտը յօդուութիւն աշխարհիս:

ՎԱՍԱԿ. Ես այն ատեն նորահաս պիտի ըլլամ Ձեզ, Թադուհի՛, զի ոչ դոյզըն միւսթարութիւն մատուցած պիտի ըլլաք բոլոր մեր Հայրենեաց:

ՈԼԻՄՊԻԱ. Ձեզի միւսթարութիւն կը հասկնամ, այո՛, բայց միւս կողմանէ՝ դիտե՞ս, ո՛վ քաջ, որքան ծանր է ինձ սառն արհամարհանաց եւ անտարբերութեան ենթակայ ըլլալ. միթէ օտարութիւնս է ինձի յանցանք:

ՎԱՍԱԿ. Քա՛ւ լիցի, Տիբուհիդ իմ:

ՈԼԻՄՊԻԱ. Եւ եթէ ոչ սէր եւ Համակրութիւն, գոնէ դուք եւ կարեկցութիւն չա՞ղդեր Ձեզի օտարութիւն, որ սրտի մտօք անձնատուր եղած է Ձեզ:

ՎԱՍԱԿ. Կարելի՞ բան է:

ՈԼԻՄՊԻԱ. Եւ ոչ պատահիկ մի Հաց անխարդախ ճաշակել Հանգիստ սրտով, եւ ոչ կաթիլ մը ջուր անարատ կարենալ խմել այս ջրաշատ Հայրենեաց ծոցէն՝ արժան ինչ է:

ՎԱՍԱԿ. Ա՛յդ աստիճան. ի՞նչ կը լսեմ:

ՈԼԻՄՊԻԱ. Եւ միթէ ամէն աղնուական սիրտ տածող անձի պարտականութիւն չէ՞ պաշտպան Հանդիսանալ տարապարտ Հալածելոյն:

ՎԱՍԱԿ. Իրաւունք ունիս, ո՛վ կրնայ զայդ ուրանալ:

ՈԼԻՄՊԻԱ. Նամանաւանդ քեզ՝ որ օրինակ ես Հանդիսացած եւ պարագլուխս առաջինեաց՝ պէտք չէ՞ որ արդահատիս քու Թադուհույդ վիճակին:

ՎԱՍԱԿ. Ի՞նչ կրնամ ընել, Տիբուհիդ իմ:

ՈԼԻՄՊԻԱ. Ձթողուլ զիս առանձին:

ՎԱՍԱԿ. Յորչափ Հայրենեացս օգուտը խորհիս՝ վստահ լեր:

Տ Ե Ս Ի Լ Գ

ՆՈՏՆՔ, ՓԱԽԱՆՁԵՄ ԵՎ ԶԱՐՄԻՆՆԵ

ՓԱԽԱՆՁԵՄ. Սպարապետդ Վասակ, Ձեզի հետ ե՛ս ժամադիր եղած էի այսօրէն, բայց Տիկինն Ոլոմպիս կանխեք է քան զիս. կ'երեւայ թէ յափշտակողի դերը մինչեւ ցլերջ կ'ուզէ գործադրել. անշուշտ զքեզ ալ կը սքնի որալ իւր հրապուրիչ լեզուաւը:

ՈԼԻՄՊԻԱ. Տիկին Փառանձեմ, հրապուրիչ լեզուն թունաշունչ՝ բերանով չէ՛ որ կը սանձուի...:

ՎԱՍԱԿ. Տիբուհիդ իմ, ի՞նչ Հարկ թշնամանաց: Տիկին Փառանձեմ, այո՛, Դուք զիս կոչեր էիք եւ ես փութացի Ձեր հրամանին, ու քանի որ Ձեզ կը սպասէի՝ Տիկինն Ոլոմպիս ինձ պատահեաւ: Հայրենեաց վրայ խօսել, Հայրենեաց օգուտը խորհիլ՝ Վասակայ Համար ամէն ժամանակ Ծախրելի է:

Տ Ե Ս Ի Լ Գ

ՆՈՅՆՔ ԵՆ ՆՈՒՐԱԿԱՆ ԱՐՔՈՒՆԻ

ՆՈՒՐԱԿ. Իշխանդ Մամիկոնէից, Հրաման է արքային անմիջապէս դալ ի դահլիճն, ուր դռմարեալ են նախարարք եւ աւագանի տէրութեան: ՎԱՍԱԿ. Պատրաստ եմ Հրամանի տեսուն իմոյ արքայիս, կը փութամ ես ահա. ներեցէ՛ք Տիկին Փառանձեմ, կը տեսնուինք դարձեալ (կը մեկնի):

Տ Ե Ս Ի Լ Ե

ՆՈՅՆՔ, ԲԱՅԻ ՎԱՍԱԿԱՅ ԵՆ ՆՈՒՐԱԿԱՆ

ՈՒՐԱԿ. Տիկին Փառանձեմ, միթէ Ձեզի՞ միայն տրուած է ազատարար տեսնուիլ որու հետ եւ կամենաք, եւ թո՛ղ կը նշանակէ Ձեր այդ գործը ձեւը. . . Թերեւս կ'ուզէք կարծեցնել թէ թագաւորական արիւնը կը խաղայ Ձեր երակներուն մէջ:

ՓԱՌԱՆՁԵՄ. Տիկին, թագաւորական արիւնը երակներուն մէջ չի խաղար, եւ ո՛չ ալ թագուհի ըլլալու փափաքը երբեք ունեցայ՝ եթէ զիս շտիպէին. բայց տ'ըջափ ատենէ ի վեր թագաւորական արիւնը սկսաւ վեհափառ Տիկնոջը երակներուն մէջ սողալ:

ՈՒՐԱԿ. Քանի որ Վաղեստիանոս իմ եղբայրս բոլոր բանակէն եւ սպայակոյտէն կայսր ընտրուելով՝ այսօր համայն աշխարհի սանձերը բռնած միահեծան կը թագաւորէ, եւ իւր իմաստութեան համբաւը աշխարհ ամէն կ'ընթանայ, ես, նորա քոյրը, կարծեմ Ձենէ աւելի հպարտանալու տեղիք ունիմ:

ՓԱՌԱՆՁԵՄ. Վաղեստիանոս Ձեր եղբոր արժանիքը գնահատել գիտեմք, Տիկին. բայց շատ հին ազնուականութիւն չըլլար կարծեմ եղբորէ ըսկըսած ազնուականութիւն մը. եւ ինչո՞ւ միանգամայն չես յիշեցներ Կրացիանի պարանալածառնի աղիկը լինելը: Կ'երեւայ թէ բաւական չքաբեր չես համարի քեզ այդ պարագայն. կ'ըմբռնեմ, Տիկին, բայց դժբաղդարար ճշմարտութիւն մ'է զոր չես կրնար ուրանալ (Ոլիմպիա ատրաշէկ կը վառի սրտմտութեամբ): Թերեւս շատ քաղաքավարի չէ իմ կողմանէս յիշեցնել Ձեզի դայդ, Տիկին, բայց մեք լերանցս մէջ սովորած՝ Բիւզանդեան նրբութիւններէն չափով մը կը հասկնանք:

ՈՒՐԱԿ. Հոգ չէ՛, Տիկին, հոգ չէ՛. բայց գոնէ իմ ձեռքերս անպարտ արիւն թափելով, քեզ նման, չանցան եւ չանցուցին իրենց ծնողը իշխանութեան գլուխ, ապա թէ ոչ՝ ո՞վ էր Անդովկ:

ՓԱՌԱՆՁԵՄ. Անդովկ Սիսական իշխան իմ հայրս է, եւ թէ որ թագաւորական արիւնը չխաղար մեր երակներուն մէջ, սակայն իմ ազդատուն ըստ իրաւանց բնիկ ժառանգութեան՝ քան զեկս Արշակունիս՝ տէրն է այս ընդարձակ աշխարհիս, անդատին ի նախահարց մերոց յորդոց յորդի պայազատութեամբ. երկու հազար տարուան ցեղ մը կարծեմ անդիմադրելի կերպիւ գերազանց է քան զերեկեան կայսեր մը ցեղը:

ՈՒՐԱԿ. Հեռի՛ ըլլայ ինչ այսպիսի պարծանք, քանի որ անյազ փառասիրութեան փափաքը կը մղէ զՁեզ նորանոր ոճիւր գործելու. բայց սեպէ թէ Ձեզ համար, Տիկին, ուր, թոյն եւ խարդաւանանք սովորական բաներ են, բաւական է որ նպատակնուդ հասնիք:

ՓԱՌԱՆՁԵՄ. Գուցէ այնպէս ըլլայ, բայց պէտք է գիտնաք որ յանցանքը բոլորովին իմս չէ, Տիկին. յայդ սորվեցուցին ինձ չար օրինակք եւ արար-

քըն՝ ամենօրեայ Զեր հոմանիւն Արշակայ։
 ՈՒՄՊԻԱ. (Զարմացեալ) Իմ հոմանիւն չէ՛ Արշակ, եւ ո՛չ եկայ ես ի Հայս իբր
 իւր տարփածուն, այլ իբր Հայոց Թագուհի։
 ՓԱՌԱՆՁԵՄ. Իմ դիտցածս, մեր եւ ձեր կրօնին մէջ մի կին եւ մի ամուսին է։
 երկրորդին եւ երրորդին անունները Դուք ինչ լաւ պէտք է գիտնաք։
 ՈՒՄՊԻԱ. (Այլայլմէ լեալ) Զգիտեմ ի՞նչ բանի վրայ դրած էք Զեր յոյսը եւ
 այսպէս կը խրոխտաք ինձի դէմ. եթէ Արշակայ վրայ՝ նա զԶեզ երեսէ
 ձգած է. եթէ Զեր հօրը Անդովկայ վրայ՝ բայց գիտէ՞ք որ Զեր երեւ
 սաց շնորհիւ կը վայելէ նա իւր քարձր դահլը, եւ Զեր զժաղդութեան
 հետ պիտի դադրի նաեւ անշուշտ նորա իշխանութիւնը։
 ՓԱՌԱՆՁԵՄ. Կը խաբուիս, Տիկին, ինքն իրեն կը պարտի Անդովկ իմ Հայրս իւր
 քարձր դահլը. դեռ Փառանձեմ Թագուհի չեղած՝ նշանաւոր Հանդիսաւ
 ցած էր նա իւր փառասէր ձգտումներովը եւ վրէժխնդրութեան ոգւո
 վը։ Մասնաւորապէս կը յիշեցնեմ Զեզ զայդ, Տիկին, որ վախնալու է
 իւր վրէժխնդրութենէն և շանարգել զինքը և իւր արիւնը՝ յորմէ եմ ես։
 ՈՒՄՊԻԱ. Բայց վերջապէս ինչ որ ալ ըլլայ, ես Վաղնիստիանոսի եւ Վաղնիս
 ջոր, ես առաջին ազգախառնելով քարձրացուցի զգահն Հայոց Տիկ
 նութեան յոր քարձրացեր էիր գու։ Այսօր Արշակայ սիրտը ես եմ գը
 րաւած, Արշակ զիս կը սիրէ, առաջին Տիկնութիւնը ինձի տուած է,
 ե՛ս եմ Հայաստանի Թագուհի եւ ոչ թէ դո՛ւ։ Օ՛ն անդր, երթա՛նք,
 Հելենէ, թող Տիկին Փառանձեմ՝ այլած սրտին մխիթարանք՝ ուզածին
 չափ լեզուին տայ (Կնքքա՛մ)։

Տ Ե Ս Ի Լ Զ

ՓԱՌԱՆՁԵՄ եւ ԶԱՐՄԻՆԷ

ՓԱՌԱՆՁԵՄ. Անմիտ, դնա՛, կորուստդ մօտալուտ է. տեսնեմ որչափ երկայն
 պիտի վայելես Հայոց Տիկնութիւնը... Մտադիր էի խորհուրդ հար
 ցընել եւ ըստ այնմ շարժել, բայց որովհետեւ խրոխտ Հելլէնուհին
 յանդիմութեան չափը կ'անցնէ, եւ մի առ մի ամէնուն սիրտը գրաւել
 կը ջանայ, ի բա՛ց ուրեմն ինչ զգաստութեան խորհուրդներ, օ՛ն, ան
 դըր, ի գլուխ հանենք զոր զմտաւ ածեմ։ Տեսնենք այս անգամ ալ պիտի
 կարենա՞ս ազատիլ իմ ձեռքէս։ Բայց ո՞ւր է Մընիկ, ինչո՞ւ կ'ուշանայ։
 ԶԱՐՄԻՆԷ. Ահաւասիկ նա ինքն, Տիկին...
 ՓԱՌԱՆՁԵՄ. Շատ աղէկ, Զարմինէ, վայրկեան մը թող զմեզ առանձին։ (Ինք
 նիքն) Այդ մատաղ հասակին մէջ պէտք չէ որ իմանայ ըսելիքս...
 (Զարմինէ կը քաշուի)։

Տ Ե Ս Ի Լ Է

ՓԱՌԱՆՁԵՄ եւ ՄՐՋՆԻԿ

ՄՐՋՆԻԿ. Փառանձեմ Տիկին, զի՞ս ուղեր էք, այսպէս կանուխ, առաւօտեան
 դեռ պաշոփոն չկատարած. անշուշտ կարեւոր հրամաններ պիտի ու
 նենաք։

ՓԱՌԱՆՁԵՄ. Արդարեւ խիստ կարեւոր հրամաններ. բայց տեսնենք զործադ
 րութեան դալով ինչպէ՞ս պիտի ընդունիք։

ՄՐՋՆԻԿ. Ե՞րբ Զեր հրամաններուն, Տիկին, անսացող չեմ եղեր. կարծեմ
 ցարդ այդ մօտին զանգատելու տեղիք չէք ունեցած ինչէ՛ս

ՓԱՌԱՆՁԵՄ. Ամենէն կարեւորը այս պարագայի մէջն է, ջանա՛ ինձի օգտակար
ըլլալու եւ ոչ միայն ինձի, նամանաւնդ՝ զեղի:

ՄՐՋՆԻԿ. Անշուշտ արդարացի պատճառ մը պիտի ունենա՞ք այսպէս փոփոխ
պնդութեամբ զիս կոչել տալու, Տիկին:

ՓԱՌԱՆՁԵՄ. Թէ որ արդար եւ իրաւացի պատճառի մը համար ըլլա՞ր, չէ՞ր կան-
չէ՞ր տար զգե՞ղ իմ առջեւ, ես ինքնին կը դիմէի առ սուրբ այրն Աստու-
ծոյ Ներսէս՝ ինչպէս որ դիմեցի երբ օրինաւոր սիրելիս՝ իմ փեսաս
պաշտպանելու համար էր. բայց նա որովհետեւ չհատու ժամանակին
իմ սէրս պաշտպանելու, չկրցաւ օգտակար դնուիլ ինձի: Դու հիմա
ինձի պէտք ես եւ պիտի դնուիս իմ վրէժխնդրութեանս գործիք ըլ-
լալու:

ՄՐՋՆԻԿ. Կը սոսկամ ես, Տիկին:

ՓԱՌԱՆՁԵՄ. Սոսկալու ժամանակը դեռ չեկաւ. նախ լո՛՛ք՝ ապա օտոկացիր:

ՄՐՋՆԻԿ. Կը զարհուրեցնես զիս, Տիկին:

ՓԱՌԱՆՁԵՄ. Օ՛հ, մի՛ անմեղանար չափազանց, զիրար բաւական կը ճանչնանք,
առաջին անգամը չէ որ զիրար կը տեսնենք, շատ իսկ կարդացած եմք
իրարու սրտին եւ աչքին խորը, այնպէս չէ՞ (Մըջնիկի աչքերուն մէջ
խաբուսիկ ակնարկ մը շեշտելով):

ՄՐՋՆԻԿ. (Աշուրները վար տանելով) Տիկին Փառանձեմ, այնպիսի նախաձեռն
մը կը շանթես որ անդիմադրելի զօրութեամբ սրտիս խորը կ'իջնէ:
Ինչպէ՞ս կրնամ հակառակիլ զեղի: Բայց ի՞նչ լսեցնիլ պիտի տան քու
չրթունքդ, Տէր իմ Աստուած:

ՓԱՌԱՆՁԵՄ. Մի՛ առնուր Աստուծոյ անբռնը. միթէ՞ զեղի չըսե՞ր,
իմ վրիժուցս արքանեակ պիտի ըլլաս: Ա՛լ չեմ կարող հանդուրժել,
պէտք է որ Արշակայ սիրուհին ի մահ մատնուի:

ՄՐՋՆԻԿ. Բայց ինչպէ՞ս...

ՓԱՌԱՆՁԵՄ. Գոռայ ես հնարքը, սակայն դո՛ւ միայն կարող ես զայն գործադրել
(Մտնելով ակնմջիմ բռն մը կը գրուցէ):

ՄՐՋՆԻԿ. (Սարսափած) Տիկին... Ի՞նչ կը գրուցես:

ՓԱՌԱՆՁԵՄ. Շո՛ւտ եւ անյապաղ:

ՄՐՋՆԻԿ. Բայց...

ՓԱՌԱՆՁԵՄ. (Գրպանէն ծալած քուղք մը հանելով եւ Մըջնիկի աչաց առջեւ
պարզելով) Կը ճանչնա՞ս զայս:

ՄՐՋՆԻԿ. (Թուղքին վրայ աչք մը նետելով) Տարօնոյ Արշամունեաց գաւառին
Գոմկունք գիւղին կալուածագիրը՝ իմ անուանս դարձած: Ի՞նչ կը նը-
շանակէ:

ՓԱՌԱՆՁԵՄ. Դի՛ր ասիկա ծոցդ եւ զեղի ուժ կու տայ: Օ՛հ անդր, երկայն մի
խօսիր:

ՄՐՋՆԻԿ. Զըլլուելու բաներ կը հրամայես, եւ սակայն...

ՓԱՌԱՆՁԵՄ. Ընել կու տամ, այնպէս չէ՞, գիտէի զայդ արդէն... Վա՛յ թէ...

ՄՐՋՆԻԿ. Վստահ չե՛ր, Տիկին (Կեղեցի):

Տ Ե Ս Ի Լ Ը

ՓԱՌԱՆՁԵՄ առանձին

ՓԱՌԱՆՁԵՄ. Արթնցի՛ր նշոյ առիւծդ թ սրտիս, արթնցի՛ր անողոք ոգիդ վը-
րիժուց, մահուան հոտ կ'առնում ես, գլուխս մոխրագունութեան գիւնով
« պարբեալ կը բռնիլ: Արթնցի՛ր վրէժխնդրութիւն յուզեալ նախանձու,

մոլեթ ըրէ աշխարհք ամէն եւ քու ջահովդ միայն ինձի ճամբայ բաց է խաւարին՝ խաւարային գործոյս և՛ Ո՛ւր են արդ իմ հանդարտութեան ժամանակներս, երբ հեղահնչիւն աղանոյ պէս սիրելւոյս գիրկը նընւ ջէի: Եկաք խոովելու իմ հանգիստս, նախանձեցաք իմ երջանկութեանըս: պիտի նախանձիմ ես ալ ձեզի, եւ տեսնենք ո՞ւմ պիտի ըլլայ յաղթութիւնը:

Ա՛հ, անցան այն օրերը... Մնաք բարով յոյս եւ սէ՛ր, անուշ գրգռանք, հեղահամբոյր սրտակցութիւնք, մտերմական ձայներ, գեղեցիկ երազներ... Ասկէ վերջը մահուան ստուերք, կատաղութեան արցունքներ, սրտակոտոր հեծութիւնք, մութն ու խաւար, սուգ ու սարսափ... որովհետեւ չուզեցին զիս պարկեշտ եւ առաքինի սիրական հարս, որովհետեւ զիս բռնի ամուսին կամեցան եւ իմ սիրելւոյս արեան մէջ մխեալ ձեռքեր ինձի երկնցուցին եւ ծաղր ընել կարծեցին իմ սիրտս... մինչեւ որ ես ալ ձեռքերս քու դահիճներուդ արեանը մէջ չթաթխեմ, սիրեցեալդ իմ Գնէլ, չպիտի յագեցնամ, ո՞վ սիրելիդ իմ ուրուական...:

Այո՛, քեզի յուղարկաւոր պիտի զրկեմ իրենց դիակները, եւ զոհերուս ետեւէն իմ քեզի զրկած ընծաներս, պիտի դամ ես ալ առ քեզ յաղթական, ո՛հ անմահ յիշատակաց իմ Գնէլ:

Վ Ա Ր Ա Գ Ո Յ Ր

Հ Ա Ն Դ Է Ս Ե

Տեսարանն է արքունի պալատը, Ոլիմպիա դշտոյի յարկաց մէջ յունական քաղաքի գարգարեայ: Խորը երկուստեք կամարածեւ դրանդեաց մէջ Արեմասայ եւ Աստղկան արձանները: Ոլիմպոս նկարեալ է ձեղուն, գահոյքն բեհեզեայ, եւայլն:

Տ Ե Ս Ի Լ Ա

ԱՐՇԱԿ եւ ՆԱԺԻՇՏ ՈԼԻՄՊՈՍԸ

ԱՐՇԱԿ. Ո՛ւր դնաց Տիկինն:

ՆԱԺԻՇՏ. Եկեղեցի, Տէր իմ, բայց չուշանար:

ԱՐՇԱԿ. Շատ աղէկ. Թող զիս վայրկեան մը առանձին, կը սպասեմ իրեն պահ մը (նաժիշտը կը փաշուի):

Տ Ե Ս Ի Լ Բ

ԱՐՇԱԿ առաձգման

ԱՐՇԱԿ. (Մտախոհ) Արքայութեանս հոգերը օրէ օր կը ծանրանան, ես որ ոչ միայն կրեց յուզեալ՝ ալ կէս մ'ալ տէրութեանս օգուտը խորհելով այս բարձր ամուսնութեան հետամուտ եղալ, կը յուսայի Հոռոմոց օգնութիւնը մեզի թիկունս գումարել եւ մահացու հարուած մը տալ մեր ոխերիմ եւ անհաշտ թշնամւոյն՝ Պարսից միահեծան իշխանութեան: Վայրկեան մը կարծես թէ բաղդը խնդաց մեզի՝ երբ վաղէս իւր լէզոններովը դէպի արեւելք սկսաւ յառաջ խաղալ, թէեւ ո՛չ վաղէս Յուլիանոս մէր Արէսի շանթ, եւ ո՛չ ես ալ՝ անհեղաօրն Տրդատէս:

սակայն այդ յոյսս ի դերեւ ելաւ Պրոկոպիոսի յարուցած խռովութեամբը: Արդ, վտանգը մենէ հեռացնելու համար ի՞նչ պէտք է ընել. ենթադրելով թէ առ ոտն կոխեցինք մեր սէրն առ Ոլոմպիս եւ միմիայն աշխարհիս օգուտը մտածենք... եթէ արձակենք զնէ... որուն ոչ երբեք յանձնառու կ'ըլլայ սիրտս, նախաստինք մ'է կայսրութեան՝ որ մեզի շատ սուղ կրնան նստեցնել... Եթէ պահենք՝ ահա՛ ի պատճառս նորա Փառանձմէ վեր ի վայր յուզեց աշխարհս համօրէն: Երկուքն ալ հաւասարապէս վտանգաւոր մեղի համար: Իրաւունք ունէ՛ր Վատակ երբոր ըսաւ. «Աղէկ չըրիր, Արքայ»: Բայց ի՞նչ ճար. ճակատագրական աղիտարբեր ձեռք մը վիճէ վիճ կը մղէ զիս, տեսնենք ո՞ւր պիտի յանգինք:

Տ Ե Ս Ի Լ Գ

ՆՈՅՆ, ՈԼԻՄՊԻԱ ԵՆ ՀԵԼԵՆԷ

ՈԼԻՄՊԻԱ. Հո՞ւս ես, Տէր իմ Արչակ:

ԱՐՇԱԿ. (Անձկութեամբ) Ոլոմպի՛ս, ի՞նչ է այդ տեղունութիւնը երեսիդ, եւ ինչո՞ւ կը դեղեւին ծունկդ:

ՈԼԻՄՊԻԱ. Ոչ ի՞նչ, եկեղեցիէն կը դառնամ, թերեւս առաւօտեան քամին կամ թէ Աստուծոյ տան ցրտութիւնը սարսուռ մը աղբեց ոսկերացս... յուսամ երկարատեւ չըլլար: Տե՛ս, լաւագայն կը զգամ զիս, կ'երեւի թէ քու տեսութիւնդ ներգործեց յիս, Տէ՛ր իմ Արչակ:

ԱՐՇԱԿ. Այո՛, սիրելիդ իմ, բայց զիտե՞ս որ այս տօնական օր մ'է, քիչ ատեալն էնէն աւագանին կը գումարի արքունական ապարանիցս մեծ դահլիճին մէջ՝ իրենց յարգանքը մատուցանելու միանգամայն եւ վեհափառ թաղուհւոյդ:

ՈԼԻՄՊԻԱ. Ո՛ւր էր թէ իրենց սէրը նուիրէին ինձ իմ վեհափառ Տիրոջն հետ. աւելի գոհ կ'ըլլայի եւ դադրէին զիս իբր օտար նկատելէ:

ԱՐՇԱԿ. Վատա՛ւ լե՛ր, իմս Ոլոմպի, զանի զքեզ աւելի ճանչնամ՝ այնչափ առաւել պիտի սիրեն զքեզ: Ահա՛ կ'երթամ ես, դու ալ շատ մ'ուշանար:

ՈԼԻՄՊԻԱ. Կը հետեւիմ քեզ, Տէր իմ, կանխեցէ՛ք յառաջ քան զիս (Արչակ կը մեկնի):

Տ Ե Ս Ի Լ Գ

ՈԼԻՄՊԻԱ ԵՆ ՀԵԼԵՆԷ

ՈԼԻՄՊԻԱ. Զարմանալի չէ՞ր, իմս Հելենէ, Արչակայ՝ զիս տեսնելուն առաջին կրած տպաւորութիւնը. բայց կարծես թէ ես ալ անսովոր ազդեցուած եմ մը ենթակայ կը զգայի զիս պահ մի յառաջ. թերեւս վայրկեանական տկարութիւն մ'էր, չգիտեմ, արդեօք դու ալ փոփոխութիւն մը կը նշմարե՞ս դէմքիս եւ կամ անձիս վրայ:

ՀԵԼԵՆԷ. Ո՛չ, Տիկին, բայց չգիտեմ ինչո՞ւ համար չէի ուզեր այս առաւօտ եւ կեղեցի երթալնիս:

ՈԼԻՄՊԻԱ. Թերեւս նախազգացութիւն մ'ունեցար, իմ միակ հաւատարիմս. բայց ես բան մը չունէի, եւ ի՞նչ կրնայի կասկածիլ Աստուծոյ տան մէջ... Սակայն ինչո՞ւ միեւնոյն տկարութիւնը կրկին կը զգամ մը՝ փանացս մէջ. ի՞նչ տարօրինակ զրացում... Քիչ մը ջուր, իմս Հելենէ, կը պապակիմ:

ՀԵԼԵՆԷ. (Զուր կու տայ) Ա՛հ, Տիրուհիդ իմ, ես քնաւ չհաւնեցայ այդ սուրբ

խորհուրդը քեզի մատակարարող քահանային կերպարանքին. աչքերը խռոված էին, ձեռքերը կը դողային, կարծես թէ կը տատամսէր, կը դեղեկէր...»

ՈՒԻՄՊԻԱ. Այդ աստիճան ամբարշտութիւն միթէ հնա՞ր ինչ է. ո՛հ, չեմ կըրնար մտքէս անդամ անցնել. հազար անգամ մեռնիլ յանձն կ'առնում, քան այնպիսի դէշ կարծիք մը ունենալ, նամանաւանդ Աստուծոյ պաշտօնէի մը վրայ... մահացու մեղք է, իմա Հելենէ: Ա՛հ, ո՛հ, ո՛չ, անկարելի է, կը տեսնես, բոլորովին անցաւ, անշուշտ անցաւոր տկարութիւն մ'էր:

Հելենէ. (Ինքնիշխան) Երանի՛ թէ այնպէս ըլլար:

ՈՒԻՄՊԻԱ. Օ՛հ, շուտ ըրէ, բեհեղներովս զարգարիմ, իմ ծիրանի կրկնոցս ուսերուս վրայ ձգէ՛, հազցուր ինձի ոսկեթել պատմուճանս. այսօր, ինչպէս որ լսեցիր, բոլոր աւագանին կը ժողուի դահլիճին մէջ, Զանանք փայլիլ: Աստուած մեզ կանանցս բաժին է տուեր հրապուրք եւ քաղցրութիւն, Զանանք զսիրտ ամբոխին ի մեզ յանկուցանել. երանի՛ թէ Փառանձեմ հոն չըլլար... Բայց ինչո՞ւ ծնկուրներս կը կթոտին, այս երբորդ անգամին է որ անսովոր տկարութիւն մը բոլոր մարմնոյս կը տիրանայ, սարսուռ կ'ընթանայ յոսկերս իմ, ո՛հ, մի գուցէ մահաբեր ըլլայ... Կը խաւարին աչքերս, գլուխս կը դառնայ, կը փարատի սիրտս...

Հելենէ. Ա՛հ, սիրելիդ իմ Ոլոմպիս, դաւաճանեցի՛ն զքեզ, Տիրուհիդ իմ, դաւաճանեցին անզգամները, չվախցան Աստուծո՛մէ...

ՈՒԻՄՊԻԱ. Ծուռով վազէ Արշակայ իմաց տուր, իմա Հելենէ... Ա՛հ, ո՛չ, ո՛չ, կեցիր քովս, իմ միակ հաւատարիմս: Նաժիշտք Ոլիմպիադայ եւ դո՛ւ նուիրակդ արքունի, թո՛ւք հասէք Արշակայ (Նաժիշտք վազն ի վազ կը դիմեն), ըսէք որ շուտով հասնի դայ, ըսէք իրեն որ լմնցաւ Ոլոմպիս... Ես չպիտի կարենամ ելնել ասկից, ափսո՛ս, աւա՛ղ ինձի... Ի դուր զնացին ուրեմն այնչափ զգուշութիւնք, իմա Հելենէ, ես որ միայն քու ձեռքէդ քու եփած կերակուրդ կ'առնուի, քու պարզած գիւնիդ կը խմէի... Ափո՛ւնք Բիւզանդեան, եղբ'րք Բիւզանդեան, անհետացաք իմ աչքէս: Հոն քեզի հետ, Հելենէս, մեք տեսանք զարեւ, ո՛հ, ինձի համար արեւ վաղանցուկ...

Հելենէ. Ա՛հ նազելիդ իմ... Բայց ինչո՞ւ կ'ուշանան. արդեօք բժիշկ մը, զեղթափ մը թերեւս դարման մը ընեն:

ՈՒԻՄՊԻԱ. Անօգուտ է, իմա Հելենէ: Ահ, գոնէ հասնէր Արշակ եւ վերջի շունչս իր աչացը առջեւ, իր ծնկացը վրայ, իւր գիրկը տայի... Յաւիտեանակա՛ն խաւարիւ կը պատին աչքերս, վախեմ չպիտի հասնի: Ինչո՞ւ այսչափ անդուլթ, ի՞նչ ըրի ես քեզի, Աստուած...»

Տ Ե Ս Ի Լ Ե

ՆՈՅՆՔ, ԱՐՇԱԿ, ՎԱՍԱԿ Եւ ՆԱԽԱՐԱՐՔ

ԱՐՇԱԿ. (Արտաբոժ վագիլով կը փարի Ոլիմպիայի) Ո՛հ, չէ՛, անկարելի է, ինձի նայէ, իմա Ոլոմպի, բա՛ց այն քու անուշ աչքերդ, լսեցնել տուր սրտառուչ ձայնդ, ողորմէ Արշակայ՝ հէգ սիրելւոյդ:

ՈՒԻՄՊԻԱ. Ահ, դո՛ւ ես, Արշակ, ես քեզի չըսի՞ր... անդուլթ... անողորմ ձեռքեր դիս ի մահ վարեցին... կենաց հացին մէջ թոյն խառնեցին...

ԱՐՇԱԿ. Երկի՛նք... եւ ս՞ով յանդգնեցաւ...

ՈՒԻՄՊԻԱ. Խոնչ օգուտ հարուածը որու՝ ձեռքէ թռաւ. չէ՞ որ ես մատաղ հասակիս մէջ կը մեռնիմ չարատանջ...:

ԱՐՇԱԿ. Ո՛չ, սէրդ իմ, անկարելի՛ է, չլիտի մեռնիս, իմս Ուրմպիս:

ՈՒԻՄՊԻԱ. Չլիտի սարիմ, գիտեմ զայն, Արշակ, կը զգամ զայդ, դու որ չըկրցիր զիս պահպանել, ի մահուընէ՞ պիտի աղատես: (Աչքը վառաւայ հանդիպելով) Ձի կրցի՞ր, Վասակ, հաստարիմդ հայրենեաց, վայրիկ մի պաշտպան կալ քո դժբաղդ թագուհւոյդ, եւ ես այնքան սիրեր էի Հայ հայրենիքը... Աւա՛ղ ինձի...:

ՎԱՍԱԿ. (Փղձկեալ) Եղուկ եւ մեղ, դշխոյդ Ուրմպի, բայց ես ի՞նչ կրնայի ընել եւ չըրի... Ա՛հ, բիւր անգամ պատերազմաց մէջ անթաց աշօք տեսայ ես մահը, բայց երբեք այսքան դառն եւ անիրաւ:

ՈՒԻՄՊԻԱ. Տխուր բաղդ, Թշուառ ճակատագիր: Ա՛հ, ի՞նչ օգուտ որ իմ եղբարքս մէկը արեւելք, մէկը արեւմուտք բոլոր յայնարհիս տէրն են. ի՞նչ օգուտ երբ իրենց քոյրը անոք, անօգնական, օտար երկիր, օտար արքունեաց մէջ, ի ծաղիկ հասակիս խարդաւանեալ կը մեռնիմ: Տեարք յայնարհի, ձեզ ի՞նչ փոյթ. է՛հ, ի՞նչ է քոյր, ի՞նչ կը նշանակէ ա՛մուսին... Ոչի՛նչ: Թագաւորութիւն, փառք, ասոնք չնչն ձեր փնտրուածը, չէ՞ որ ես ալ անոնց զո՛հ կ'երթամ... Ուրախացիր, Փառանձեմ... Հասար... վերջապէս... սրտիդ... փափաքին...:

ԱՐՇԱԿ. Անզգամը...:

ՈՒԻՄՊԻԱ. Մեղապարտը դու ես, Արշակ... Կը մեռնիմ ես... բայց ի՞նչ... պատասխան... պիտի... տաք... Աստուծոյ... (Կը մեռնի, աչքերը սեւեռած դէպի գրան կողմը՝ ուսկից Փառանձեմ մերս կը մտնէ):

ԱՐՇԱԿ. Ափսո՛ս... Իրաւունք ունէ՛իր, իմս Ուրմպի, ե՛ս եմ մեղապարտը: Դու չնաշխարհիկդ սրտիւ բերեր էիր ինձի կեանքը. քեզմով սկսեր էի կեանաց անուշութիւնը զգալ, եւ ես չգիտցայ... եւ ես թողուցի որ...:

Տ Ե Ս Ի Լ Զ

ՆՈՅՆՔ, ՓԱՌԱՆՁԵՄ ԵՒ ԱՆՎՈՎԿ

ՓԱՌԱՆՁԵՄ. (Հերարձակ եւ խղիւղաւան) Յերեկը ինձ գիշեր դարձաւ, յաւիտենական խաւարի մէջ կը դեգերիմ, ազադակ եւ վայնասուն լցաւ պալատս: (Մաքերը երեսին կը գարնուիմ) Գիսախոյն դժոխոց կատաղիները ինձի կը պլլուին, ազատեցէ՛ք զիս... (Կը գոչէ մոլեգին, յետոյ Ուրմպիան տեսնելով) Խոնչ էր ըրածս. տնարժան քահանայ, քահանայ արծաթասէր, կոյր դործի միջոցառութիւն, ա՛ռ վայելէ Ակեղաւամայ արեանդ գիւնը (Ետ-ետ կը քաշուի արեւմուտք):

ԱՐՇԱԿ. Ահա անխորհուրդ գործոյս դառն արդիւնք, որուն տարապարտ զոհ գնացիր, Հէգդ Ուրմպիս: Գնա՛ դու, Փառանձեմ, ես չեմ իշխեր պառտուհանի դեզդ. ուր որ երթաս, քո պատիժդ՝ սրտիդ խայթը՝ հետդ պիտի տանիս: Ձգիտեմ ի՞նչ վճռած է յաւիտենական արգարութիւնը մեզի, եւ ո՞ւր պիտի առաջնորդէ մեզի անխուսելի ճակատագիրը:

ՎԱՍԱԿ. Քանի որ վրէժխնդրութիւն եւ փառաց սէր անյաղ յազեցան, եւ զայն թաղութիւն բարձաւ ի միջոյ անարժան մահուամբ, զոնէ ձեռք ձեռք տանք եւ կեցցեն հայրենիք:

Վ Ա Ր Ա Գ Ո Յ Ր

Վ Ե Ր Զ

(Շար. 3 եւ վերջ)

THE TRAVELLERS OF EMMAUS

Two men go to Emmaus, sad and weary,
 An irresistible grief leads them as guide;
 What great hopes, Jesus did in His grave bury,
 And still He's seen alive by no human sight!

Over the pathway, the sun's fainting orb
 Is sinking into the lap of the cloudy skies;
 Now and then, they stop in heavy thoughts absorbed,
 In a heartrending way, to't lifting their eyes.

— O, Kleopa, His sun too has descended
 Into the depths of the marvellous Mystery,
 Quenching noiselessly like a shooting star; ended
 Th' animated sparks of that Oven fiery!"

A little later, darkness was to dominate,
 And was to relate with its language thick,
 How the profound sunset of the great Faith,
 The unseen obscurity of the souls, had to bring.

The two go to Emmaus, sad and weary;
 They are led by a remorse of delusion;
 Who saw Him coming out from the buried, —
 Angel or woman, — O, satan's mad vision!

When the last rays of eve in *dark* were to be submerged,
 And slowly crowed on the *black* and Terror,
 A stranger approaching, opened a page
 From the Cross' Red - Golden sermon to wayfarers.

— Why are your hearts tormented by turbulence great,
 In sorrow you fluctuate, as waves ripple,
 The hopeless soul is but rejection of faith,
 An eye that's stranger to the light of miracle.

What, beforehand, by heaven had been decreed,
The Nazarene executed by His sacrifice,
And on the Cross by His unjustified demise,
Became judge and heir of Father's right indeed.

What is the death of a just man, it's a short night
Where a deep agony dissolves into sunlight.
A night calm and brief than this one of sorrow,
Which fills your soul with impending horror.

Jesus is again living in His glory,
Believe it, testify to God's work great
Th' innocence of Heaven, the earth's love holy,
Angel and woman, each one separate.

Alas the eye that in his light rejoiced,
And yet believes in the Night of Nothingness;
Alas the conscience that heard the Heavenly Voice,
And yet worships the mute solitude immense.

Will you still walk thus weary, in sadness,
Not lifting up your forehead and your heart bold;
Won't you like to be though weak and tardy witness
Of His magnificent greatness untold?"

The accent of the stranger's voice affectionate,
Shook the inner world of the travellers;
And when, all of a sudden, He was to bid
Farewell to them, they embraced His feet and said

In anxiety; "Do not depart you hence,
Whoe'er you be, tonight remain with us,
Ah your words dissipated the clouds dense,
That were pushing us into a deep abyss."

They entered a house with a hope secure,
The Stranger took the bread, blessed merrily,
Gave it to them ... the open eyes saw no more
Th' invisible, evasive Lord of Glory-

— O, Kleopa, then surely it was He
 Who met us on the pathway of Despair;
 No, it was not an illusory dream;
 His breath and life vibrate round us here."

From that vibration taking high-soaring wings,
 The two returned in the *dark* of night,
 To them, whose eyes still wet, were greeting
 The Resurrected God's unquenchable light.

*
 * *

To how many are you still unknown, Jesus,
 Who in suspicion of dejection heartrending,
 And in hopeless denouncement rebellious,
 Clasp the darkness that roams with fluttering wings.

On their nocturnal pathway misled,
 Where hides the brightness of your sun unshaded,
 Approach as a stranger and do not abate,
 The Glory and Myster of your suffering to relate,

Spread your sublime Fingers' scent of blessing,
 O'er the gift of bread on the dining table,
 And under the roof where your messages ring,
 By your invisible presence be our neighbour.

Sooner or later will come indeed the Day,
 The ill-timed day of our fleeting life's end,
 But do not let the soul follow the pathway
 Of suspicion, along its sunless, gloomy length.

If we go to Emmaus, sad and weary,
 Appear and talk to us as a friend on the road;
 Resound, reflect deep in our being sincerely,
 O, voice and image of the unknown God.

PATRIARCH EGHISHÈ TOURIAN

Trans. M. MANOUKIAN

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ACTUALITÉ DES PÈRES DU MONACHISME ARMÉNIEN DANS LEUR ENSEIGNEMENT SUR LA PRIÈRE¹

En 1855, les Pères Méchitaristes de Venise ont publié, en deux volumes, *Վարդ արքայ հարանց և քաղաքավարութիւնք նոցին*, les *Vies et Modes de vie des saints Pères*. La partie la plus importante de cet ouvrage est la collection des *Բանք և պատմութիւնք սուրբ հարանցն*, *Paroles et Anecdotes des saints Pères*, vol. 1, p. 413-722; vol. 2, p. 5-504. Le chanoine Draguet, secrétaire général du *Corpus Scriptorum Orientalium* de Louvain, m'a demandé, il y a cinq ans environ, de traduire en latin, de la manière la plus littérale possible, ces 810 pages d'arménien, afin de faire connaître au public scientifique occidental les particularités du témoignage monastique des Pères arméniens. J'espère, si Dieu le veut, terminer ce travail de traduction au cours des derniers mois de 1971.

Les collections de ce genre, collections dites d'apophtegmes, sont nombreuses, et elles ont existé en plusieurs langues, traductions de documents identiques ou parallèles. Elles relatent, parfois des anecdotes édifiantes, plus ordinairement des sentences, nées en divers endroits et durant les premiers siècles, principalement aux IVe et V^e, en Basse-Egypte, au cœur des déserts célèbres de Scété, de Nitrie et des Cellules. Leur contenu est d'une extrême importance, car c'est sur le fondement des apophtegmes et des *Vies des Pères* que s'est bâtie toute la spiritualité monastique, voire toute l'ascèse chrétienne; il suffit de les adapter quelque peu pour avoir un message précis et fécond pour notre temps.

La collection arménienne est une traduction, faite parfois sur le syriaque, plus ordinairement sur le grec. Mais elle est aussi un choix; parmi les sentences des Pères du Désert qu'ils pouvaient prendre dans leurs collections, les Pères arméniens n'ont pas tout retenu; ils ont choisi ce qui correspondait à leurs préoccupations et à leur conception propre de la vie monastique. D'où le très grand intérêt de cet écrit: il nous permet de saisir sur le vif la manière dont nos Pères arméniens voyaient la vie monastique.

Je voudrais, au cours de cette causerie, m'arrêter principalement à un aspect fondamental de la spiritualité arménienne, telle qu'elle m'est apparue en étudiant la collection arménienne des apophtegmes, celui de la prière. Je le ferai d'ailleurs en élargissant de temps à autre les citations des Pères arméniens par d'autres sentences qui apparaissent bien de la même veine, du même esprit.

Paul Evergetinos, dans sa *Collection des paroles inspirées et des enseignements des saints Pères théophores*, I, 22, 12, donne du moine cette définition qu'a reprise l'édition arménienne des apophtegmes (arm., I, 69e): "Qu'est le moine, sinon quelqu'un qui cherche à parler à Dieu nuit et jour, et à vivre seul avec lui?". Cette conception de nos Pères apparaît encore lorsqu'ils nous relatent

¹ Texte d'une conférence donnée aux séminaristes du patriarcat arménien de S. Jacques de Jérusalem, à l'aimable demande de Son Excellence Mgr. Shabé Ajemian.

² Les références à l'arménien sont données d'après le numéro du traité dans l'édition arménienne et la place de l'apophtegme à l'intérieur du traité. Lorsque le chiffre est suivi de l'exposant ^r, il indique que l'apophtegme est pris aux *Restes de la deuxième traduction*; ceux-ci font suite immédiate, traité par traité, aux citations parallèles, selon deux recensions différentes, des mêmes apophtegmes.

la démarche d'un postulant demandant à un solitaire de pouvoir être son disciple: "De quoi as-tu besoin, frère?" Il répond: "C'est pour la prière que je viens, Père." (arm., V, 46²). De fait, Hyperéchius, dans son *Exhortation aux moines*, 95, disait: "La limite de la prière du moine, elle est au-delà de toute limite; car bénir Dieu est noble en tout temps"³.

Conformément à cette conception, adoptée par la tradition arménienne, "les anciens disaient que la prière est le miroir du moine"⁴, de son être profond. Si le moine ne prie pas Dieu, c'est le signe qu'il ne se préoccupe pas de lui. Si, sans motif valable, il abrège ou omet la prière, c'est l'indice qu'il est mou ou lâche. Les anciens étaient sans illusions sur l'austérité de la prière. Aussi l'abbé Agathon, interrogé sur "la vertu qui demande le plus grand labeur", avait répondu sans hésiter: "Rien n'est plus laborieux que la prière. Alors que, dans toute vertu, il y a des moments de détente, la prière, jusqu'au dernier souffle de l'homme, n'en autorise aucun. Dès que l'homme veut prier Dieu, les démons accourent pour tenter d'arrêter sa prière; ils savent, en effet, que rien n'entrave autant leur action que la prière répandue devant Dieu; elle nous apporte tous les biens; mais, eux, elle les rend infirmes" (arm., XIII, 1). Les Pères du monachisme nous mettent donc soigneusement en garde contre toute tentation de diminuer la prière, nous exhortant par exemple, comme Evagre, à "attendre de pied ferme le démon qui vient soudain, au temps de l'oraison, s'asseoir sur notre cou, nous frictionner les oreilles et nous châtouiller les narines"⁵. Les prétextes à omettre la prière, et surtout à l'abrèger, ont été de tous temps multiples: le surmenage, parfois réel, parfois factice; les difficultés dans la prière, réelles chez la plupart des hommes, et même des moines, mais surmontables grâce à l'humble persévérance et à l'attente patiente de Dieu.

En disant que la prière est "le miroir" du moine qu'il s'y révèle et s'y trahit, soit par sa fidélité ou sa négligence à respecter les moments prévus, soit par la ferveur ou la médiocrité des dispositions d'humilité, de charité et de renoncement qu'il y apporte, les anciens cherchaient à mettre en relief une première qualité de la prière du moine, son

I. Authenticité.

Dans la plupart des traités des apophtegmes, on trouve de fréquentes allusions à la prière. Un seul des dix-neuf chapitres que contient la collection arménienne lui est pourtant explicitement consacré, et cet unique chapitre est fort court. Voulant expliquer cette sobriété, le P. Hausherr a écrit fort justement que "de toutes les *politeiai* secrètes", celle de la prière "était la plus jalousement gardée, parce que la plus estimée"⁶. Il y a cependant d'autres raisons encore à cette discrétion: celui qui n'a pas encore vu Dieu, comment pourrait-il en parler? Et celui qui a expérimenté sa grandeur et sa bonté, ne se taira-t-il pas davantage encore? Il sait, en effet, qu'il s'agit d'une expérience inexprimable.

² PG, 79, 1482 D.

⁴ Paul Evergetinos, *ouvrage cité*, IV, 10, B', 17 (édition d'Athènes, 1966, p. 251).

⁵ *Antirrhétique*, 56. Cfr Ir. Hausherr, *Les leçons d'un contemplatif, Le Traité de l'oraison d'Evagre le Pontique*, Paris, 1960, p. 127.

⁶ Ir. Hausherr, *Noms du Christ et voies d'oraison (Orientalia Christiana Analecta, 157)*. Rome, 1960, p. 167.

Nos Pères nous ont pourtant fait connaître deux conditions indispensables à l'efficacité de la prière; ce sont la pureté et le feu, double qualité qui assure à l'oraison son authenticité.

C'est, en effet, par le cœur plus que par les lèvres que nous nous approchons de Dieu, par une âme et un corps voués à Dieu et non au monde, ainsi que par des œuvres conformes à la volonté de Dieu (arm., I, 27 et 33). Les apophtegmes nous racontent le dialogue d'une vierge avec un Père du désert: "Voilà deux cents semaines que je jeûne six jours sur sept, et j'ai appris par cœur l'Ancien et le Nouveau Testament. Que me reste-t-il à faire?" La réponse du vieillard est exigeante et élevée: "Peux-tu accueillir l'ignominie comme un honneur, et la privation comme un gain? Es-tu capable de préférer des étrangers à tes parents, et la pauvreté à la domination?" "Non, père," répond la vierge. "Eh bien!", rétorque le vieillard, "tu n'as ni jeûné six jours par semaine, n'i appris l'Ancien et le Nouveau Testament; tu as seulement trompé ton âme" (arm., X, 91).

Alors que toute leur vie était menée en fonction de la contemplation, les Pères ont rarement parlé de la prière; ils ont plus volontiers discoursu des chemins qui y conduisent, et de ce climat d'authenticité dans lequel doivent être baignés tous les comportements du contemplatif. Contemplation de Dieu et conversion à Dieu, dans une vie monastique plus pure et plus généreuse, qui tienne mieux compte des exigences de Dieu, vont sans cesse de pair. Et la prière de celui qui s'est sincèrement et pleinement converti à Dieu, et dont toute la vie est imprégnée d'humilité, de charité et de renoncement, connaîtra parfois le feu. La collection arménienne des apophtegmes contient cette sentence admirable: "L'oeuvre du solitaire, c'est le feu, et un feu tel que, partout où il pénètre, il consume" (arm., XIII, 5). Tel était Arsène, l'un des plus grands moines d'Egypte. Un frère venu le visiter avait, avant d'entrer, regardé par la porte; il avait vu "le vieillard feu tout entier"⁷. Abba Joseph de Panépho, de son côté, avait dit un jour à abba Lot: "Tu ne seras moine que si tu deviens tout entier comme un feu qui se consume". Abba Joseph bénéficiait de cette grâce, car abba Lot l'avait vu un jour se lever, étendre ses mains vers le ciel, et ses dix doigts étaient devenus dix lampes de feu. Il avait répété à abba Lot, à cette occasion: "Si tu le veux, deviens tout entier comme du feu"⁸.

II. Orientation prophétique.

Au moment de mourir, l'abbé Bessarion traçait en ces simples mots toute la tâche du moine: "Le moine doit être tout oeil, comme les Chérubins et les Séraphins"⁹. A fréquenter les Pères arméniens, je crois que le moine doit être défini comme un chrétien qui, par amour du Christ et sous l'inspiration du Saint-Esprit, se retire effectivement dans la solitude, afin d'y mener une vie de prière plus intense, dans l'attente de la rencontre du Seigneur; il témoigne ainsi de la transcendance de Dieu et de celle des biens de l'au-delà. Il est indispensable que tout moine s'applique sans cesse les paroles du prophète Amos: "Prépare-toi, Israël, à rencontrer ton Dieu. Car c'est lui qui a formé les montagnes et créé le vent, c'est lui qui révèle à l'homme ses desseins, qui fait l'aurore et les ténèbres,

⁷ *Alphabét.*, 27; PG, 65, 96 B.

⁸ *Alphabét.*, 6 et 7; PG, 65, 229 C.

⁹ *Alphabét.*, 11; PG, 65, 141 D

et qui s'avance sur les hauteurs de la terre. Yahvé, Dieu Sabaoth, est son nom" (4, 12^c-13). Le moine est un être d'adoration et d'espérance, qui, comme Ignace d'Antioche, entend sans cesse une eau vive qui murmure au dedans de lui: "Viens vers le Père"¹⁰. Les moines appartiennent à la race des gens séduits par le visage de Dieu, et en quête perpétuelle de sa vision illuminante; "O ma joie quand on m'a dit: Allons à la maison de Yahvé!" (ps. 121, 1). Il est exact que voir Dieu est la fin de toute vie chrétienne: la contemplation est proposée et promise à quiconque met ses pas généreusement et pleinement dans les pas du Christ. La vie contemplative est pourtant ordonnée de manière spéciale à cette fin par des moyens particulièrement favorables d'austérité, de silence, de retrait et de prière. Et c'est là une vocation magnifique, car la valeur d'une vie, c'est avant tout son poids d'adoration, de désir et d'espérance. Sainte Thérèse de l'Enfant Jésus est bien dans la ligne des anciens Pères, l'orsqu'elle écrit: "Ta face, ô Dieu, est ma seule patrie"¹¹. S. Grégoire de Nazianze, dont plusieurs oeuvres ont été traduites en arménien, a fort bien exprimé l'expérience spirituelle du moine qui ne veut que Dieu et ne vit que pour lui seul, lorsqu'il écrit: "Rien ne me paraît préférable à l'état de l'homme qui, fermant ses sens aux impressions extérieures, se situant en dehors de la chair et du monde, rentrant en lui-même, ne gardant avec les choses humaines que les contacts indispensables, s'entretenant avec lui-même et avec Dieu, vit au-dessus des choses visibles et porte en lui les divines images, toujours pures, intactes de mélanges avec les formes décevantes d'ici-bas. Etant et devenant sans cesse davantage de miroir sans tache de Dieu et des choses divines, recevant leur clarté resplendissante en sa lumière ténue, cueillant déjà en espérance le fruit de la vie future, vivant dans la compagnie des Anges, encore sur cette terre et pourtant l'ayant quittée, il est placé par l'Esprit dans les régions d'en haut. Si l'un de vous est possédé par cet amour, il sait ce que je dis et il s'associera à mon enthousiasme"¹².

III. Universalité.

Les collections arméniennes des apophtegmes font appel au témoignage de Pachôme; elles le reconnaissent donc comme l'un des pères et des maîtres de la spiritualité qu'elles présentent.

Or, au début de sa vie monastique, et avant qu'il n'ait réuni ses premiers disciples, alors "qu'il s'était mis lui-même en veille et en prière à l'écart, pour que la volonté totale de Dieu lui fût enseignée, il lui apparut un ange de la part du Seigneur... qui lui dit: 'La volonté de Dieu est que tu serves la race des hommes, pour les réconcilier complètement avec Lui'. Ayant répété cela trois fois, l'ange disparut"¹³. Le moine doit être le réconciliateur du monde par sa prière, sa paix, et le témoignage rayonnant de son humble charité. Les vrais hommes du désert et de la prière se sont toujours intéressés passionnément aux besoins spirituels de leurs contemporains, et le témoignage de leur vie, la netteté de leur message, parfois farouche et agressif, comme dans le cas d'Elie et de Jean Bap-

¹⁰ *Lettre aux Romains*, VII, 2.

¹¹ *Cantique à la Sainte Face*.

¹² *Oratio* 2, 7; PG, 35, 413 BC et 416 A.

¹³ *Les Moines d'Orient*. IV/2. *La première Vie grecque de Saint Pachôme*. Introduction et traduction de A. J. Festugière, O. P. Paris, 1965, p. 170, § 23.

tiste, ont toujours connu un immense succès, tant il est vrai que le monde désire et attend non des gens qui le flattent, mais des convaincus, des témoins et des charismatiques, porteurs d'un témoignage compréhensible et accessible, mais pourtant net et austère. Il est dit encore de Pachôme: "... il était plein de miséricorde et d'amour des âmes: et souvent, quand il voyait les hommes ne pas reconnaître Dieu leur créateur, il pleurait longuement à l'écart, désireux, s'il le pouvait, de les sauver tous"¹⁴. Et après la mort du Pachôme, son biographe reprend: "En fait, tous les jours pendant lesquels feu notre Père Pachôme fut corporellement avec nous, il priaît jour et nuit pour le salut des âmes et celles du monde entier. C'est également ce que faisaient nos autres saints pères qui lui succédèrent"¹⁵.

Au vingtième siècle, cette orientation missionnaire de la vie contemplative connaît une magnifique ampleur; une telle perspective doit, plus que jamais, marquer la vie monastique. De nuit et de jour, le moine doit être dévoré par "le souci de toutes les Eglises" (2 Co. 11, 28), et c'est sans cesse que devraient revenir, sinon sur ses lèvres, au moins dans son coeur, le souhait et la prière du ps. 86, 9-10: "Tous les païens viendront t'adorer, Seigneur, et rendre gloire à ton nom, car tu es grand et tu fais des merveilles, toi, Dieu, et toi seul". "Le moine est un missionnaire muet", me disait il y a quelques mois un vieux trappiste; il a renoncé à exercer, sauf exceptions, le ministère de la parole, mais le zèle de sa mission de prière et de pénitence pour les âmes doit l'animer sans cesse. Les moines ont à être tous tels que Jean XXIII voyait les trappistes du Monte Cistello, près de Rome: "... isolés des bruits de la populeuse cité, mais pieusement à l'écoute des battements du coeur de l'Épouse mystique du Christ"¹⁶. Quel stimulant pour un contemplatif que la perpétuelle anxiété de l'union des Eglises, de la conversion des pécheurs, du salut des mourants, de la sanctification des prêtres, du recrutement de vrais apôtres, du succès des missions! Et quel moyen merveilleux de promouvoir, par cette communion, la cohésion aimante et fervente des efforts de tout genre dans l'Eglise, dans l'abandon de tout individualisme, des vues racornies, des attitudes revêches!

Notre vie monastique, qui fait de nous chaque jour davantage de vrais fils de l'Eglise, ne nous ferme d'ailleurs ni à l'amour du monde, ni aux valeurs de la terre. La vie contemplative ne fait pas de nous des habitants des planètes, et c'est avec tous les autres hommes que nous cherchons à vivre le drame de la rédemption du monde. Si le monde attend des contemplatifs un maximum de sensibilité aux choses surnaturelles, il leur demande aussi un minimum d'ouverture aux préoccupations majeures de leur temps, à ses découvertes et à ses conquêtes. On ne désire des moines aucune surenchère en ce domaine; la phobie de ne pas être adaptés à leur époque, qui obsède aujourd'hui beaucoup de contemplatifs, choque et éloigne plus qu'elle n'attire et édifie. Mais une sorte de schizophrénie, individuelle ou conventuelle, n'est pas moins lamentable: le monde, ses êtres, ses progrès, ses événements, sont une épiphanie de Dieu.

Paul Evergetinos (II, 16, 2) et la collection arménienne des apophtegmes (IV, 2^r) nous racontent que, chaque année, au moment de la cueillette des fruits,

¹⁴ Ibidem, p. 174, § 29.

¹⁵ L. Th. Lefort, *Les vies coptes de S. Pachôme et de ses premiers successeurs* (Bibliothèque du Muséon, 16). Louvain, 1943, p. 231.

¹⁶ Cfr *Collectanea Ordinis Cisterc. Reform.*, 23 (1961), p. 6.

l'austère Arsène se faisait apporter un échantillon de chacun; il respirait leur suave parfum et goûtait discrètement de tous, afin de pouvoir ensuite louer Dieu, l'auteur de toutes les merveilles de la nature, et leur généreux distributeur. Et le relateur de l'épisode y voit, dans la collection de Paul Evergetinos, motif de louer, d'une part l'abstinence d'Arsène, puisqu'il se privait de la plupart des mêmes fruits le reste de l'année, d'autre part sa victoire sur la vaine gloire, puisqu'il goûtait du moins une fois l'an à absolument tous les fruits. Mais nous admirerons en même temps l'estime, le respect, l'amour d'Arsène pour tout ce qu'a créé Dieu. La disposition idéale du moine vis-à-vis de la création qui l'entoure, des progrès de la science et de la technique, c'est celle d'un coeur libre, et pourtant extrêmement accueillant, tendre et aimant.

Tels ont été les meilleurs parmi les Pères du désert; tels ont voulu être également les moines arméniens, dès leurs origines. C'est tout à leur éloge.

LOUIS LELOIR

de l'abbaye de Clervaux (Luxembourg)

ԵԶՆԻԿԻ ԵՐԿԻ ԲՆԱԳՐԱՅԻՆ ՄԻ ՔԱՆԻ ՆՈՐ

ՄԵԿՆԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

13. Նոյնպէս և նոցա՝ որ մաւտ առ ծովում կայցեն-Ֆանգի ոչ կարէ՞՞ ակն բաց³⁴ ի ցամաք գործել-թուի թէ ի ծովէ կլանիցէ (Մ 85.3, Բ 190 Բիե) :

Բանասէրները տարակարծիք են ընդդէմած բառերի գրութեան եւ նշանակութեան, ինչպէս նաեւ «ի ցամաք գործել» բառերի հետ նրանց կազմած նախադասութեան թարգմանութեան մասին : Ա. Աբրահամեանը չի ներկայացրել բոլոր կարծիքները :

Ա) Կարէ

ա) Գրութիւնը. Վենետիկի հրատարակութեան մէջ կարդում ենք «կար է», որպէս երկու բառ, «կարող է» նշանակութեամբ : Նոր Հայկազեան Բառարանի 4եղիականները (ԲԱՅ քառայօդուածում) եւ Նորիշ Բանասէրներ ընդունում են «կարէ» ձեւը, որպէս «կարել» (կարողանալ) բայի ներկան : Ա. Աբրահամեանը թէեւ հետեւում է Վենետիկի հրատարակութեան, սակայն թարգմանում է «կարողանալ» բայով՝ «չեն կարողանում» :

բ) Թարգմանութիւնը. Բոլոր բանասէրները այն թարգմանել են «կարողանալ» բայով : Ըստ որում Ե. Դուրեանը, Գ. Խաչատուրեանը եւ Ա. Աբրահամեանը թարգմանել են յոգն. Գ. Ղէմբով՝ «չեն կրնար, չեն կարողանում», թէեւ բայածեւը եղակի Գ. Ղէմբ է : Այս թարգմանութիւնը ոչնչով հիմնաւորուած չէ նրանց կողմից :

Բ) Ակն բաց

ա) Գրութիւնը. Եղնիկի ձեռագրում եւ Վենետիկի հրատարակութեան մէջ «ակնբաց» է, որին կողմնակից են Ե. Դուրեանը, Գ. Խաչատուրեանը եւ Ա. Աբրահամեանը : Նոր Հայկազեան Բառարանում չկայ «ակնբաց» բառայօդուած : Միայն թէ Բառարանում Եղնիկի վերոյիշեալ նախադասութիւնը որպէս վկայութիւն է բերուած ԲԱՅ քառայօդուածում, եւ «ակն բաց» գրութեան կողքին փակագծերում աւելացուած է «կամ՝ ակնբաց» : Շմիդտ ու Գալմաքեանը նախընտրել են «ակն բաց» գրութիւնը, որին կողմնակից է Մարիէսը (De Deo, էջ 184, ծան. 2) եւ այն ընդունել է գիտական հրատարակութեան մէջ՝ շեշտելով. «Կարծում ենք, որ ակնբաց բառը պէտք է հատել ակն բաց» (ծան. 644) : Ընդհակառակն, Ա. Աբրահամեանը չի կասկածում, որ ակնբաց-ը մի ամբողջական բարդ բառ է (104), պոսանց ասելու թէ ինչից է բխում իր ինքնավստահութիւնը :

բ) Թարգմանութիւնը. Նոր Հայկազեան Բառարանում այդ բառը, նույն ժամանակ կամ միասին գրութեան, բացատրուած է «բաց ակն» կամ «բացադոյն ցամաք» : Մարիէսը նախընտրելով անջատ գրութիւնը՝ ընդունել է Բառարանի «բաց ակն» («l'oeil grand ouvert» = լայն բացուած աչք) բացատրութիւնը (De Deo, էջ 184, Փրանս. Թարգմ. 273) : Մենք կողմ-

33 Վենետիկի հրատարակութեամ մէջ՝ որին հետեւում է Ա. Աբրահամեանը, «կար է» :

34 Զեռագրում եւ Վենետիկի հրատարակութեամ մէջ՝ «ակնբաց» :

նակից ենք այս դրութեան ու թարգմանութեան: Ա. ԱրբաՀամեանի կարծիքով, «ակնբաց» բառը նշանակում է «տեսադաշտ»: «Ըստ բնագրային Հանգամանքների՝ տրամաբանորէն մեզ թւում է —գրել է նա—, որ այդ բառը նշանակում է «տեսադաշտ», այսինքն՝ աչքի բացումածք, որն ընդգրկում է տեսանելիքը»: Սակայն չի ասում, թէ ո՞ր բառարանի կամ ուրիշ ո՞ր բնագրերի Հիման վրայ:

Ի ցամաք գործել. բանասէրները տարբեր բացատրութիւններ են տուել Եղնիկի այս բառերին, որոնց հետ է կապւում «ակնբաց» բառը: Ե. Դուրեանը քննարկում է «...որովհետեւ չեն կրնար դէպի ցամաք Հասնելու ծայր մը գտնել»- Գ. Խաչատուրեանը՝ «...որովհետեւ առուներ բանալով չեն կրնար ցամաքնել զայն», այսինքն՝ ծովը: Ա. ԱրբաՀամեանը, որ իր յօդուածում մէջ է բերել այս երկու թարգմանութիւնները, դրում է, թէ երկու բանասէրներն էլ օգտագործել են բառարանների «ակնբացել» բայի բացատրութիւնը՝ «անց կամ առուակ բացել, խորշեր պատրաստել՝ պարտէզը կամ արտը ջրելու համար», որ սակայն «չի յարմարւում (ակնբաց—ի, Մ. Մ.) վերոյիշեալ գործածութեանը»: Իսկապէս, երկու թարգմանութիւններն էլ արտառուց են եւ սխալ: Սակայն ի տարբերութիւն Ա. ԱրբաՀամեանի, մենք կարծում ենք, որ Ե. Դուրեանն ու Գ. Խաչատուրեանը «ակնբաց գործել» բառերն են դիտել իբրեւ «ակնբացել» բայի Համանիշ: Ա. ԱրբաՀամեանը «ի ցամաք գործել» բառերը համարել է «արտայայտութիւն» եւ թարգմանել «ցամաքին Հասնելու, այսինքն՝ ցամաքը տեսադաշտի մէջ վերցնել, տեսնել» (104): Եւ «քանզի ոչ կարէ ակնբաց ի ցամաք գործել» նախադասութիւնը, գրել է նա, «այս մօտեցմամբ թարգմանւում է այսպէս. որովհետեւ չեն կարող³⁵ տեսադաշտը ցամաքին Հասնել»:

Վերելում արդէն ասացինք, որ ճիշդ չէ «ոչ կարէ» եզակին թարգմանել յոգնակի: Հասկանալի է, որ Եղնիկի նախադասութեան սկզբի «նոցա» յոգնակին է աղբւլ Ա. ԱրբաՀամեանի վրայ. «Նոյնպէս եւ Ընցա՝ որ մաւտ առ ծովուն կայցեն—քանզի ոչ կարէ ակնբաց ի ցամաք գործել... Թուի թէ ի ծովէ ելանիցէ»: Ամբողջ նախադասութիւնը փոփոխուած կառուցուածքով թարգմանելիս նա «ոչ կարէ» եզակին (ինչպէս եւ «թուի»-ն) դարձրել է յոգնակի. «Նոյնպէս էլ ծովի մօտ գտնուողները որովհետեւ չեն կարողանում տեսադաշտը ցամաքին Հասնել, կարծում են, թէ (արեւը) ծովից է ելնում»: Մինչդեռ, թէկուզ Ա. ԱրբաՀամեանի բառային բացատրութիւններով, բնագիրը եւ քերականութիւնը պահանջում են Հետեւեալ թարգմանութիւնը. «Նոյնպէս եւ նրանց (նոյնպէս եւ նոցա), որոնք ծովի մօտ կանդաժ կը լինեն (որ մաւտ առ ծովուն կայցեն», որովհետեւ տեսադաշտը չի կարող ցամաքին Հասնել («քանզի ոչ կարէ ակնբաց ի ցամաք գործել»), Թւում է, թէ (արեւը) ծովից է ելնում («թուի՝ թէ ի ծովէ ելանիցէ»): Ա. ԱրբաՀամեանի «չեն կարող» կամ «չեն կարողանում» թարգմանութիւնը ճիշդ կը լինէր, եթէ բնագրում լինէր «ոչ կարեն»՝ յոգնակի:

Ա. ԱրբաՀամեանը փորձել է արդեօք վերլուծել քերականորէն «...ոչ կարէ ակնբաց»³⁶ ի ցամաք գործել» նախադասութիւնն, առանձին վերցրած եւ

³⁵ Ինչպէս կը տեսնենք առաքել, Եզնիկի Ուսումնասիրման ամբողջութեամբ քարգանդակիւ Ա. ԱրբաՀամեանը աշխարհարար այս բայածնէր փոխարինել է «չեն կարողանում» ձևով: Այս երկու բայածններն ունեն կերպային նոյնութիւն. այս առումով Եզնիկի Ուսումնասիրութեան աւելի յարմար է «չեն կարող» ընդհանրացնող ձևը:

³⁶ Թէկուզ այս բառի նրա ընդունած ուղղագրութեամբ:

դռնել «ոչ կարէ՛ք» բայ-ստորոգեալի քերականական ենթական, որ անպայման եկալիկ պիտի լինի: Քերականական այդ ենթական «ակնբաց» գոյականը չի կարող լինել, քանի որ ըստ նրա թարգմանութեան այդ բառը ուղիղ բնադիր է. «...չեն կարողանում տեսադաշտը ցամաքին հասցնել»: Նրա թարգմանութիւնն առաւել եւլ մեկնաբանութեան եւ հիմնաւորման է կարօտ, քանի որ նա ընդունել է Վենետիկի հրատարակութեան «կար է» միադիմի բայաձեւը:

Վերլիչեցնում ենք, որ Մարիէսն ընդունել է «կարէ՛ք» եւ «ակն բաց» ընթերցուածները՝ դրանց տալով «չի կարող» եւ «լայն բացուած աչք» իմաստներն ըստ Նոր Հայկազեան Բառարանի: Ամբողջ նախադասութիւնը թարգմանել է.

“De même à ceux-là aussi, qui, d’aventure, tout près de la mer se tiennent, — parce que point ne peut l’oeil grand ouvert sur (terre) sèche porter son action — il semble que de la mer il sorte...” (§ 273):

Մեզ հետաքրքրող ընդգծուած մասը նշանակում է. «...քանի որ լայն բացուած աչքը չի կարող իր աղբեցութիւնը հասցնել ցամաքին» կամ «մինչեւ ցամաք ներգործել»: Այստեղ «գործել» բայը թարգմանելիս նա նկատի է առել Նոր Հայկազեան Բառարանի «ներգործել, աղբել» բացատրութիւնը, որի համար վկայութիւն է բերուած Եզնիկի հենց այս նախադասութիւնը (Հատ. Ա., էջ 576, Բ սիւն.):

Մենք կողմնակից ենք Մարիէսի ընդունած ընթերցումներին ու թարգմանութեանը: Սակայն հնարաւոր են նաեւ Եզնիկի նախադասութեան կատուցուածքի հետեւեալ մեկնաբանութիւնները, վիճարկելի բառերի հետեւալ ընթերցումներն ու բացատրութիւնները.

1. Եթէ ընդունենք «ոչ կար է» ընթերցումը, ապա այն կարելի է թարգմանել «կարողութիւն չկայ, չէ», կապել նախադասութեան սկզբի «նոցա» սեռական-տրականի հետ՝ «նոցա... ոչ կար է», եւ ամբողջը թարգմանել «նրանց կարողութիւն չկայ, չէ» բառացիօրէն, դրական՝ «նրանք չեն կարող»: Յայտնի է որ դրաբարում շատ կան նման միադիմի դարձուածքներ, որոնց քերականական ենթական մի ամբողջ նախադասութիւն է: Այստեղ քերականական ենթական «ակն բաց» («ակնբաց» թէկուզ) ի ցամաք գործել»-ն է: Եթէ առարկուի, թէ «նոցա»-ն նոյն նախադասութեան «թուի» միադիմի բայի անուղղակի խնդիրն է, ապա կարելի է պատասխանել հետեւեալը. թերեւս կա՛մ այդպէս է, կա՛մ «թուի» միադիմին կարող է առանց անուղղակի խնդրի դործածուած լինել այստեղ, կա՛մ էլ «նոցա»-ն միաժամանակ վերաբերում է «կար է» եւ «թուի» միադիմիներին³⁷:

Մեր այս մեկնաբանութիւնն անկախ է «ակն բաց» կամ «ակնբաց» ընթերցումներից եւ դրանց «լայն բացուած աչք» կամ «հայեացք, տեսադաշտ» բացատրութիւններից, որոնք վերջին հաշուով իմաստային մեծ տարբերութիւն չունեն այստեղ:

Մեր ենթադրութիւնից ելնելով՝ Եզնիկի ամբողջ նախադասութիւնն այսպիսով կարելի է թարգմանել. «Նոյնպէս եւ նրանց, որոնք ծովի մօտ կանգնած կը լինեն, թուած է, թէ (արեւը) ծովից է ելնում, քանի որ նրանք չեն կարող (իրենց) լայն բացուած աչքը (կամ «հայեացքը») ցամաքին հասցնել»:

2. Կարելի է նաեւ նախադասութեան սկզբի «նոցա» հոլովաձեւը համարել «ակն բաց» (կամ «ակնբաց») անդամի յատկացուցիչը, որով «նոցա...

37 «նոցա» եւ «թուի» բառերի յարաբերութեան մասին տե՛ս վերեւի բացատրութիւնը:

բաց ակն» կը նշանակի «ներանց լալն բացուած աչքը» (կամ՝ տեսադաշտը)։ Այս դէպքում տարօրինակ չեն թուայ «կարէ» ընթերցուածը եւ նախադասութեան հետեւեալ թարգմանութիւնը. «Նոյնպէս եւ նրանց, որոնք ծովի մօտ կանդնած կը լինեն, թուով է, թէ (արեւը) ծովից է ելնում, քանի որ նրանց լալն բացած աչքը (հայեացքը, տեսադաշտը) չեն կարող ցամաքին հասնել (կամ հասցնել, ներգործել)»։

14. Այլ ինքն է պատճառ ամենայնի, որ ի ինքնիստ եւ ի գոյնացալ եկինքս ի չգոյն է եւ ի գոյնէ, որպէս երկինք վերինք եւ որ ինչ յերկինս, եւ երկինք եւ րեւելիք որ ի ջուրց, եւ երկիր, եւ ի նմանէ եւ ի նմա (Մ 9.17, Բ 6-7)։

Ըստ Ա. Աբրահամեանի, այս նախադասութիւնը ձեռագրում եւ Գ. Պաշտուրեանի հրատարակութիւնից բացի միւս տպագրութիւններէ մէջ «ընդգծուած մասում թերութիւն ունի» (105)։ «Այդտեղ վերջին եւ շարկապն աւելորդ է գրել է նաւ, իսկ զՅ բառի բացառական հոլովածեւը («ի գոյնէ») բացայայտ սխալ է։ Ծիւղը ի նախդիրով եւ հայցականով ձեւն է՝ ...եկին ի չգոյն է ի գոյն։ Այդպէս է թերադրում բնագրի բովանդակութիւնը («անդուշտութիւնից գոյութեան եկան»)»։

Ա. Աբրահամեանը ներկայանում է որպէս այս առաջարկի առաջին հեղինակը։ Սակայն ինքն էլ է յայտնում, թէ իրենից առաջ ուրիշներն էլ են անդրադարձել այս ընթերցուածին. «Այս սխալը ժամանակին նկատել են առաջին հրատարակիչները եւ ուղղել են Զմիւռնիայի տպագրութեանը մէջ, որը (Ի՞նչը - Մ. Մ.)», սակայն, երկար ժամանակ անտեսուել է»։ «Յետագայում Գ. Նահապետեանն առաջարկել է ուղղում կատարել յիշեալ ձեւով», որն ընդունելի է համարել Ե. Փէչիկեանը, սակայն չի ուղղել վենետիկեան վերջին (1926 թ.) վերահրատարակութեան մէջ» (105)։ Մեր կարծիքով, Ե. Փէչիկեանը ճիշդ է վարուել այդ սրբագրութիւնը հրատարակութեան մէջ չմտցնելով։ Սակայն նոյնիսկ ցանկութեան դէպքում նա ինչպէ՞ս կարող էր եզնիկի 1926 թուականի տպագրութեան մէջ մտցնել Գ. Նահապետեանի (կամ Զմիւռնիայի) ուղղումը, որ նա «ընդունելի է համարել» միայն 1928-ին «Ռազմավէպ»ի մէջ լոյս ընծայած իր յօդուածաշարում (յատկապէս էջ 300)։ Այդ երկու տարեթուերը պէտք է յայտնի լինէին նաեւ Ա. Աբրահամեանին։

Յօդուածագրի մէկ ուրիշ թերութիւնն էլ այն է, որ նա չի յիշեցրել վերոյիշեալ սրբագրութեանն անդրադարձած բոլոր բանասէրների անունները։ Նա գրել է. «Գ. Պաշտուրեանը ուղղել է Բուէնոս-Այրէսի տպագրութեան մէջ»։ Նա թերացել է սակել, որ Գ. Պաշտուրեանն առաջինը չէ, Գ. Նահապետեանը իր «Ուղղագրութիւնը ազգային մատենագրաց» հետազոտութիւններում (1907 թ., էջ 282) առաջարկել է «եւ ի գոյն» սրբագրութիւնը, ինչպէս ուշացած առաջարկում է Ա. Աբրահամեանը. Ծմիւղն ու Գալէմբարեանն իրենց գերմաներէն թարգմանութեան մէջ (էջ 21, տող 27-28) լուեկայն ընդունել են այս ուղղումը, ինչպէս յայտնում է Մարիէսը, դեռ Գ. Նահապետեանից առաջ։ Հետեւաբար այս բոլորին ծանօթ Մարիէսը գրել է. «Պաշտուրեանը, էջ 3, հետեւել է Ծմիւղ-Գալէմբարեանին» (Գիտական հրա-

38 Ա. Աբրահամեանն իր յօդուածում տպագրել է «երկին», որ հաւանաբար տպագրական վրիպակ է. բայց ո՞վ գիտէ, գուցէ եեմք այդպէս պէտք է, ինչպէս նա գրում է միշտ։

39 Ո՞ր ձեւով. արդեօք «...ի գոյն» եքէ այդպէս է, ապա Ա. Աբրահամեանը սկզբից եւեթ պէտք է «շիշեալ աւղաւմը» թերկայացնէր ոչ թէ իր ամուսին, այլ Գ. Նահապետեանի հեղինակութեամբ, որին, որպէս տւելի վաղ բանասերի, նա կարող էր միայն եռմակարծիք լինել։

չր, «Աստուած աղբիւրն է ամէն լինելութեան, ոչ միայն ոչնչութիւնից անմիջականօրէն իր ստեղծած արարածներէ, այլեւ այն արարածներէ լինելութեան, որոնք բխում են՝ Աստուծո կողմից նախքան այդ ոչնչից ստեղծուած արարածներէց: Այս են ցոյց տալիս Եզնիկի բերած օրինակները. ոչնչից են վերին կամ անտեսանելի երկինքը եւ ինչ որ նա պարունակում է՝ արդէն գոյութիւն ունեցող ջրերից է տեսանելի երկինքը»: Այս բացատրութիւնները սուսէլ է Մարիէսը իր «Noms et verbes d'existence...» աշխատութեան մէջ (էջ 42) եւ դիտական հրատարակութեան Ցրդ ծանօթագրութեան մէջ, որի մասին լուել է Ա. Արբահամեանը կա՛մ դիտակցաբար, կա՛մ դրանց անտեղեակ լինելուն պատճառով: Մարիէսը ճիշդ է նկատել, որ Եզնիկի նախադասութեան մէջ «երկինք վերինք եւ որ ինչ յերկինս» Աստուծո կողմից ստեղծուել են «ի չգոյէ», իսկ «երկինք երեւելիք» ստեղծուել են ջրերից՝ «...որ ի ջուրց», սակայն դարձեալ Աստուծո կողմից: Ուստի իրաւ է, որ Եզնիկի մտքի ճշգրտեան եւ ձեռագրի «ի գոյէ» ընթերցումածի անձեռնմխելիութեան «համար կան նաեւ նիւթական ապացոյցներ, որոնք հենց Եզնիկի նոյն երկում են», հենց նոյն նախադասութեան մէջ. միայն թէ պէտք էր դրանք տեսնել: Մարիէսի փաստին աւելացնենք հետեւեալները հենց Եզնիկի երկից, որոնք Եզնիկի մտքերն են եւ ոչ թէ հակառակորդների կարծիքը. «Ձի այնպէս կաղմեաց Աստուած զաշխարհ. նախ զչորս հիւթան մեկնեալս արարեալ, ապա նախալ յալիցաց գաւմնայն: Եւ միոյ արարչի գործ է ամենայն» (Մ էջ 97, տ. 22-23). «Որ յոչնչէն վարող եղեւ զլուսն մարդոյն առնել եւ պահէ միշտ կենդանի եւ անմահ, նոյն եւ գաւառիմն, զոր յերկրէ ստեղծ, կարող էր պահել կենդանի» (Մ 35. 30-31, Բ էջ 72): Եզնիկի երկից դուրս կան դրա ապացոյցները եկեղեցական դրականութեան մէջ. յիշեցնենք թէկուզ Աստուածաշնչի պատմածը առաջին կնոջ միջակայ, Աղամի կողմից ստեղծման վերաբերեալ, որի մասին կարելի է ասել «ի լինելն եւ ի գոյանալ եկն ի գոյէ»:

Գ. Նահապետեանի եւ նրանից յետոյ Ա. Արբահամեանի կրկին նկատած «սխալ»ի ուղղումից յետոյ Եզնիկի նախադասութիւնը կը վերածուէր հետեւեալ ձեւի. «...որ ի լինելն եւ ի գոյանալ եկին ի չգոյէ ի գոյէ»⁴¹: Ա. Արբահամեանը փորձել է արդեօք թարգմանել կամ ըմբռնել «ի գոյանալ եւ կին...ի գոյ» բառախաղը, որ պատիւ չէր բերէ Եզնիկին: Ա. Արբահամեանն ամէն ինչ ապացուցած համարելով՝ գրել է վերջում. «Այսքանից յետոյ արդէն ոչ մի կասկած չի մնում ուղղման մշտութիւնն ընդունելու համար» (106): Մեր ընդգծած բառը փոխարինելով իր հականիշով այս եզրակացութիւնը վերադարձնում ենք հեղինակին:

Ա. Արբահամեանն իր դիտողութիւնների այս առաջին շարքի վերջում գրել է. «Աւայտմ այսքան»: Վերջացնում ենք նրա բառերով եւ սպասում Եզնիկի երկի նրա արեւելահայերէն թարգմանութեան, որ, ինչպէս մեզ յայտնի է, մամուլի տակ է. դրա ճոխ ծանօթագրութիւններից են քաղուած ու եւ կամտաբերութեան համար տպագրուած այս 14 դիտողութիւններն ու մեկ-նախադասութիւնները, որոնք մեր բանասիրութեանը ոչ մի նորութիւն չեն բերում:

ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՄԻՆԱՍԵԱՆ

Սեն-Նազեր, Ֆրանսա
(Շաբ. 3 եւ Վերջ)

⁴¹ Յիշեցնեմք, որ Ա. Արբահամեանը առաջարկում է Եզնիկի «եւ ի չգոյէ» բառերը փոխարինել սրամով:

ԷՋԵՐ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԲԱՆԱՅԻՒՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Հայ ժողովրդական բանահիւսութիւնն հարուստ է, ճոխ, բազմազան եւ լայնածաւալ: Այդ հանդամանքը պիտի բացատրել նրանով, որ ինքը՝ ժողովուրդն, անսպառազրիւր է ստեղծագործութեան: Մտէ՛ք ժողովրդի հասարակ խաւի մէջ, կարդացէ՛ք նրա սիրտն ու հոգին եւ դուք այնտեղ պիտի գտնէք ժողովրդական բանաստեղծութեան թանկագին գոհարներ: Պիտի տեսնէք ո՛չ միայն բնութեան, գութանի, սիրոյ, պարի երգեր, այլեւ հարսանեկան, պանդխտութեան, երգիծական, սգի, աշխատանքի եւ այլ տեսակ նիւթեր, որոնցից շատերը վարպետ վրձինով նկարուած ստեղծագործութիւններ են եւ ցայտուն գոյներով պատկերում են Հայ ժողովրդի մտաւոր կեանքը, նրա վեճ ձգտումներն ու խտէալները, զգացմունքներն ու հոգեկան ապրումները: Այնտեղ կարդում ենք նաեւ նրա ուրախութիւնը, վիշտն ու ցաւերը: Այդ երգերն ուշագրաւ են իրենց կառուցութեան պարզութեամբ, զգացմունքի անկեղծութեամբ եւ պատկերաւորութեամբ, գծեր, որոնք զրսեւորում են ժողովրդի վրձինի կամ ժամանակի անյայտ տաղաբանների շրջերի բնորոշ եւ էական առանձնայատկութիւնները, միաժամանակ պարզ զաղափար են տալիս նրանց բանաստեղծական խոշոր ձիրքի, արուեստի էութեան ու գեղարուեստական ճաշակի մասին:

Այդ երգերից շատերը, դժբախտաբար, իրենց ժամանակին զրի չեն առնուել եւ շատ թանկագին ստեղծագործութիւններ մոռացուել են: Սակայն կան բազմաթիւ գոյարիկ երգեր, որոնք գտնուում են զանազան ձեռագիր երգարաններում ու տաղարաններում եւ իրենց բովանդակութեամբ, կառուցողական արուեստով եւ էական յատկութիւններով դեռ չեն ուսումնասիրուել:

Ժողովրդական բանահիւսութեան այդ անտիպ էջերից են այն տաղերը, որոնք ար-

տաղել ենք Սպահանի Նոր Զուլա արուածանում եւ Հնդկաստանի Կալկաթա քաղաքում գտնուած Հին ձեռագիր երգարաններից, որոնցից վերջինը գրուած է ՌՄԻԱ (1221+551=1772) թուականին, ի հոստանդ-նուպուրի, «Գրքոյկ կոչեցեալ երգարան» խորագրով: Դա թշնազարդ ու ծաղկազարդ կրօնական բովանդակութեամբ եւ 17 էջերից բաղկացած մի ժողովածոյ է, որը պարունակում է մեծ մասամբ զրաբար ոտանաւորներ: Ուրոյն տեղ են գրաւում նաեւ աշխարհաբար տաղերը, որոնք ժողովրդի կամ անյայտ տաղաբանների կողմից մշակուած եւ նոր գունաւորում ստացած երգեր են:

Թէ 18րդ դարում, 1772 թուականին, գրուած ձեռագիր երգարանի ոտանաւորներն որքա՛ն հնութիւն ունեն եւ ովքե՛ր են նրանց ստեղծագործող իսկական հեղինակները՝ հաւաստի ապացոյցներ չունենք, որով չգիտենք, թէ ո՞ր երգն առաջին անգամ ո՞վ է գրի առել: Բայց այսքանը պարզ է, որ դրանք իրենց կառուցողական արուեստով եւ ոճական երանգաւորումներով, մեծ մասամբ տաղաբանների ստեղծագործութիւններ են, որոնք ժամանակի պայմաններում կրելով որոշ փոփոխութիւններ եւ նոր գունաւորմանը՝ ստացել են ժողովրդական բնոյթ:

Արձանագրենք եւ այն, որ ձեռագիր երգարաններում կան որոշ երգեր, որոնք իրենց ինքնուրոյն են գեղարուեստական կառուցութեամբով առաջնաբայր ստեղծագործութիւններ չեն, բայց ժամանակի ժողովրդի կամ տաղաբանների քնարական ապրումների, խոհերի, ձգտումների եւ նրանց բանաստեղծական արուեստի ու ոճի հետ ծանօթանալու համար շատ կարեւոր նիւթեր են, արժանի յատուկ ուսումնասիրութեան:

Ի՞նչ երևոյթիւններ են ընդգծում, սակայն, 18րդ դարի Հայ տաղաբանների կամ ժողովրդական ստեղծագործութեան այդ մնա-

ցորդները: Այնտեղ չեն հնչում ո՛չ ժամանակի պատմական անցքերին նուիրուած, ո՛չ էլ պատմաչիջանի հասարակական կեանքի ընդոռչ երեւոյթները պատկերող հիմնական նիւթեր: Դրանք գլխաւորապէս քրնարական երգեր են, ներգաշնակուած բընութեան գունագեղ նկարների հետ: Բայց դա պատահական մի երեւոյթ չէ: Բնութեան չքնաղ, հիասքանչ պատկերները, իրենց բազմազան երանգներով, խօսել են ժողովրդի ու ժամանակի տաղերգուների սրտի հետ եւ զանազան խոհեր ու զգացումներ յարուցել նրանց հոգիների մէջ: Եւ ահա երգ ու տաղի սիրահար ժողովուրդն ու տաղերգուներն ստեղծագործութեան նիւթ են դարձրել իրենց անմիջական, հարազատ եւ անկեղծ ապրումներն ու տպաւորութիւնները: Նրանք մերթ երգել են զարնան նաչխուն հաւքերին, զոյնգզոյն ծաղիկներին, երգել են կանանչազարդ դաշտերին ու սարերին, մերթ վրձինի պէս—պէս գոյներով նկարել են մարգագետինները, արմաւենիներով, սօսիններով եւ եղենիններով ծածկուած ձորերը: Արտաքին զծագրութեամբ անպատշաճ, բայց ներքին բովանդակութեամբ նկարչական այդ տաղերը¹, որոնք յօրինուած են ժողովրդական արուեստով, գլխաւորապէս անհատական ստեղծագործութեան զանձեր են եւ արժանի լուրջ ուշադրութեան: Նրանցից այստեղ առաջ բերենք մի պատկեր—

Այդ լեռներու գէմ յանդիման դաշտերում,
Նայէ՛ գառիվեր, գառիվայր ձորերում,
Արմաւենեաց, եղինեաց, սօսիններում,
Նաշխում քուլում ւայ՛մ քարձորիկ սարերում
Դի վեր ու Դի վայր կ'ստատեսին ձորերում:
Նաշխում քուլում Դի մէջ ծաղկանց ռստատսին,
Ձայնիւ երգին անուշ—անուշ սրտագին,
Եւ մրգառատ մարգագետինի լեռնային,
Շաղաքաքառ պայծառութեամբ փողփողին:

Քէ ս՛ով է այս ոտանաւորի տաղաբանը,
յայտնի է. նրա անունը մնացել է անյայտութեան մէջ:

Ժողովրդական բանահիւսութեան գեղեցիկ էջերից մէկն է նաեւ «Ձիւները հալաւն» խորագրով տաղը, որ գրաւիչ է իր

պարզութեամբ ու պատկերաւորութեամբ: Դա բնութեան գունագեղ ծաղիկները, վրտակներն ու թռչունները, գառներն ու արտները պատկերող նկարչական մի սիրուն տեսարան է, ժողովրդական վրձինով նկարուած: Ահա այդ հնագոյն սիրուն հովուերգութեան պատկերը—

Ձիւները հալան, դաշտերը ծաղկան,
Վտակներ գուլալ ամուշ ձայն կու տան.
Խայտան ու քնքիւրիմ խաշիմ քարտիմ,
Ծաղկումի փայլիւն, թռչումի բարբառիմ
Եւ ուրախ կանչով մեր քփոց պանուիմ,
Իսկ գառիմ խայտան, ցնծութիւն մեզ տան:
Ձիւներ դարերեմ, քարձր սարերեմ
Հալլիմ ու յորդիմ, վէտ—վէտ կու հօսին.
Սարեկ ու լորիկ, կաբու ու սոխակ
Եւ սիրուն տատրակ կ'երգեն ամուշակ,
Սարերմ Դի վեր քուլն շարունակ,
Իսկ գառիմ խայտան, մեզ ցնծութիւն տան:

18րդ դարի ձեռագիր տետրակի տաղերում իշխում է բնութեան մի այլ դեղեցիկ նկարը: Դա «Պաղերն անցան» վերնագրով ոտանաւորն է, որի առանձնաշատուկ զծերն են՝ ժողովրդական երանգը—պարզութիւնն ու պատկերաւորութիւնը, որոնք զեղարուեստական փայլ են տալիս երգի կառուցողական արուեստին: Ահա այդ երգի պատկերը—

Պաղերն անցան, ձիւները հալան,
Գնաց մուրը, գարուն է ալան.
Դրայտի սման ալգիմեր ծաղկան,
Գոյնգոյն ծաղկումի դաշտերը լցան:
Տունկեր վարդեմայ կանաչ դայարիմ,
Շաղերը ծաղկանց մէջը շողշողիմ.
Թռչուններ ուրախ՝ անուշ գեղեցիկիմ,
Ծառերի վրայ ծագեր կու հանիմ:

Ոտանաւորի գրական ոճը, լեզուն ընդգծում են մի հանգամանք, որ բանաստեղծական ձիրքով օժտուած մի անյայտ տաղաբանի ստեղծագործութիւն է և կառուցուած ժողովրդական արուեստով ու ոճով:
Ձեռագիր՝ մատենի քնարերգութեան գողտրիկ ստեղծագործութիւններից են սիրտի երգերը և Ահա դրանցից ժողովրդական

երանգով զբրի՝ առնուած բնութեան ու սիրային մի բանաստեղծութիւն։ Դա «Գալուստի» է եկեղ Վերնագրով տաղն է, որի մէջ ցոլանում է աննման բնութեան եւ սիրոյ, կարօտի ու զգացմունքի խորութիւնը։ Ուսանաւորն իր պարզութեամբ, գունագեղ եւ բանգներով զբաւիչ է եւ իր հիմնական կառուցուածքով ներկայացնում է մի սիրուն պատկեր։ Այնտեղ նրբին արուեստով նկարուած են աղբիւրների անուշ ու պաղուկ ջրերը, լեռներն ու սարերը, ամպերն ու ծովերը, ցօղն ու անձրեւը, հեղիկ հովերը, ծաղիկներն ու անուշադոյր վարդերը և կանաչադարձ ծառերը։ Ահա չքնաղ զարնան սիրուն տեսարանը։

Գարուն է եկել, քեզի կարօտ մնացի,
Այրիմ ու տապիմ, արալս հուրը հնացի,
Գեղի շաւ օրեր, ես ծով է ծով գնացի։

Անուշ ու պաղուկ բերքն են ագրեաց,
Փարչովս բարձիմ, բերքն քեզի էմ լերաց,
Ծանձն ու ցօղն վարդերուն էմ բացուած։

Ամպերն ամէն էմ ծովիւրէն զարձեր են,
Տօղ ու ամձրեւ քեզի համար բարձեր են,
Անուշ եռիւրն էմ տարերէն զարձեր են։

Գարունն է եկել, ծաղկումն ու վարդ կու բացուիմ
Մտերը բոլոր կամաչ տերեւ կու հագնիմ,
Մնացի կարօտ քո ամուշ լեզուիմ, շիմար բոյիմ։

Սաղ ու խաղով, ամուշ գինով արբեմսմ,
Այրիմ, կիզիմ, ո՛չ երբէք զովանսմ,
Միայն. — միայն քո սիրովը հովանսմ։

մ
Թէ ո՞ր տաղասացի ստեղծագործութիւնն է՞, յայտնի չէ, և իսկ տաղի կառուցուածքը պարզում է մի Հանդամանք, որ, արտադրողի կողմից աղաւաղուած է։ Մի այլ ձեւադրից տարբեր օրինակը թերեւ յայտնաբերուի եւ հնարաւոր լինի վերականգնել տաղի հարազատութիւնը։

* * *

Միջնադարեան, Հայ բանաստեղծական գրականութեան մէջ ուրոյն տեղ են զբաւում

ուսմ քննարկները, որոնք իրենց արտաքին կառուցուածքով պարզ են, անարժեք, բայց ներքին բովանդակութեամբ հոգեբանական են, պատկերաւոր եւ յուզիչ։ Այդ երգերում պատկերանում են բնութեան զանազան հաւքերի բարեմասնութիւնները։ Սակայն դրանք արտահանական ստեղծագործութիւններ չեն։ Հայ երգիչները գիտեն, որ կանաչ ու ծաղկազարդ դաշտերի, գեղաւերտ հովիտների ու ձորերի, ծառազարդ անտառների ու բարձր վեհ սարերի այդ աննման երգիչները՝ թունդներն, իրենց գոյնը դոյն, զտաւառ ու խաւ փետուրներով առանձին երանգ ու դարձութիւն են տալիս բնութեան գեղեցիկ տեսարաններին եւ խորացնում են գեղարուեստական սպաւորութիւնը։ Գիտեն, որ նրանց թովիչ երգերն երաժշտական դիմիչ կրանակներ են, որոնք հնչում են բնութեան գրկում, կապուտակ երկնքի տակ, հնչում են գունագեղ եւ լեւէջներով։ Այդ սիրուն ու նախուն հաւիկներից սոխակը, քնարիկը, կոռնիկը, լորիկը, տատրակը, ծիծեռնակը, կաքաւը՝ Հայ ժողովրդի, տաղերգուների եւ բանաստեղծների ամէնից շատ սիրած թունդներն են, որոնց նուիրուած տաղերի եւ երգերի պատկերները տեսնում ենք նաեւ «Եւսեան» Աղագրական ժողովածուում, «Բիւրական»-ում, «Բաղմալէպ»-ում, «Քնար Հայկական»-ում, Աղագրական Հանդէսում եւ այլ պարբերականներում ու երգարաններում։

Յայտուն գաղափար տալու համար, մեր ձեռագիր տետրից այստեղ առաջ բերենք ժողովրդական քնարի լարերի վրայ հնչող հաւիկի երգը։

Հաւիկ մի տեսի պայծառ անմամս,
Բարձր քարափի վերայ անմամս
Թառել է սիրունիկ, չկայ իր մամս,
Չայնի անուշիկ կանչ անմամս։
Խաւ փետուրները ցոյն-ցոյն անմամս,
Արեգի շողուն մմամ անմամս։

Այ մաշխան հաւիկ,

Այ իմ սիրունիկ,

Դու ես մի հաւիկ։

Ձայնը սիրուն, գոհար անմամս

Առաւօտու շաղ ցօղուն է մմամ,

Անուշիկի ծայրնի կանգնէ ամենամեծ,
Այն գեղեցկագոյն հաւիկն ամենամեծ:
Ելնեմ ապերը կամումն ամենամեծ,
Տեսնեմ ճաշխամիկ հաւիկն ամենամեծ:

Այն սիրում հաւիկ,

Այն իմ ճաշխամիկ,

Դու ես մի հատիկ:

Սակայն, միջնադարեան ժողովրդական
ամենապարզիկ երգերի մէջ, «Կոռունկ» գո-
հար երգից յետոյ, առանձնապատուկ տեղ
են դրաւում կաքաւին նուիրուած ստեղծա-
գործութիւնները, որոնք հարուստ են զա-
նազան տարբերակներով ու կրկնակներով:
Այդ «նաչխուռն ու քաղցր» թուշնիկին ժողո-
վրդական տաղաբանն երգել է այսպիսի
գունեղ հնչիւններով —

Արի՛, արի՛, ճաշխում կաքաւ,
Սարեր ամէն կամանչացու,
Անուշ գարնան ծաղկով ցնծա՛,
Այդ լեռներէն 'ի վայր փութա՛,
Դաշտեր ամէն կամանչացան:

Արագ-արագ շտապտելով,
Մաղկանց մէջը քուրալով,
Ձայն արձակես անուշ կանչով.
Այդ լեռներէն 'ի վայր փութա՛,
Դաշտեր ամէն կամանչացան:

Քաղցրաձայն սիրում քոչում,
Ձկնտուած կ'օրհնես օրն 'ի բում,
Դու ես սուրբամ այդ սարերում.
Այդ լեռներէն 'ի վայր փութա՛,
Դաշտեր ամէն կամանչացան:

Ոսկեփայլ խոտ փետուր ունեւ,
Մաղկանց մէջն անուշ կ'երգես,
Նաշխում պաւնուշ ձագեր համես.
Այդ լեռներէն 'ի վայր փութա՛,
Դաշտեր ամէն կամանչացան:

Տոսիկներդ կարմիր գումակ,
Փետուրներդ փայլում սուտակ,
Ձայնդ կազայ խիտ անուշակ.
Այդ լեռներէն 'ի վայր փութա՛,
Դաշտեր ամէն կամանչացան:

Փռա՞՞ մնես որպէս իշխան,

Լերիմք 'ի ճեղ յարկ սեփական,
Քեզ երանենք քոչումք համայն.
Այդ լեռներէն 'ի վայր փութա՛,
Դաշտեր ամէն կամանչացան:

Վարդ ու շուշում սիրում ծաղկանց
Եւ մանուշակ մօտ ամոտաց
Բարձր-անկողնիմ ճեղ զարդարած.
Այդ լեռներէն 'ի վայր փութա՛,
Դաշտեր ամէն կամանչացան:

Ձեռագիր երգարանում այս տաղի ներ-
քերում կարգում ենք Պետրոս Ղափանցի.
Մեղ թուում է, որ տաղը 18րդ դարի բանաս-
տեղծի յօրինած ոտանաւորի մի այլ օրի-
նակն է. նրա ինքնուրոյն տաղի հարազա-
տութիւնը վերականգնելու համար մի ար-
ժէքաւոր աղբիւր է եւ իր բովանդակու-
թեամբ ցայտուն դադափար է տալիս տա-
ղաբան-բանաստեղծի կառուցողական ար-
ուեստի, լեզուի, ոճի եւ այլ էական առանձ-
նայատկութիւնների մասին:

Նշենք եւ այն, որ մեզ աւանդ մնացած
թուշներգերից թանկագին գոհարներ են սի-
րուն կաքաւին նուիրուած տաղերն ու եր-
գերը, որոնց մէջ պատուաւոր տեղ են զը-
րաւում «Կաքաւն 'ի քարին նուէր», «Նստ-
եալ կայր ու լայր կաքաւն», «Այն անմահ
կաքաւիկ», «Կաքաւ թուաւ բարձր սարէն»,
որոնք երգուել են ժողովրդի շրթերի վրայ:
Այնտեղ Հայ ժողովուրդը դրսեւորել է
իր քնարական յոյզերը, իր խոհերն ու տը-
րամադրութիւնները, իր հոգեկան դառն
ապրումներն ու զգացումները:

Այդպէս է կառուցուած խարբերող ժո-
ղովրդական բարբառով կաքաւին նուիրուած
ոտանաւորը, ուր փոխաբերական մտքով
գծուած է Հայ ժողովրդի ողբերգական
կեանքի պատկերը՝ այնպէս յուզիչ եւ մե-
լամաղձոտ: Ահա տաղի հիմնական բովան-
դակութիւնը —

Կաքաւիկ ճտեր վեր քարիմ,
Օր կուտա՛ արցունքն էր արիմ:
— Սեւ կաքաւիկ, քէ ատոր տէր ցայ, քուր:
— Ի՞նչուր չի լամ, որ ձագերս եմ տարած,
Ձագերս բաններէն տարած.
Իմ սիրտս եմ էրած.
Ոչ գիտեմ ավիճիկը տարած,

Ոչ գիտեմ հարաւին հազը քշած:

- Սեւ կախուիկ, քունն Ե՛ր տի քառիս:
- Բամբակ խաւանիմ վրայ կը քառիմ:
- Սեւ կախուիկ, քէ աստը տէր ցայ, Ե՛ր:
- Ուտիիմ ու մորիիմ վրայ՝ խարաքս կ'ըքառիմ:
- Թէ համ էլ չ'ըքառիմ:
- Կէծ մը կրակ կ'ըլլիմ,
- ես գնա կը վառիմ:

Ժողովրդական տաղերգուն չի մոռացել նաեւ բնութեան ամենատաղանդաւոր քնարերգակ երգչին - ռոսակին, որի հետ պատկերել է նաեւ վարդերով զարդարուած թըփերը եւ գոյնզգոյն ծաղիկները: Երդն ամբողջովին տողորուած է անկեղծ զգացմունքով եւ առանձին երանգ է տալիս նրա գեղարուեստական պատկերաւորութեանը: Ելկել են դարնան անոյշ օրերը, գուգուել են դաշտերը, սարերը ծաղիկել: Ծաւ-ծաւ բացուել են նաեւ կարծր-ճերմակ վարդերը, որոնց վրայ բուլբուլը հնչեցնում է իր հմալ յիշ երաժշտութիւնը: Ողջ բնութիւնը համակուել է նրա դէմքի երգով: Ահա տաղերգուի քնարի հնչիւնները -

Գարունն է եկել, վարդերը բացուել,
Ջուգուել են դաշտեր, սարերը ծաղիկել:
Կամչէ՛, բիւրիւիկ, կամաչ գարուն է,
Քաղցր ձայնիկդ ամուշ գեղգեղէ:

Կամչէ՛, բիւրիւիկ, սիրուն գարուն է,
Պարսիք վարդերը գուգուել են քփեր.
Կամչէ՛ քաղցրիկ, քամի գարուն է,
Բացուել են ձերմակ, ամուշ խաւ վարդեր:

Կամչէ՛, բիւրիւիկ, կամաչ գարուն է,
Քացուել են վարդեր, գոյն-գոյն ծաղիկներ.
Կամչէ՛ քաղցրիկ, քամի գարուն է,
Քաղցր ձայնիկդ ամուշ գեղգեղէ:

Ժողովուրդն երգել նիւթ է դարձրել նաեւ իր հոգեկան ծանր ապրումները, տնտեսական անմխիթար վիճակը: Այստեղ նա իր թշուառութիւնը, իր կիսաքաղց վիճակը ներդաշնակել է հաւիկի ձայնի հետ: Գեղջկուհու կեանքի սրտառուչ պատմութիւնն է դա, ուր բոլոր կարօտակէզ մայրերի կեանքն է պարտկերանդով, որոնք տանջուած են

սարեր ու ձորեր հեռու գտնուող իրենց սիրասուն բալիկների կարօտով: Ահա ձեզ մի վշտահար մօր նկարը: Նա դիմում է դադարից վերադարձող հաւիկին, բաց անում իր վիրաւոր սիրտը եւ մայրական կարօտի վառ զգացումներով ու խոր թախիծով պատկերացնում է իր հոգեկան ապրումները, իր սրտի անհուն վիշտը -

Նաշխան հաւիկ, ուսկէ՛ կուգաս,
Եղպէ փոշոտ սարէ՛մ կուգաս.
Աստուած տիրես յաբար մը տաս,
Իմ բալիկն թղթիկ մը տաս:

Կայմէ՛, հաւիկ, տիրես կուլայ,
Բալիս ձտեր մերկ են հիմա.
Հաց ալ չունիմ, հագնա կուլայ,
Հաւիկ, բալիս Ե՛ր է հիմա:

Կայմէ՛, հաւիկ, աչքս քաց ք,
Մըմուտ սրտեւ արուն կուգայ.
Խաբար չունի՞ս իմ բալիկն,
Հաւիկ, քսէ՛, Ե՛րք տուն կուգայ:

Գծենք նաեւ օտար երկրում հիւանդ պառկած «անճար» ու դժբախտ զարբի ողբերգական կեանքի պատկերը: Ամբողջ տաւր տարի է նա հեռացել է իր օջախից: Տաւր տարի է չի տեսել իր հարազատներին ու ազիզ հարին: Եւ նրանց կարօտը սրտին՝ թափառել է «երկրէ՛ երկրի»: Այժմ՛, երբ մնացել է բոլորովին մենակ, անօգնական ու «մոլոր», կարօտակէզ սրտով յուսահատ բացառանչում է. «Ձմեռնէ՛ի, եարս տեսնէ՛ի»: Գծենք ժողովրդական այդ դճար տաղի պատկերը եւս -

Ղարիքը գառկել ա, ամաք կտնայ,
Հէր ու մէր չի կայ, որ հոգսը հագայ.
Քարերը եօրգամն՝ են, ֆօզը՝ դօշակ,
Բարձ ու բալիշ չունի մա իր գլխի տակ:

Մէր չունի, որ տեղը ցցէ, վերցնէ,
Քիւր չունի՛ բարձի էրեսը դորձնէ:

- 1 Անկողնիմ:
- 2 Հողը:
- 3 Ներքնակ:
- 4 Քոյր:

ծար էլ չունի, հալը՝, խաթրը՝ հարցնէ,
Ախպէր չունի՝ չունայ կտրէ, հացցնէ:

Վա՛յ մօրը, որ զարբիքս բերել ա,
Գշերը ծիծ ա տվի, ցերեկը ընօրել՝ ա-
Ղարիքը Երկրէ Երկիր կարել ա,
Ինձն իրա ճամբէն լափծ մօլորել ա:

Տաւը տարի կայ հետացել է, կարել,
Օտար երկիրներ ա ընցել, կարել-
Ընչամօ՞ Զմեռնէի Խարս տեսնէի,
Վարդ ու ռէհամի պէս մօտը բանէի:

*Ահա ձեզ սիրող ու տանջուող երիտա-
սարդ կնոջ սրտից բխած, անկեղծ զգաց-
մունքով լի մի փոքրիկ քնարական պատկեր
եւս, ուր այնքան խոր վիշտ ու կարօտ կայ:—*

Երնէ՛կ ձեզի մաշխում հաւքեր,
Որ սավադի՛լ բան չէ՛ք տեսեր-
Թէ ճր տեսնէ՛ք սավադի մրմուռ,
Կը քափօի ձեր եղ խառ փետուր:
Հաւքե՛ր, ձեզանից հարց անեմ-
—Աջարձ զգարեմ չէ՞ք տեսեր:

*Ահա սրանք են ժողովրդական երանգա-
ւորումով կառուցուած այն անտիպ էջերը,
որոնք աղբիւր են դարձել Երաժշտութեան,
տարածուել են զանազան երգիչներէ կող-
մից եւ երգուել ժողովրդի շրթներէ վրայ:
Այդ երգերն իրենց պարզութեամբ, յստա-
կութեամբ, գեղարուեստական պատկերա-
ւորութեամբ, զգացմունքի խորութեամբ եւ
այլ առանձնայատկութիւններով մի անգամ
եւս դրսեւորում են ժողովրդական անյայտ
երգասացների վարպետ վրձինի վեհութիւ-
նը եւ նրանց բանաստեղծական նուրբ ճա-
շակը:*

- 5 Վիճակ:
- 6 Դրութիւն:
- 7 Օրօրել:
- 8 Բալսքովիմ:
- 9 Այնքան ժամանակ, միմչեւ:
- 1 Սիրոյ:
- 2 Արդեօք:
- 3 Սրտով սիրած կար:

Անտիպ մի էջ ժողովրդական քանակիւսութիւնից

Տ Է Ը Տ Է Ը Ն ՈՒ Հ Ա Ր Ս Ը

— Ա՛յ պզտիկ հարս, ա՛յ հարսմուկ ջա՛ն,
Էդ ի՞նչ սիրում մագեր ունես-
— Ա՛յ տէրտէր ջա՛ն, ա՛յ տէրտէր ջա՛ն,
Էն քեզ կուտամ, շուրջառ էնես:

— Ա՛յ պզտիկ հարս, ա՛յ հարսմուկ ջա՛ն,
Էդ ի՞նչ սիրում ճակատ ունես-
—Ա՛յ տէրտէր ջա՛ն, քեզ զարթամ-
Էն քեզ կուտամ, սեղան էնես:

— Ա՛յ պզտիկ հարս, ա՛յ հարսմուկ ջա՛ն,
Էդ ի՞նչ սիրում աչքեր ունես-
— Ա՛յ տէրտէր ջա՛ն, հոգուդ զուրբամ,
Էն քեզ կուտամ, կամքեդ էնես:

— Ա՛յ պզտիկ հարս, ա՛յ հարսմուկ ջա՛ն,
Էդ ի՞նչ սիրում յեզու ունես-
— Ա՛յ տէրտէր ջա՛ն, ա՛յ ազիզ ջա՛ն,
Էն քեզ կուտամ, փութվառ էնես:

— Ա՛յ սիրում հարս, ա՛յ հարսմուկ ջա՛ն,
Էդ ի՞նչ սիրում բերամ ունես-
—Ա՛յ տէրտէր ջա՛ն, ա՛յ քեզ զարթամ,
Էն էլ կուտամ սկիհ էնես:

— Ա՛յ սիրում հարս, ա՛յ հարսմուկ ջա՛ն,
Էդ ի՞նչ սիրում քեւեր ունես-
— Ա՛յ տէրտէր ջա՛ն, ա՛յ տէրտէր ջա՛ն,
Էն էլ կուտամ, կերամ էնես:

— Ա՛յ պզտիկ հարս, ա՛յ հարսմուկ ջա՛ն,
Էդ ի՞նչ սիրում մատներ ունես-
— Ա՛յ տէրտէր ջա՛ն, ջանիդ զարթամ,
Էն էլ կուտամ, մամեր էնես:

— Ա՛յ սիրում հարս, ա՛յ հարսմուկ ջա՛ն,
Էդ ի՞նչ սիրում քշեր ունես-
— Ա՛յ տէրտէր ջա՛ն, ա՛յ տէրտէր ջա՛ն,
Էն էլ կուտամ, գրկով էնես:

(Արամ Երեմեանի գրական արխիւից)

ԱՐԱՄ ԵՐԵՄԵԱՆ

ԴԻԻԱՆ ՍՈՒՐԲ ՅԱԿՈԲԻ

Ն Ա Մ Ա Կ Ա Ն Ի

ԳՐԻԳՈՐ ՇՂԹԱՅԱԿԻՐ ՊԱՏՐԻԱՐԺԻ

Ե Ր Կ Ո Ւ Խ Ո Ս Ք

Երուսաղէմի Հայ Պատրիարքներու երկար շարքին մէջ, Գրիգոր Պարոնտէրին հետ կը յիշուի անունը Գրիգոր Շղթայակրի՝ իբրեւ մին այս հաստատութեան ամենէն կարկառուն եւ բազմերախտ իշխանաւորներէն։ Արդարեւ, եթէ անհրաժեշտ ըլլայ միակ բառով մը որակել Շիրուանցի համեստ այդ կրօնականը, անվարան մեր շրթներուն պիտի գայ «սուրբ» արտայայտութիւնը՝ իր ամենէն նախնական ու իրաւ իմաստով։ Սուրբ՝ իր հոգիով, սուրբ՝ իր կենցաղով, սուրբ՝ մանաւանդ՝ իր գործով։ Ու այդ սրբազան գործին բարիքներովն է որ տակաւին կը լիանան Երուսաղէմի Պատրիարքութիւնն ու Միաբանութիւնը, իրենց երախտագիտութեան մէջ Շղթայակիրը ընդունելով իբր մեծագոյն բարերարը այս Աթոռին։

Շղթայակիր Պատրիարքի մեծագոյն իրազործումը եղած է փրկել Ս. Յակոբեանց Վանքն ու Միաբանութիւնը դրամական ահաւոր պարտքէ մը՝ դիպումը՝ տասնամեակներու վրայ երկարող անպարտաճանաչ եւ անհեռաւոր վարչութեան մը պատճառաւ, առաւելաբար արդիւնք Պոլսոյ եւ Երուսաղէմի Աթոռներուն վարչականօրէն միացման։ Պարտքին բարձրումը, ինչպէս նաեւ Շղթայակիրի շինարարական եւ բարեկարգչական գործունէութիւնը գեղեցկագոյն էջը կը կազմեն այս հաստատութեան պատմութեան¹։

Այդ գործունէութեան զանազան երեսներ կը բացայայտէ Շղթայակիր Պատրիարքի նամականին, որ այժմ կը գտնուի Պատրիարքարանի Դիւանատան մէջ։ Ան բաղկացած է, մասնաւորաբար, 97 նամակներէ՝ որոնց մեծամասնութիւնը ուղղուած Պոլսոյ Յով-

¹ Շղթայակիր Պատրիարքի կենսագրութեան և գործունէութեան մագիմ տեսնել, ի միջի այլոց. ա) Սիոն, 1950, ք. 10-11, նուիրում Շղթայակիրի։ բ) Տիգրան Սալայանեանց, «Պատմութիւն Երուսաղէմի», 1931, Ա հատոր, էջ 668-672, Բ հատոր, էջ 690-749։ գ) Աստուածատուր Եպս. Տէր Յովհաննէսեանց, «Ժամանակագրական Պատմութիւն Ս. Երուսաղէմի», Բ հատոր, էջ 5-81։ դ) Յիշատակարան 1717ին Պոլիս տպուած կիւրեղ Ազնաւորացիի «Գիրք Պարագմանք» տակարան 1717ին Պոլիս տպուած կիւրեղ Ազնաւորացիի «Գիրք Պարագմանք» հատորին։ ե) Յիշատակարան 1720ին Պոլիս տպուած «Հարանց վարձքին»։ զ) Յիշատակարան 1726ին Պոլիս տպուած Նարեկացիի «Ազօքագիրքին»։ է) Յիշատակարան 1730ին Պոլիս տպուած «Յայտնութեան»։

Հաննէս Կոլոտ Պատրիարքին, եւ որոնք ամփոփուած են երկու մեծադիր տետրակներու մէջ: Նամակները ընօրինակներ են, Շղթայակիրի կնիքով, եւ ապահովաբար Կոլոտի վախճանէն ետք բերուած են Երուսաղէմ: Իննսունեօթ այս նամակներէն զատ, Դիւանատան մէջ կը գտնուին Պատրիարքական կոնդակներ, պարտամուրհակներ եւ այլ թուղթեր:

* * *

Նամակները նախապէս Դիւանատան մէջ պահուած են իբրեւ անջատ թուղթեր, եւ միայն 1907ին է որ, նորընտիր Լուսարարապետ Դաւիթ Վրդ. Տէրտէրեանի հրահանգով, Չնքուչի նախկին առաջնորդ եւ ապա Երուսաղէմ Հաստատուած Մինաս Վրդ. Ամբիկեան² զանոնք կը միացնէ եւ կը կազմէ իբրեւ երկու տետրակներ: Այդ տետրակները կը կրեն Դիւանատան 28ա եւ 28բ համարները: Առաջինին չափերն են 34.5×23.3 սմ., իսկ երկրորդինը՝ 35.5×25 սմ.:

Առաջին տետրակի սկիզբը (Իրականութեան մէջ՝ առաջին նամակի ազագոյն էջին վրայ) կը գտնուի Մինաս Վրդ. Ամբիկեանի հետեւեալ արձանագրութիւնը.

Նորընտիր Լուսարարապետ Ս. Աթոռոյս Գերապատիւ Տ. Դաւիթ Վարդապետ Տէրտէրեանի հոգացողութեամբ, Շղթայակիր Տ. Գրիգոր Պատրիարքի (ինքնագիր) նամակները, որ ի Կ. Պօլիս, առ Տ. Յովնաննէս Կոլոտ Պատրիարքն ուղղեալ, որոյ կտրտածները կարկատելով հոս ի մի կարգ կազմեցի Մինաս Վարդապետ Ամբիկեանն յուսալով ներողութեամբ Աստուծոյ արժանանալ ձեր բարի աղօթիւք գոր խնդրեմ հայցելով մեղաւորս. ի 1907 Սեպտեմբեր 4-ին:

Առաջին այս տետրակը կը պարունակէ 38 նամակներ ընդամէնը (28Ա/1 – 28Ա/38), բոլորն ալ ուղղուած Պոլսոյ Յովհաննէս Կոլոտ Պատրիարքին: Իւրաքանչիւր նամակ, ընդհանրապէս, կը բաղկանայ երկու թերթէ (4 էջ), որուն երրորդ էջն է որ դրուած է: Առաջին էջը կը պարունակէ հասցէն, մօտաւորապէս նոյն բովանդակութեամբ 38 նամակներու պարագային: Ահաւաստիկ օրինակ մը.

Աստուծով

հասցէ գիրս ի Ստամպոլ

ի ձեռն Տեառն Յովնաննու

Աստուածաբան Վարդապետին եւ

մեծի Պատրիարքին.

հասցէ գիրս ի բարին:

² Մինաս Վրդ. Ամբիկեանի կեանքին եւ գործունէութեան մանրամասնօրէն կ'անդադարանայ, երբեմն շատ խիստ դատումներով, Գռնիկ Գեորգեան իր «Զըմ-բաշապատմութիւն մէջ (Խաւար Ա, 1970, տպ. Սրբոց Յակոբեանց, Երուսաղէմ, մամուլաբարք էջ 52-53, 145-146):

Երկրորդ տետրակը կը պարունակէ 59 նամակներ (28Բ/39 - 28Բ/97) : Ասոնցմէ 33ը գրուած են Շղթայակիրի կողմէ Պոլիս գտնուած օրերուն, եւ ուղղուած Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեան . ուրիշ տասնմէկ նամակներ գրուած են իր կողմէ, Երուսաղէմէն, եւ ուղղուած զանազաններու . տասներեքը ուղղուած են իրեն զանազաններէ, իսկ երկուքը համաձայնագրեր են : Վերջնէն տասներեքն մէջ է էջմիածնի Աբրահամ Կաթողիկոսին նամակը, Մարտ 1734 թուականով (28Բ/85) : Ամբիկեան Վարդապետ հետեւալը կը գրէ առաջին էջին վրայ (Իրականութեան մէջ՝ թիւ 28Բ/40 նամակի առաջին էջ) .

Սոյն այս 59 կտոր նամականոց Շղթայակիրի ժամանակ գրուածներուն որ 33 հատը իրեն (ինքնագիր) նամակները ի Կ. Պոլսոյ յերասաղէմ առ գործակալս եւ կառավարիչս վանուց գրածներն է .

Եւ դարձեալ իրեն (ինքնագիր) նամակներէն 13 հատ, երկուքը մտրիակ եւ տասներմէկը առ զանազան անձինս գրուած .

Նաեւ 13 կտոր նամակներ ժամանակակից զանազան անձներէ առ ինքն, եւ առ իւրայինսն գրուած . այս երեք կերպ նամակներն հոս իրարու ետեւ կցուելով՝ ի միասին կազմուած է, որք իրենց կարգով կ'տեսնուին .

Ընդամէնը միանգամայն 59 կտոր քաղով :

Նորընտիր Լուսաբարապետ Գեղարատի Տ. Դաւիթ Վարդապետի հոգացողութեամբ նամակներուս կը տրտածները կարկառելով կազմեցի Միմա Վարդապետ Ամբիկեանս յուսալով ներդաշնանն Աստուծոյ արժանանալ բարի ազօթիւք ձեր մեղաւորս : 1907 Հոկտեմբեր 4-ին :

Նամակներուն աւարտին գտնուող Շղթայակիրի կնիքը յաճախ վերցուած է, յայտնի չէ թէ որո՞ւ կողմէ . այսպէս է պարագան նամակներու մօտ կէսին համար : Կնիքը կարմիր մեջանով է, հաւելթածել, վարդապետական գաւազանով մը, եւ կը կարգացուի՝ «Գրիգոր Վարդապետ» :

Մեր օրերու իմաստով ստորագրութիւն դործածած չէ Շղթայակիր իր նամակներու վերջաւորութեան, սակայն միշտ յիշած է իր անունը, հաւանաբար այդ ձեւը բաւարար նկատելով : Այսպէս, օրինակ, կ'աւարտէ իր թիւ 28Ա/5 նամակը, ուղղուած Կոլոտ Պատրիարքի .

«...Եւ Տէր յաջողեցէ զամենայն զգործս նոցա ի բարին : Եւ ողջ լեր ի պարծանս հառաջս Գրիգորի, ա՛հ, որ ի Սուրբ Լուսաւորչի Կիւրակէին որ զխորհուրդի զգիրս գրեցի ստիպով՝ վա՛յ ինձ՝ բայց նաքն ինչ . բաւ է» :

Նամակներու ընթերցումը բաւական դժուար է, որովհետեւ Շղթայակիր չորս էջնոց թուովն միայն մէկ (երրորդ) էջը գործածած է ընդհանրապէս (բացառիկ պարագաներու միայն ուրիշ է-

ջի անցած է), եւ հետեւաբար դրած է մանր ու կրճատեալ. էջը լման գրելէ ետք անցած է լայն ձողուած լուսանցքին եւ լայնքին երկար տողերով շարունակած. այսոր աւարտին՝ գործածած է էջին վերի անկիւնները, այնպէս որ փոքր պատառոտում մը բաւական կը դժուարացնէ ընթերցումի աշխատանքը: Իսկ երբեմն ալ նամակները անդոհացուցիչ վիճակով հասած են, խոնաւցած կամ փտած: Բարեբախտաբար, այսպիսիներ քիչ են թիւով:

Շղթայակիր Պատրիարք նամակներուն համար տարեթիւ գործածած չէ. վերը, էջին աջ անկիւնը դրած է միայն ամսաթիւը. օրինակ. «Փետրվար Գ.» (6): Կաղմողը, Հ. Ամբրիկեան, դասաւորած է նամակները ըստ ամսաթիւի, հետեւաբար ստացուած է շատ անպատեհ կացութիւն մը: Ուրիշ անձ մը, հաւանաբար Տ. Սաւալանեանց կամ Աստուածատուր Եպս. Յովհաննէսեանց, նամակները թւաւորագած է, 1-97, երբեմն ալ ամսաթիւին քով փակագիծի մէջ դնելով իր կողմէ տարեթիւը, մանրակագոյն մեկնով: Ներկայ հրատարակութեան մէջ պիտի ջանանք, կարելի եղած չափով եւ հետեւցնելով Սաւալանեանցի, Յովհաննէսեանց Եպիսկոպոսի եւ ուրիշներու պատմութիւններէն՝ դասաւորել զանոնք ըստ տարեթիւի, պահելով հանդերձ սկզբնական համարները, 28Ա/1, 28Ա/2... եւ այլն:

Որոշ է որ Հայ Երուսաղէմի վերոյիշեալ զոյգ պատմագիրները օգտագործած են Շղթայակիրի նամակներն՝ իրենց երկը պատրաստած ատեն: Սակայն անոնցմէ ո՛չ մէկը իբրեւ աղբիւր կը յիշէ Շղթայակիրը, հակառակ որ Սաւալանեանց նամակներէն մէջբերումներ կ'ընէ երբեմն:

* * *

Շղթայակիր Պատրիարքի նամակները մէկէ աւելի կողմերով հետաքրքրական եւ կարեւոր են:

ա) Ամէն բանէ առաջ, անոնք Շղթայակիրի իսկ ձեռքով գրուած թանկագին յիշատակներ են, ուր կը պատկերանայ այդ մեծ եկեղեցականին եւ ազգասէր անձնաւորութեան հոգին, իր ամբողջ գեղեցկութեամբ: Եւ իրապէս, ամենէն նեղ ու վշտալի վիճակներու իսկ, նամակագիր երեւան կը բերէ համբերատար ու մանաւանդ մարդասէր ոգի մը, որ իր ուրախութիւններով կամ ցաւերով, իր մտահոգութիւններով կամ պարզ տեղեկատուութեամբ իսկ կը յուզէ ընթերցողը, այսքան տարիներ ետք:

բ) Այդ նամակները մանրամասնօրէն եւ օրը օրին կը պատկերացնեն այս հաստատութեան կեանքին ամենէն փոթորկոտ եւ տաղնապալի չրջաններէն մին, երբ

(1) Շղթայակիր, իր Պատրիարքութեան առաջին չրջանին, մեծագումար պարտքը կը վճարէ հանդանակութիւններով եւ տնտեսական-վարչական իմաստուն կարգադրութիւններով.

(2) Երբ, իր Պատրիարքութեան վերջին չրջանին, ստիպուած կ'ըլլայ Յորիս երթալ եւ անձամբ հսկել դատական այն գործողութիւններուն, որոնք կը տարուէին Երուսաղէմի Հայ եւ Յոյն Պատրիարքութիւններուն միջեւ, այս վերջիններուն՝ Ս. Յակոբեանց Վանքի սեփականութեան շուրջ յարուցած ոտնձգութիւններուն պատճառաւ:

զ) Քանի մը նամակներու մէջ, Շղթայակիր Պատրիարք յուզումի եւ վշտակրութեան ամենէն խոր արտայայտութիւններով կը գուժէ մահը իր սիրելիագոյն օգնականին՝ Հաննա Վարդապետի, որ երկար եւ տառապալի հիւանդութենէ մը ետք կը վախճանի 11 Յուլիս 1733ին եւ կը թաղուի Ս. Փրկչի գերեզմանատունը: Այդ նամակները կոկիծի աղաղակներ են, խորապէս զգայուն էութենէ մը պոռթկացող, որոնք այնքան ցայտուն կերպով տողերէն դուրս կը բերեն Մարգը՝ գործելու եւ խորհելու իր կարողութիւններէն ժամանակաւորապէս կտրուած:

դ) Նամակները լոյս կը սփռեն ԺԸ դարու Երուսաղէմի հայթոքը եւ հայարար յարաբերութիւններուն վրայ՝ մարզ մը՝ որ այնքան քիչ ուսումնասիրուած է ընդհանրապէս:

ե) Գրիգոր Շղթայակիր Պատրիարք նամակներուն մէջ կը գործածէ ժողովրդական պարզ, երբեմն անտաշ լեզու մը, արարերէն կամ թրքերէն բառերու գործածութեամբ վիրաւոր. այդ լեզուն հետաքրքրական է՝ Արեւմտահայերէնի զարգացման պատմութեամբ գրադոյններուն համար: Շղթայակիր, այսուհանդերձ, իր փայլուն աշակերտ Վարդան Վրդ. Բաղիշեցիի, գործածած է շատ մաքուր, թէեւ կամաւոր խրթնութեամբ ծանրագնաց գրաբար մը, ինչպէս կը փաստեն իր տաղերը՝:

* * *

Շղթայակիր Պատրիարքի դրական ժառանգութեան (նամակներ, պատրիարքական կոնդակներ, տաղեր եւայլն) անդրադարձած են շատեր, եւ երբեմն ալ կատարուած են մասնակի հրատարակութիւններ³:

Ներկան առաջին լուրջ ձեռնարկն է ի մի խմբելու եւ հրատարակելու մեծ եկեղեցականին այդ ժառանգութիւնը, թանկագին ինչպէս Հայ Երուսաղէմի, նոյնպէս ալ ամբողջ Հայութեան համար:

ԱՐԱՅ ԳԱԼԱՅՃԵԱՆ

3 Յ. Մ. Անասեան, «Գրական ճանշանի Գրիգոր Շաքայակրից», էջմածին, 1950, Մարտ-Ապրիլ. Սիւն, 1950, Հոկտ.-Նոյեմբեր:

4 Օրիճակ, Գաբգիմ Վրդ. Յովսէփեանց, «Գրիգոր Շաքայակրի մի ճամլը Յովսէփեան Կոլտիճ», Արարատ, 1915, էջ 11-17: Գ. Մ. Բամպուխեան, «Գրիգոր Շաքայակիր Պատրիարքի ... ճարտայտ կոմպակ...», Շողակաթ Տառեգիրք, 1970, էջ 66-80 (կը պարունակէ մասն Շաքայակրի մէկ նամակը):

ՆԱԽԱԿ ԹԻԻ 1 (18Ա)

ՀԱՍԾԻ

(Զուճի: Ապահովաբար էջը պատռուած)

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

է՛

Յուճիս է. [1724]¹

Գերազանց վարդապետիդ² իմ աչացս լուսոյդ՝ կրկին այս ինչ յայտ լիցի. զի յիրաւի ամենայն ոք իւրոյ բարեկամին որ ոչ լուիցէ՝ զիւրն կրէ ըզդառն զվաստակ. այսպէս եւ ահա ինձ դիպեցաւ. զի քանիցս համայնք մեզ ասացին՝ վասն Յովանիսին, թէ քեզ ի դմանէ վնաս հասանելոց եւ ոչ օգուտ՝ այլ ես յապաղումն տալով՝ իբր թէ խաթր շահելով՝ զանց արարի. եւ ի մեծի Պասեղին զկնի՝ ասացին մեր սրտացաւ բարեկամ եղբարքն թէ թոյլ տուր՝ զի տիրացուք ընդ մեզ եւ ոչ թողի. ոչ թէ վասն սիրելոյն՝ դիտէ Աստուած՝ այլ վասն զի մի՛ գտնութիւն ինչ ծնցի. եւ աստ մտալով վիրագին՝ աշմիկ՝ արծաթեաց զիւր զշարութիւն. եւ յետ իջանելոյ մեր Խորայէլ վարդապետին ի Յովպէ այս ինչ իր դիպեցաւ. զի ի Սրբոյն Մովկիմայ քահանայի տօնին ի Շաբաթու երեկոյին զՍրբոյ Յարութեան դուռն բանալ տուաք եւ անդ զգիշերն մնացաք. եւ ի Կլարակէի իբրեւ եկաք զանխուլ յումեքէ՝ Պատրիարքարանի դռնապանն ասաց՝ թէ յերեկոյին մինչ ես քեզ զկերակուր բերի եւ դարձայ զգրան փակն զմինն բացեալ էին եւ զմինն ոչ՝ թողեալ զնացեալք են. (երկու քառ անընթեռնի) քանիցս եղեալ էր ի հերուն հետէ. եւ զանց արարեալ էի, այլ ոչ կարացի ժուժել. յԵրկուշաբաթի ի սեղանոյ վերայ յիշեցի ընդ ո՛ր վնասու իմոյ՝ զայդ ընդ իս առնէք. եւ զկնի անտի մեր ելանելոյն, լուայ թէ չչուճ ինչ անկեալ է ի մէջ միաբանաց՝ թէ այս որպէ՞ս բան է՝ զի Վհին միաբանս՝ զող եւ մարդասպան եւ պոռնիկ ասէ, որ եւ ընաւ հին եւ նոր ոչ է յիշեալ իմ. նաեւ ինքեանց ասելով՝ թէ զայդ զըրոյցդ մի՛ յիշէք. եւ յետ լսելոյն՝ ոչ ետու լուծեան, այլ կոչեցի ի Սուրբն Ստեփանոս պատմայնս եւ ասացի թէ խորհուրդ իմն անկեալ է ի միտս իմ իմանալ՝ թէ քանի՞ հին միաբանք գոն յառաջ քան զիմ վարդապետիս՝ զալն աստ՝ զի տնտի ի վեր՝ նո՛րք կոչին ըստ մեր կարծեացն. եւ դտան ք (2) Յովակիմքն, չիշման Երեմիայն եւ Թովալ Պաղտասարն. զկնի ապա սիրով հարցի թէ սոքա՞ են հին միաբանքն, ուրեմն իմ գողք սոքա՞ են, գուք ազատ էք. արդ՝ հարցից զձեզ՝ կարե՞ն սոքա առնել զողութիւն. եւ ոչ երբեք, ես վասն սոցա երաշխաւոր. արդ՝ ընդէ՛ր է զայդ չար անուճդ հանել՝ թէ հին միաբանաց թշնամի է վարդապետն՝ ո՛վ է հին միաբանն. եւ յայտնեցաւ բանն առ ք (2) ոմանս. մինն կարգաւոր եւ միւսըն աշխարհական. տէր Յակոբն եւ համթեցի Սարգիսն՝ եւ զկնի այնմ զնեւրով՝ յայտնեցաւ կատարելապէս առ հին արուեսկին անկելոյն յերկնից՝ եզ-

¹ Տարեթիւը աւելցուած է յետայ, քերիւս Աստուածատուր Եպս. Տէր Յովհաննէս Եանցի կոչմէ: Յետագայ բոլոր նամակներում պարագայիմ, կարթագիծի մէջ դրուած քուսկաններու համար մկառի պէտք է ունենալ այս բացատրութիւնը:

² Ուղղուած է Պալոս Յովհաննէս Կոլոտ Պատրիարքին:

³ Ոյտնիւմ հակառակորդ:

⁴ Կ'անկեմքիւն Կոլոտ Պատրիարքի Երասագէմ ուղեւորութեամբ (1713 - 1715):

բայրն՝ առ պապական չարեաց, որ ի մէջ միաբանաց այսր անդր անկեալ ասէ՝
 Թէ՛ Եղբարք զմեր զհին միաբանիցս քաշածն՝ փայլանդն այլ ոչ կարէ քաշել ի
 դորա ձեռքն. կ'ողորմիմ ձեզ՝ ո՛հ այս որպիսի՞ր բան է: Վասնորոյ եւ մեր որ-
 դի վէճելն՝ յայնմ ատենի պսաց միաբանից՝ Թէ՛ Եղբարք՝ քանի որ այս մար-
 դըս ի մէջ մեզ եկեալ է՝ զի՞նչ պակասութիւն զոյ ձեզ ասացէք հրապարակաւ.
 Թէ՛ ի սեղանն, Թէ՛ ի հանդերձն եւ Թէ՛ յայլ իր ինչ համանշամայն. որո՞յ զինչ
 արարեալ է ասացէք, որ ունի իշխանութիւն անկեալ եւ ո՛չ է արարեալ. եւ
 համայնքն աղաղակեցին Թէ՛ զոհ եմք եւ ես լռեցի, եւ սիրով արձակեցի: Եւ ի
 միւս օրն կոչեցի զքանի մի ի գլխաւորաց եւ զմի ի յարեղայից՝ Շամայ տե-
 սուշ կարգեցի. եւ ապա ասացի ցվասակամիտն՝ պա՛պա՛ դու այլ զնա ի Շամ
 նիստ՝ ի տեղս մի՛ կալ մնալ զի ոչ կարեմ այլ համբերե՛լ. երկու անգամ ի ձե-
 ոսց պարտատիրաց ազատեցի աստ դքամ տալով, եւ այսքան լաւութիւն արա-
 րի ընդ քեզ եւ ոչ գիտացեր՝ կրկին լաւութիւնս. յամի ամի (լուսանցքին վրայ)
 Ը (80) զուշ քեզ խարչիս տամ, նիստ կեր եւ զիս անարգեա, զի գիտեմ որ
 շնորհակալութիւն ի պիղծ բերանդ ոչ գոյ. եւ նա յապուշ եղեալ եւ վաղվադա-
 կի արտաքս՝ զի գիշեր տխրութեան անկաւ ի վերայ իւրն. եւ կրկին զգեցաւ
 զսատան զհին բարեկամն իւր՝ եւ այսր անդր անկանելով՝ միջնորդս ի մէջ
 ձգելով՝ Թէ՛ ի Շամ ոչ նստիմ, այլ ի Հայապ թող զիս յլէ, եւ կամ Թէ՛ ընդէ՛ր
 զայս ընդ իս արար, զի ես Պալատցիս ընդ ինքն բարեկամ արարի. զգափո-
 տանի բանն ես ինչեցի, եւ է՞ր է այս զրկողութիւնս ինձ եւայլն: Եւստոյ ասա-
 ցի Թէ՛ զՀայապ ինչորեկն՝ միտքն ի բարին չէ՝ այլ վասն ձեր խաթին թող
 զնա՞՛ ըսց յիմ բանն թող չխառնի. եւ այսպէս եղբեցաւ իրն զի ընդ չէրի՞Ֆ
 քաղաքապետիս մերոյ ի Հայապ գնալոց է. մի՛թէ առ պալիքսիրցիմ՝ պառ-
 կի. մեղա՞յ ո՛րդի, մեղա՞յ Եղբայր՝ այս յի՞նչ ժամանակ հասանք վա՞յ ինձ.
 այսպէս իմա՞ զի ի Հայապ չուելոց է հայրն չարեաց եւ խառնակութեանց. լը-
 ւայ՝ զի եւ իւր որդեգիր Ղազարին նշան եղեալ է, եւ քնա ոչ դադարի ի չար-
 եաց. յիւր գլուխն ելցէ իւր չարութիւն. զայդ գիրն Պալատու իշխանացն տուր
 Թէ՛ պատշաճ համարիս. եւ նախիպն ի վաղիւն գալոց է աստ. եւ դեռ եւս քա-
 ղաքապետն յայտնի չէ Թէ՛ ով է տեղոյս՝ եւ այլ իր մի ոչ գոյ:

(Վերի անկիւնը) Եւ որք զմեզ հարցանեն՝ ամենեցուն ի մէջ զողջոյն
 եւ զօրհնութիւն մատո՛. եւ որդեացս եւ եղբարցս՝ Սարգիս աստուածաբան
 վարդապետին, Պետրոս, Թովաս եւ Երեմիա վարդապետացն, իմ Սուքիասին,
 զալֆայ Սուքիասին, Գազպարին, Պետրոսին, Թալոբին, երկու ձաղուցս՝
 զԱստուծոյ օրհնութիւն յա՞յ կարօտիւ՝ եւ սիրով ընծայեմ. եւ իցէ Թէ՛ փռտ-
 եալս տեսանիցէ միւս անգամ զմեզ հա՛րք ձերով ձաղախառն երամովքն. ա՛խ
 Աստուած՝ դո՛ւ յաջողեա՛, զի կամ ի մէջ ապերախտացս յշառացեալ. այլ համ-
 քերեաց վասն տեսուն. եւ տղ լեր քաղմածիմդ հանդերձ որդւովք բերկրաց-
 եալ ի տէրն ամենայնի. ամէն:

(Նամակի վերի անկիւնը) Ի Յունիսի է (7) իմ ձեռամբ ծրեցաւ յն-
 րուսաղէմ:

5 Կակմարիէ Յովնանմէտ Հանգա վարդապետիմ, ար Վէֆուսքեան պաշտօնիմ կոչ-
 աւած էր Շաքայալիքի կազմէ 2 Հակոնսեր 1717 թուակիր տառիկն կոմսակով, Պալեմ գըր-
 աւած. Հանգա Յոյն պաշտօնը պահեց մինչեւ իր ցաւալի վախճանը, Դի Յուսիս 1733ին:

Վ Կակմարիէ Յովնանմէտ Պալիքէսիրցիիմ, ար Յուսիս Շաքայալիքի Պարտաբա-
 քեան կոչալիք, վամէի աշխարհական փոխանարդն էր (տապա, մազըր): Ամ մեծ բաժնիմ ունի
 Հաստատութեան տնտեսութեան յոռի յամճամճումիմ մէջ:

ՆԱՄԱԿ ԹԻԻ 2 (21Ա)

ՀԱՍՑԵ

Ի Ստամպուլ՝ ի ձեռն Տեառն Յովաննու
առտուածաբան վարդապետին եւ մեծի Պատրիարքին
անբացիկ հասցէ գիրս ի բարին:

ՆԱՎԱՆԴԱՆՈՒԹԻՒՆ

է՞

Վարդապետիդ իմոյ մեծի՝ դարձեալ եւ այս ինչ սիրով յայտ լիցի:

Յունիս ծն [1724]

Զի ի Յունիսի ծր (12) գիր եկն ի Բերիոյ Յոյն յումեմնէ մեզ բարեկամէ, թէ այս ինչ եղեւ՝ զի Բիւզանդիոյ ձեր Պատրիարքն մէկ Ֆէրման Մարոնոց վասն հանեալ յղեալ է թէ Մարոնիք՝ ոչ առաջնորդ՝ ոչ տեղ՝ եւ ոչ եկեղեցի ունին. եւ փաշայն զամենայն ազգս զՅոյն՝ զՀայն՝ եւ զԱսորին կոչեաց՝ դատաստան արար եհարց՝ ամենեքին վկայեցին թէ սուտ է այդ բանդ՝ եւ ինքեանք գիր հուճէթ եւ Ֆէրման հանին՝ թէ Հին ազգ են ք (100) տարեն ի վեր. եւ համայնք ի վերայ այսմ բանի՝ հանդերձ մեծամեծ այաներօք արդ՝ ետուն, եւ այլ ո՛չ է գրեալ թէ որպէ՞ս եղեւ արդն՝ եւ ի Մարոնոց շատ դրամ պնացեալ է. եւ իմ ի կարծիս եղեալ թէ մի՛ դուցէ ընդ քեզ մաքառիցին այդր՝ եւ կամ աւանդիկ ի տաղանայի՝ Աստուծոյ համար ստիպով ինձ ծանո. եւ Միքայէլ վարդապետն գրեալ է՝ թէ ծո (16) ոգոյ համար դադտ արզ են յղեալ սուրկունի՝² որ մինն ես եմ գրեալ է՝ եւ մինն Ասորոց վարդապետն. եւ թէ ահա զՍրմապետն յղիւոց եմ ի Ստամպուլ՝ գրեա վարդապետին զի մեզ եւ նմա տիրութիւն առնիցէ: Արդ՝ ա՛յացս լոյս, թէ հնար է՝ բան մի արա՝ զի հաշտիցին ընդ միմեանս եւ գիտադադութիւն առնիցեն. զի ասի թէ մեր Հայոց ազգին միայն ին (25) քիսա՝³ պարտք կայ. եւ մարդ չի գիտեր թէ գի՞նչ արասցէ՝ թէ թողուցու՝ ահա ամէնք կորեան. եւ թէ ոչ՝ ահա այսպիսի փորձութիւնք գոն. միթէ Աստուած իւրեանց ճար առնէ. եւ զմեզ յիւրեանց չարեաց ազատէ՝ զի կարի յամառեալք են. եւ զայդ մարդս Սրմապետն չահա՝ եւ ոյնպէս օգնութիւն արա՝ զի ի քեզ ցաւ չհասնի. եւ տեղոյս նախիպ է Ֆէնտին՝⁴ ի Յունիսի ք (8) ի քաղաքս եմուտ՝ գնացին թէրձմանքն՝ յողջունել. նախկին զրոյցն այս՝ թէ Աստուծոյ մինչեւ յե՞րբ մնայ ի տեղն՝ խեղճ եղեալ է. թող փաթրիքն՝⁵ արդ մի տայ՝ որ օղուլ ուշադքն յերուսաղէմ դան, ինքն չի գայ. եւ թէ դայ՝ ի վանաց բանն չխառնվի. եւ գիտեմ զի Հալապայ փաշայն գնա

1 Խնդրագիր:

2 Ախար:

3 Քասկ: Ըստ Պարզեւ վրդ. Վրքանէսեանի (Սիոն, 1950, Հոկտ. - Նոյեմբեր, էջ 309) ծանօթութիւն, իւրաքանչիւր քակ հաւատար էր 500 զանիկանի:

4 Դատաւորի փոխանորդ: Բաւական կարեւոր պաշտօնայ, այն ատեն, Երուսաղէմի վարչական մեքենային մէջ:

5 Թարգման: Երուսաղէմի երեք Պատրիարքութիւնները, ինչպէս նաեւ այլ յարանաւանդութիւններ, ունին իրենց Թարգմանները, կրօնականներ ընդհանրապէս, սրբա՛մ հետեւ մը յարաբերութիւններու օգակն են Պատրիարքութիւններուն և կառավարութեան միջեւ:

6 Պատրիարք:

Իթլախ⁷ կ'առնէ՝ այլ իւր մունաթն լինի լաւ է՝ եւ այսքան իօսիւք յայտ որ տիրութիւն կ'առնէ նմա՝ Այժմ զայս խորհեցայ՝ զի ասեա հաջի Մելիստոնին⁸ որ զիւր մի սմա գրէ՝ թէ Աստուրին մի առնեք տիրութիւն, եւ զայն եւս թէ փաշային եւս գրեալ որ տիրութիւն չառնէ, զի նախկին խօսքն եւ զիւրն յոյժ յանցնէ առ Հալապուս փաշայն եւ ես ահա գրեցի Միքայէլ վարդապետին եւ ըզսուրկունի սուրբէթն⁹ այլ յղեցի։ Աստուծոյ Համար վարդապետ զգոյշ լեր ի Հալապուս բանէն զի մի զորոգայթ ինչ դիցին։ Եւ գրեալ են մեզ թէ կիլիկիոյ կաթողիկոս զեռեւս ոչ գոյ՝ լաւ չէ այդ անտերունց թողուն աշխատի։ Եւ թէ միւս խորհուրդն ասիցեն՝ վասն թեմին որ տանա լինի՝ յոյժ լաւ է, բայց երկնչիմք զի տաւաճիքն բազումք լինին։ Եւ անպաններն՝ որքան կան կան՝ դժուար թէ յայդ բանդ ի գլուխ ելանէ։ զի անյագ են յուսելն եւ ի չար գործելն։ մի՛ տար յիրար՝ ցաւ մի այլ նոր կ'անես քեզ եւ մեզ։ Եւ թէ Հանդարտութիւն Աստուած տայ՝ եւ ուխտաւոր, եւ տէր տացէ զի օրհնեալ սրտիկդ բախ լիցի, մէկ 1 (30) կամ 10 (40) կանգուն Փռանկի ճիմխայ, կարմիր՝ դռվիդ, դեղին լինի եւ լաւն։ Եւ 1 (20) կանգուն Փլէնատիկի(?) աստլաս լինի կարմիրն լինի, եւ անշէկն։ Եւ շատ բան ի գիր մի գրեալ էի՝ եւ յայլազդի (մէկ բառ) տուեալ։ նա զուրաւանդն(?) զինքն (լուսանցքին վրայ) առեալ՝ զնայց գրերն՝ կորաւ՝ ոչ թէ մեք յղեցաք զինքն։ Ինքն իւր բանին զայոց էր։ Աստուրին վասն ի տեղիդ մուղայիթ թող լինին տղայքն։ Եւ թէ փաշային գիր մի գրես լաւ է ընծայիւք, եւ բնաւ գիր ոչ եկն ի քէն, եւ թէ ուխտաւորքն եկին եւ Սուլթանն ընդ նոսա։ Եւ քո օրպետութիւն ո՞րպէս է։ Եւ զմեր թէ Հարցանեա՝ Տեառն փառք ո՞ղջ եմք, այլ վասն պատահանցն տրտում եմք. տէր Հոգասցէ։ Պապայն Հարեաց ի Դամասկոս զնալոց է ընդ շէրիֆին մախալով դառնացեալ յողի իւր։ Ֆէրման մի աստ ետ զայս¹⁰ առնել՝ թէ ով որ իւրն մուրթաւ¹¹ առնէ՝ իհասար¹² լիցի ի հուզուրն¹³։ Եւ այսպէս պիտիւր կորի զնայ։ Թէ պէտք չէ Պալատացոց գիրն յետին՝ մի ցոյց տայցես։ Եւ վասն խցանս բանալոյ՝ մի բարկութեամբ արծարեցես՝ զի այլք լսիցեն (եղիւ կարն տոզ աւրուած) զի յայն օրն ի սրտիս նեղութենէն գրեցի։ զանցեալ ամի զիշխուրի եւ ըզկիտէրի¹⁴ տէֆտէն Համառօտեալ ի փոքր թիտի վերայ ահա յղեցի, զի ընթերցես՝ եւ միամտիցիս։ զիտեմ զի խնդրես զՏանդ զամենայն օրպէսն իմանալ։ նուիրակութիւնքն ոչ գրեցի։ Դազպարի պարտքն ի վերայ մեզ է դեռ հազար դռուչ։ զնաւի վնասն Սուբխանն գիտէ թող պատմէ։ Եւ ողջ լեր ի պարծանս Հողոյս Գրիգորի որ ի Յունիսի Ժն (15) զգիրս ծրեցի։ բաւ է։

Դարձեալ ծանծաղս յամենայնի դարձեալ վերակրկեմ զի՛ ներքոյ գրեալս ի գլուխս բաժանեմ։ նախ Աստուրին բանն Հալ մի անել փաշային մինչդեռ չէ Հոտեալ։ Երկրորդ Հաջի Մելիստոնին ասել զի կանաչին գիր մի

7 Ագատուքիւն տալ, արժանել։

8 Մեծանարարտ տմիրա, որ մեծապէս օգտակար եղած է Երուսաղէմի Հայ Պատրիարքութեամբ՝ Յիւսէփան Յուրմեքով եւ Պոստյ կեդրոնական կառավարութեամբ մօտ ի ճշգրտութեամբ վաճառելի կառարած ազգեցիկ միջնորդութեամբ։

9 Օրինակ, պատմէն (ընդամբապէս հրովարտակի, հրամանագրի կամ դիմումազգրի)։

10 Գրել տալ, հրաման մը ցրաւոր ստանալ։

11 Ուխտագրութ, ուրացազ։

12 Նեղուիլ, ճնշուիլ։

13 Ամենակալ, Աստուած։

14 Մուսթի եւ Ելիք (սկստքակ)։

յանձնարարութեան գրեցէ՛ ալլ ի մէնջ հեռի. զի մի՛ ի մէնջ կարծեսցէ. զի բանն Աստուրին ի նմանէ է: Երբորդ զՄարոնոց բանն թէ եկեղեցի եւ առաջնորդ ֆուրնի՛ անյայտ առնել զայս զորոյցս՝ զի շատ ջուր կվերցնէ. եւ մեզ վնաս. եւ յայտնի եղեալ թէ ունին ինքեանց գլուխ: Զորբորդ՝ ի վերայ Ռէջէպ փաշայի արած հուշէթին¹⁵ թէ ամենայն ոգ յիւր եկեղեցին գնայ, եւ օտար երէց ալլ չմտանէ յորիչ աղպաց մէջ. սաստիկ կտրուկ ֆէրման եւ ոչ ալլ ինչ բան յերկուց կողմանց սուրկունութեան անուան բարձցի. եւ սառաֆնեբով եւ ալթի ճէմիաթով ընդ միմեանս սէր եւ հաշտութիւն. եւ յղել ի տեղացող խազաղութեամբ թարց կուռոյ. եւ որքան կարես զքեզ ի բաց հան ի նոցա խորհրդոց, շինելով սիրով զմիտս նոցա համոզեալ ի բարին. միթէ Տէր յաջողեացցէ. աղօթս առ նորա լալտտ աշօք մատուցանեմ, զի շնորհիւ Սրբոց Տեղեացս զքեզ եւ զմեզ ի նոցա խէրէն եւ ի շառէն ազատեսցէ տեսացն մերոց օգնութեամբ. ախ ի գրելս՝ ընդ պղծոյն պապային չարեաց կուռեցայ. եւ ձեռքս ի գողել եւ սիրտս՝ եւ ալլ չեմ գիտեր թէ զինչ գրեմ. ցի ո՛րքան աստ մտեալ է՝ չաբաթ չի մնար՝ թէ առտ պարտատէր մի թարց թէմէնուկի¹⁶ փէյտաւ¹⁷ չի լինիր. մեռա՛յ համբերելով. ես ու դու ալլ պիտիք պարծիմք թէ յաշխարհի պերայ կեանք եմք արարեալ. մեղայ Տեառն Աստուծոյ բիւրիցս, մի՛ բարկացի Տէր՝ զի վասն Տանն իւրոյ է նախանձս. ալլ ի վաղիւն կկորչի. Սուրբ Սարգիսն գինքն սատակեսցէ, ամէն: Եւ այսօր ի Յունիսի Ժն (15) յուրբաթի դ (3) Ժամուն՝ վէքին լատին՝ այն որ ի շինութեան Ժամանակն այդր էր՝ եւ այժմ վէքի առա՝ եկն ի Սուրբ յԱթոս, եւ ունէր ի մտի թուի թէ եւ զկիւռ առնել. զի սկիւղն խօսից զայս իր՝ թէ քո մարդն ի Հալապ ի մեր Մարոնոց ազգէն Ժէ (17) քիսա ջարբմայ¹⁸ տուեր առնուլ. թէ ի հախէն կու գաս՝ թէ չէ ի Հալապ եւ ի Ստամպուլ ունիմք մարդ որ ի հախէն գայ, եւ մեք զհեղութեան ճանապարհն լմբոնեալ գյաղթողն յամենայնի շինուցաք զբարկութիւն նորա. եւ յետ բաղում խօսից՝ այս եղեւ պայմանագրութիւն. զի ասացի թէ ի Ստամպուլ գրեմ վարդապետիս իմոյ՝ զի արզ մի՛ տայցէ նմա¹⁹ առաջնորդ լինի Հալապու. եւ իւրն գրեմ ի Հալապ՝ զի թէ զսուրբ հնազանդութիւն սիրէ՝ ելցէ անտի կամ աստ առ մեզ գայցէ, եւ կամ թէ յա՛յլ ուրեք գնացէ. թէ եւս չեւ այսու՝ զի ել եւ գնաց բարի. եւ թէ ոչ՝ ախուհնեալ դո՛ւք գիտէք, եւս անպարտ եմ. զի ո՛չ է իմ կամ ընդ ձեզ ի դաւ եւ ի կիւռ մտանել. եւ ոչ վարդապետն իմ զայն կամի. եւ այնպէս սիրով զինքն յղեցի. եւ ահա փութով ընդ փայեկիս²⁰ քեզ ծանուցի. զի Միքայէլ վարդապետին արզ մի՛ տայցես՝ առաջնորդութեան Հալէպու. զի թէ Ժ (10) գլխէն լինի այն մարդն՝ որ թէ ի Հալապ կենայ՝ չի աղատուիր թէ ի ծածուկ եւ թէ յայտնի. ահա եւ մեր միաբանով իւրն ալլ գրեցի ի ծածուկ. ինքն գիտէ. եւ յետոյ վնասն ի մեզ ալլ կզիպչի. եւ դու ընդ հանճարեղութեանդ՝ զայդ Սրմապեթի շահեա՛. գրեցի եւ ահա մեր իշխանացն. թէ կամիս ցոյց տուր՝ զի նոքա դադարեցուցեն գնա եւ ածցեն ի հաւան. զի ի Միքայէլի առաջնորդ խնդրելոյն վաղ գայ. եւ զհաշտութիւն ընդ իւր եղբարցն արացցէ. եւ այնպէս սիրով հան ի տեղոյդ՝ եւ զՄարոնոց զլոյցն խափանեա՛. գիտէ Տէր որպէս զսոցա զորոյցն տեսի. մեծ աղմուկ

15 վճիռ, հրաման, յայտարարութիւն:

16 Մուրիակ:

17 Յայտնուիլ, երեսմ գալ, մէջտեղ ելլել:

18 Տուգանք:

19 Կակմարիկ Միքայէլ վարդապետին:

20 Սուրբառակ:

եւ խտովութիւն կյարուցանեն, որ երբեք ոչ է եղեալ. խնդրեմ լալով զի զայդ իրոք Աստուծով խաղաղութեամբ ի մի կողմն հանցես՝ այլ այնպէս զի մի զքեզ ի բամբասանս տայցես. եւ թուի թէ այդ մարդոց շատ դարտն այն է զի գեկեղեցիքն յիւրեանց ձեռքն ձգիցեն, զի որպէս կամիցին այնպէս առնիցեն. այլ լաւ չեն առներ՝ զի ինքեանք դատարկիք են. զայս բանս մի՛ յայսնիցես նմա. եւ վասն ուխտաւորաց եւ ճանապարհի բանին, ահա զմեր որդի Իսրայէլ վարդապետն ծովով յղեցի։ Եւ այսպիսի զրոյց կայ՝ թէ Յունաց մեծն աստի այդք զալոց է, եւ զպատճառն ոչ գիտեմք. միայն թէ զայ՝ սէ՛ր ցոյց տուր նմա հանդերձ խոնարհութեամբ. այլ կամք քո է, հո՛գի. զի այսօրէիկ զրոյցք ոչ են հրաման տիրաբար առ քեզ՝ այլ իրր հօր աղախարչի՞(?) առ որդի համապատիւ սիրելի, եւ կամ եղբայր ընդ եղբօր աշնուադիթի. զՍայիդ շատ չպահես ի տեղդ՝ եւ զամենայն զքո որպէսդ՝ զքո վանուցն, զքո եղբօրդ՝ զքո Աթոռոյս՝ եւ զհօրդ մօխրամածի զրոյց ի տեղդ թէ զինչ, եւ կամ թէ յայսմ ամի զո՞ն ուխտաւորք. եւ զբաղաբերդ, եւ զամենայն որպիսութիւնս լիով ինձ ծանո՛թ թէ լաւ եւ թէ վատ՝ զոր տէր ի վատէն աղատեսցէ՝ ամէն։

(Առաւմտեցիկ վրայ) Եւ թէ մղտսի Սեխրոսի եւ մղտսի Պանոմի դժբաժն յիւրեանքն եհա՞մ թէ ոչ. եւ թէ մեր եղբայր Սիմէոն վարդապետն մեծ աշիք է, նա ի քեզ յանձին՝ եւ դու ի նա՝ եւ երկուքդ յԱստուած. շինի թէ օտարաբար ընդ իմեանս շարժիցիք. եւ ողջոյն նմա բազում. եւ իմա թէ Հաւապցիք այն միւս կողմն սուրկունութեան կող դատին, մեր մարդոցն, Միքայէլ վարդապետին եւ այլոցն. եւ ցնոցա խորհուրդն եւ խափանեա՝ մեծ վարձք է հոգոյդ՝ թէ զայդ անուճդ վերցնես յայնձ քաղաքէն. եւ թէ կզտնդի մէկ մարդոյ վրայ արա զառաջնորդութիւն. զի խաղաղիցի օրթալին. այլ այդ Սըրմապետի կամքն այլ լինի, զի մի՛ աւելի կամ պակաս խօսիցի. եւ թէ ի տեղոյս յայլազգեաց ոք ի տեղդ գայ՝ սիրով զնոսա չահեա, զի ի Սախղու նորաչէն յեկեղեցոյց (այսպէս) վատ ձայն լուաք, որ թարց հրամանի շինեալք են թէպէտ եւ մերս կերտեալքն չեն եկեղեցի այլ եկեղեցապան կոչի. եւ զՍայիդ սիրով արգահատեա՝ զի թէպէտ ի հաւատոցս մեր տարբ է, այլ լաւ տղայ է՝ եւ մեզ բարեկամ. եւ խորհողապահ. զգրամն մեզ կու տամք. այլ թէ խարչի խնդրէ՝ մի՛ արգելցես։ Եւ այլ զինչ գրեմ. մեռա՛յ. լինէ՛ր թէ Աստուած յաշոգէր հետ բարեմիտ փայեկիդ՝ լաւ լաւ խնդութեան եւ միխթարութեան խօսքեր գայր զկենդանութենէ եւ զյաջողութենէ իմ աչաց լուսոյդ եւ յամենայն կողմանէ. եւ ողջ լեր ի պարծանս իմ, նեցուկ խարխալեալ որմոյս՝ եւ մշտատանջ որդի հարազատ Սրբոյ Աթոռոյս. եւ տէր լիցի քեզ եւ քոյցն թէ եւ իմոցն հովանի. քեզ ասպաշխարանք Գ (3) անգամ զգիրս կարգա, որ ինչ կայ ի մէջն Աստուծով կատարես. բաւ է։

(Նտելի էջ) Եւ այսօր ի Յունիսի ժգ (13) յղեցի զվէքիւն եւ զՊօղոս վարդապետն խարճիւիւս առ նախիւն թէ զնացէք տեսէք զինքն, եւ տեսէք զի՞նչ ասէ վասն Աստուրին։ Գնացին եւ դարձան եկին եւ պատմեցին, թէ երդմամբ հաստատեաց թէ ձեռնապ փաշայն իւր բերանովն ինձ թէմպիւհ արար ի զպլոյս օրն, թէ անպատճառ գնա Երուսաղէմայ փաթրիքին ասա՝ զի արդ մի տայ որ Աստուրն իթլախ²¹ լինի. ես շատ կամեցայ, ինքն զայլ²² չեղեւ, թէ չէ նորա արգն պիտի. արդ՝ զնա ասա որ անպատճառ Աստուրին իթլախի համար զարգն տայ. եւ յետոյ ելի ի դուրս՝ փաշայն քէհայն եկն իրիճայ արար թէ զան Հայու բանն հետ Երուսաղէմայ փաթրիքին լաւ շինես։ Յետոյ մերքն շատ աղաչած է թէ գիր մի գրեա փաշային թէ անհնար է այդմ լինիլ. եւ նա՝

21 Ագատիլ, արձակուիլ։

22 Հաւամիլ, ընդունիլ, համաձայնիլ։

հրաժարեալ թէ ոչ իշխեմ, զի սիրէ զԱստուծոն. եւ մերքն ասացեալ՝ թէ ըզ-
 Հայոց ազգն կ'թողու փաշայն եւ զայն մէկն կսիրէ՝ եւ նա հաստատեալ թէ
 այո՛. եւ այնպէս եկին. արդ՝ ասի թէ քաղաքս այլ նմա տրուեր է, զի չորաց-
 եալ կանաչն այսպէս ասէ. եւ մեք կամք ի շիւարհի. ճարն յԱստուած է, եւ ի
 ձեզ որ զգայրէթն յթողուս ի ձեռաց թէպէտ կաս յաշխատանս՝ հնարեա՛ տես
 թէ նորա դափուքէհիասի՞ն²³ ո՛վ է. ժողովորդով զնա աղաչեա՛ զի ի Հալապ
 գրեսցէ՛ թէ անհնար է այլմ լինիլ. զի Հայոց ազգն համայնք ի տիւսնն կ'ել-
 նին. եւ զայն եւս թէ Երուսաղէմայ փաթրիքն ինքնազլուխ առանց այստեղաց
 իշխանաց՝ բան չի կարեր առնել. զի այնպէս ասացեալ է թէ ի մօտոյ՝ քէհ-
 իայն եւ ինքն զկնի գալոց են. թէ ի դափուքէհիասի՞ն, եւ թէ ի սուլթանէն
 եւ թէ ի վէզիր քէհիասի՞ն. եւ կամ թէ հաջի Մեխիտօնին ասես՝ որ ի Նշանճի
 փաշայէն գիր յղեն. եւ թէ չեղեւ այս եւ էհմալութիւն եկն ի վերայ, անհնար
 է, երկրորդ նաբուզոդոնոսորն Տանս՝ զմեզ պիտիբ նեղէ՛. Աստուած եւ տիար-
 քն մեր հառցեն յօշոնութիւն Տանս՝ քեզ եւ մեզ։ Եւ զայս որ լուսայ այլ վիճե-
 մանն յղեցի ի Հալապ, զի անօգուտ է, եւ ինքն կանաչ՝ քան զնոսա ի հոգս է,
 զի զԱստուծոն բերել տացէ, Տէր ինքն այց արասցէ։ Եւ այսօր ի Հալապու՛
 գի՛ր լսի՛ց աղաղա՛կ եկն սայիով²⁴ դաղտ ի Միքայէլ վարդապետէն, ի ժողո-
 վորդոց բերանոյն. թէ Աստուծոյ համար զայս ցաւս բա՛րձ ի մէնջ. ահա փա-
 շայի հրամանաւն Սրմապետին ի Ստամպոլ գնաց, զի զմեր գտունն աւերեսցէ՛
 քանի մի հոգոյ որ մնացեալք եմք. ճարն յԱստուած եւ ի քեզ՝ գրեա՛ Պատ-
 րիարքին՝ որ չհաւատայ Սրմապետին, Աստուծոյ վարդապետին եւ Միքայէլ
 վարդապետին. Թող չլսէ՛ եւ զմեր տունն տայ աւերել. եւ մեք այլ ի Ստամ-
 պոլ առ Պատրիարքն կգնամք. մեզ դեր տուր՝ զի ողորմիցի մեզ՝ եւ չմատնէ
 ի ձեռս նոցա. զի այլ ճէրմայ տալոյ՝ հալ չմնաց մեզ։ Եւ երդմամբ գրեալ
 են թէ Խն (45) քիսայ ի Հայոց ազգի վերայ պարտք կայ՝ եւ խեղճ եղեալ են։
 Եւ ճմարտիտ զի Սրմապետին ի տեղդ եկեալ է, այլ զարմանք այս, զի Միքայէլ
 վարդապետն գրեալ է թէ՛ ծղ (16) հոգոյ համար արզ է յղած ի մերս կողմա-
 նէ՛ զի սուրկուն լիցին. գրեա՛ վարդապետին զի մի՛ թողցէ լինիլ. եւ միւսքն
 այսպէս գրեալ են. բայց դո՛ւ խոհեմդ յամենայնի, գիտես իսկ զի թէպէտ այդ
 Սրմապետիդ կոչեցեալ սուրբ հաւատով է, այլ ի բարեաց դործոց թափուր է,
 թէպէտ ոչ եմ տեսեալ. վասն Աստուծոյ սիրով շահեա՛ այլ ամենայն խօսից
 ունկն մի՛ դիցես՝ եւ որքան հնար է քո մարդոյ սուրկունի արդ մի՛ տայցես՝
 երկուց կողմանց, ոչ չարի եւ ոչ բարոյ։ Ահա տեղոյ քաղաքապետն լաւ բան
 մի արեր՝ հուլէթ տուեր անել՝ թէ ամենայն ազգ յիւր եկեղեցին գնայ. եւ ի-
 րեցնեն ի չուրջ չի գան. եւ դու պնդագոյնս հաստատեա Աստուծոյ սիրոյն
 համար. եւ խրատեա զայդ մարդդ զի հանդարտիցի. քաղաքն աւերեցաւ Հա-
 յոց կողմանէն. եւ միւս Փէրմանն Մարոնոց՝ բնաւ պիտոյ չէր զի առնէիր. եւ
 քո անունն ի մէջն գտնուէր. զի և աստ Լատինքն քրթմաշիւնեն զմէնջ, զի գոր-
 եալ են սոցա. եւ այնպիսի իր մի է՝ որ քանի (անհասկնալի քառ մը)
 կմեծանայ, ի սէրն Աստուծոյ ջանայ խափանել՝ մարդոյ մի լսեր՝ եւ թէ Ա-
 ստուծոյ վարդապետն ի տեղդ է՝ եւ նմա մի՛ լուիցես՝ զի արծաթն խիստ յատկ
 չէ. սուրկունի արդ մի՛ տար եւ մի՛ թողուր զի եւ նոքա մերոցն վասն տայցեն.
 բեր զերկուց կողմանց մարդքն իշխանօք մերովք հաշտեցո՛ եւ այնպէս սիրով
 յղեա ի քաղաքն իւրեանց. զի Աստուծով պիտիբ ասել թէ Միքայէլ վարդապե-
 տն եւ այդ մարդ յայն քաղաքն չէին գտված՝ այն չ'ուղբիսն ի Հալապ ա-

23 Գործակալ։

24 Սուրհանդակ։

ոսանորդ էր. եւ քան զԱրարհամու ժամանակն այլ չար եղեալ էր. եւ թէ ա-
 ոսանորդութեան Ֆէրման խնդրեն վասն Միքայէլին՝ դու գիտես՝ այլ նա որ
 ընդ ամենայն ազգաց ի կռիւ մտեալ է՝ ոչ կարէ անդ դէտ նստիլ, երկնչիմ թէ
 փորձանաց եւս դիպեցի, զի այն քաղաքի մարդն ոչ նմանի այլոց քաղաքաց-
 ի ներս ճրագլոյս չունին, եւ անգէտն. ի մեզանէ եւս թիկն կ'ածէ, եւ ապրա-
 տամբի կերպէ՝ զբանն կ'անէ թէ չար թէ բարի՝ բարի խօյ չկա. յետոյ մեզ
 կզրէ՝ թէ այսպէս արարի հանդերձ քարոտելով. ոչ գիտեմ թէ ... (մէկ բառ
 իր կողմէ զնշուած) ձեռնարկէ՝ զի այսպէս բարակ խորհուրդ մի յիս եկն. եւ
 թէ ասիցես թէ է՞ր յղեցեր՝ ձանձրացայ ի դրոց նոցա եւ բարի խրատիւք աբ-
 ձակեցի. այլ նա՝ զաւետեացն է լմբոնեալ զճանապարհ. երկնչիմ թէ ընդ
 նոյնն զնալոց է. զբեա՝ նմա սիրով. զընցի ահա եւ ես՝ զի սթափեցի. եւ
 յայլոց ազգաց տաւալէն գիշի. ցաւն ի մեզ կհասնի յետոյ. բայց մի՛ այնպէս
 գրիցես զի ի բերան առեալ որիչ կերպիւ շաղակրատիցէ. զի բերանն եւ միտքն
 սէրսուսի չէ, եւ ինքն տանա շահ մի չունի. քանի մի զանձապետ եւ նազիր
 զբեալ եմ, որ յայսմ ամի լաւ շահ ցոյց ետուն. քանի որ նոքա (այսպէս) զը-
 նացեալ է՝ ընդ նոցա ներհակացեալ է. Աստուծոյ համար՝ յԱստուած եւ ի
 քեզ յանձինն այն մարդքն՝ որոց անուանքն այս են. մահտեսի Սաշատուր որ
 այսմ ինքն վարդապետն զնա ի քէհիայութենէ մանդուլ արեր է, մահտեսի
 Գրիգոր, Ղուկասի որդի մահտեսի Յակոբ, տիրացու Սիմէոն, եւ խոջայ Մել-
 քոն. չլինի թէ այդ Սրմապետիւ՝ նոցա ցաւ մի հասուցէ ի ծածուկ: Նաեւ ոչ
 այլոցն, զի թէ յերկուց կողմանց սուրկունութեան բան անգամ մի այլ ի Հա-
 լապ մտաւ՝ շատ վնաս կլինի, եւ հաւատոյ պակասութիւն. եւ մեզ խիղճ եւ
 անուան կոտորութիւն. մի՛ ասիցես թէ ահացնելոյ համար կզրեմ. քաւ եւ մի
 լիցի, զի փորձիւ գիտեմ յանցելոյն. Աստուած միայն գիտէ զբաշտոն յայնմ
 ժամանակի. եւ Տէր քեզ կեանք տայ՝ զի լուար եւ զնոսա արձակեցեր. թէ չէ
 ընտանեօք զնացած էին յերեսունն: Եւ լայով ժտեմ զի եւ այսմ հանդարտե-
 ցուցես զերկու կողմն. նոքա աղբրսելով զբեալ էին՝ թէ մեզ զբեալ եւ առ
 մեզ յղեալ, զի առցուք եւ զնացուք առ Պատրիարքն. այլ անդր ոչ յղեցի, զի
 զիմեանց գիրսն կկողոպտեն. այլ համարձակ առ քեզ յղեցի՝ լո՛յս աչացո՛ւ.
 զի թէ եւ նոքա գայցեն՝ ընկալցիս սիրով. եւ հաշտեցուցես, եւ յղեցես՝ զի
 աղատ լիցիս. նիւթ ի ձեռինդ առեալ զփաշայի արած հուլէթն, սուրկունի արդ
 բնաւ չի տաս՝ ո՛չ նոցա եւ ո՛չ նոցա. չի տաս՝ Աստուծոյ համար՝ չի տաս.
 զՄարոնոց բանն ծածկեցես եւ անհետեցես, զի մեզ վնաս դոյ ի մէջն. եւ
 Միքայէլ վարդապետին թէ Փարզ կու տաս առաջնորդութեան՝ չէ չէ՝ զայն
 դու գիտես՝ զի թէպէտ ես ձգեցի զբարն ի հոր, այլ հանելն՝ ահա դժուար է.
 թէպէտ ինքն յինքն (երկու բառ անընթեռնի) զսկիւմբն եկեալ է,
 ոչ թէ իւր թշնամիքն միայն ասեն, յիւր զրեբացն յայտնի է թէմիդ. այլ չի
 տաս, սիրով շահիլ պիտիս: Ա՛խ, հո՛գի, միշնէ յե՞րբ այսպէս տանջիցիմք
 ի ձեռս անգիտաց:

ԵԱՆՕՔԱՌԻԹԻԿԸ

1 Կնիք չունի, աղանդաբար պատուած:

2 Հասցէիմ տակ՝ տարբեր ձեռագրով գրուած է:

Վասն Հալէպու կռոյն եւ Մարոնոց եւ վասն չար Աստուրիս եւ չիք Պապայ Յո-

վանէսին:

ՆԱԽԱԿ ԹԻԻ 3 (31Ա)

ՀԱՍԹԷ

ի ձեռն մեծի Պատրիարզին՝ Հասցէ գիրս ի բարին :

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

է՛

Տեառնդ Յովաննու Աստուածաբան վարդապետիդ՝ եւ մեծի Պատրիարզիդ՝ զքրիստոսական ողջոյն ընծայեմ կաթոզին բաղձամբ եւ անձկատուչոր ըղձիւ՝ եւ հայցեմ յԱստուծոյ լիցիս ողջ եւ առողջ կենօք ի պարծանս իմ, ողջ լեր :

Սեպտեմբեր Բ. [1724]

Ընդ որոյ եւ այս ինչ յայտ լիցի քումդ գերիմաստութեանդ՝ զի ընդ դատաւորին՝ մեր Սուրբասն եւ Պաղտօն եկին, եւ զկնի քանի աւուրց Իւսուֆ աղայի չուխատարն՝ եւս եկն, եւ բերեալ զգրեանսն զամենայն, եւ ընթերցեալ յոյժ ըրախցաք յոգի եւ ի մարմին, զի թէպէտ եւ տրամեցաք սակս տկարութեանդ՝ այլ յոյժ բերկրեցաք ընդ առողջութեանդ՝ զոր Տէր լուսաւոր պահեսցէ զհոգոյ եւ զմարմնոյ զաչս քո : Եւ լաւ ես արարեալ զի սիրով ընկալեալ ես զնուիրակ վարդապետն. Աստուած տայ զի մինչեւ ի վերջն սիրով լիցի, թէպէտ է յոյժ տաժանելի. եւ վասն Հոգեծին որդեկին մերոյ Երեմիա վարդապետի գործոյն յաջողման յոյժ ըրախցալ յոգի՝ ոչ այնքան ընդ ինչսն՝ այլ ընդ Աստուծով գործոյն յաջողումն, զոր Տէր զօրացուցէ : Եւ ահա գ (3) գիր շնորհակալութեան. ա. Էտրէնու, ա. Թէքրտաղու եւ մէկ միւս զասպայից² դրեալ յղեցի ընդ դրաբերիս. եւ միւս այլ մեծ գիր մեծի մայրաքաղաքիդ՝ զոր խնդրեմ զի յամենայն եկեղեցիս ընթեռնուլ տայցես. եւ մէկ գիր՝ եւ ա. Հուլէթ՝ վասն Հալապու ուխտաւորացն զոր Միքայէլ վարդապետն տըւեր է առնել. զայն Ֆէրմանիւ Հաստատեսցես՝ զի վարձք է. եւ զայդ մեր խելօք Մինաս վարդապետն շահեսցես՝ եւ ի պասեքին բարեաւ Հասանին քո՝ անպատճառ ի Սուրբ Վանքն յղիցես, զի այս ամս ոչ էր արժան նմա Հեռանալ յեղբօրէդ՝ կամ պարապ մնալ. այլ զինչ առնիցեմք, թող կարգայ՝ եւ զնասցէ. եւ Մաղաբիս վարդապետին վասն՝ ո՛չ է ինձ ճաշ գրել ինչ քեզ. յԱստուած եւ ի քեզ յանձին, զի յոյժ երկնչիմ վասն ծանր շինուածոյն, այլ Տէր օգնեսցէ եւ Սուրբ Մկրտիչն իւր. եւ զմեր որդի Պետրոս վարդապետի գրեւորն եւս յղելոց եմ : Եւ վասն միւս իրին՝ որ փոքր գրիւ Հոգացեալ ես զիստութեան իմ, Տէր զքեզ Հոգասցէ. այլ զիտես զընութիւնս իմ, եւ մանաւանդ թէ ո՛վ է որ պիտիբ Հոգս տանի. միայն յԱստուած եւ ի սուրբս իւր յանձին. եւ ես՝ ըստ այնմ թէ իմ կեանքն Գրիստոս է եւ մեռանիւն ինձ շահ, այլ դու ազօթեա՛ վասն մեր, որպէս եւ մեք վասն քո միշտ. եւ զայնս զորս արարին՝ Թողուցուք յԱստուած յըշտեմարանապետն Հոգոց. եւ վասն կալոյդ՝ Հոգի ինձ զի՞նչ գրես՝ խոհեմ մտօք զինեա՛, քանզի գիտէ Տէր՝ զի եւ ի՛մ է կամ, զի երեալ զայցես աստ, որ տուք իմ արձակեցի յեւս եւ ի մուտս՝ զի չբարկանայ Աստուած՝ այլ ի նստիւս ձանձրացեալ եմ, քանզի ո՞ր աչք զապուլ կանէ՝ տե-

1 Սպասուոր :

2 Աւամ, գիւղաբազմ :

ասնել զայս անիրաւ հարկապահանջութիւնս՝ այլ Տէր տացէ զհամբերութիւն. եւ թէ զիտես որ քոյդ է տեղոյդ խախտումն՝ Սուրբ Տանն եւ ամենայն բարեկարգութեան խախտումն չի լինիր նէ՝ կամք քո՝ է՝ բայց թէ զիտես որ յեւանելն քո այդի՝ ամենայն կվերջանայ՝ ուրեմն դու քեզէն խորհեաւ. եւ թէ հարցցես մինչեւ յե՞րբ, եւ ե՞ս ասեմ՝ մինչեւ Աստուած այս արասցէ։ Եւ մինչ կայեաք վասն որդեկին մերոյ Իսրայէլ վարդապետին ի վարանումն՝ թէ ընդէ՞ր ոչ է հասեալ, այսօր ի Սեպտեմբերի Ե (5) յեղբայր մահտեսի Սեղորոնն զիր եկն թէ հասեալ է. եւ զարմանք որ ի քէն դիր ոչ գոյր. եւ ի միւս գիրսն գրեալ էիր՝ թէ զպարտսն ետու. եւ նա գրեալ թէ յիս ոչ է հասեալ դեռ եւս՝ եւ վասն արեւելից նուիրակութեան՝ ես ԺԱ (11) արկղ գրեալ եմ, եւ եղբայրն իմ Աբրահամ վարդապետն գրեալ է՝ թէ Ժ (10) քրտա գրեալ ես. եւ վասն վարադի՛ն հաւս յոյժ չիւար մնացաք, զի բովանդակ կմպէթքն ի տեղն մնաց. Աստուած խէր տայ մեր Սուքիասին՝ թէ որ ահ չկայր ճանապարհին՝ դամենայն զպատուիրեալս եւ զգրեալս ընդէ՞ր մոռացաւ. վասնորոյ թէ հնար է ստիպով ա՛ռ եւ յգեա՛, եւ զամենայն զոր գրեալ եմ վասն Աստուծոյ Հոգասցես. եւ ըզմիտս քո ժամանակ ինչ ի մնայն հաստատեցես՝ մինչեւ տեսցուք լինի թէ Աստուած ճար մի անէ. եւ վասն Հալապու այլ ոչ զայն գրեմ՝ եւ ոչ զայն. միայն զի Աստուած փրկեցէ զքեզ ի նոցա երկոցունց կողմանց չարէն, զի անյազգ են յաղմուկ եւ ի կռիւս։

(Լուսանցքիմ վրայ) Եւ վասն Աստուերին այսպէս իմա. զի մինչեւ փաշայն եկեալ էր ի Սամարիայ, յղեցի առ միւս ազգսն թէ վասն Աստուերին զի՞նչ ասէք դուք, զի լուեալ էին եւ նոքա, թէ վասն վատնութեան զալոց է։ Եւ նոքա զաղապարհ բարձեալ են թէ մեք այլ ոչ կամիմք զզալ նորա. եւ այսու խորհրդով զնազին առ նախիպ էֆէնտին, իսկ նորա խրատ տուեալ թէ յետ զնալոյն իմոյ ընդ առաջ փաշային, արգուհալ՝ գրեալ յղեցէք, եւ ես ծանուցից մեծին. եւ կամ թէ ա. քրտա տուէք վերցնել տամք. եւ յօր զնալոյն զնազին թերքն առ նա եւ նա ասացեալ էր թէ Վ. արկղ տայք՝ լինի, եւ թէ ոչ՝ տա. եւ մեք յանձն ոչ առաք, առելով թէ Աստուած ողորմած է, թող զայ. բայց արգուհալ մի յինէն մեծին գրեցաք եւ Վ. վէջիքն՝ քէհային. եւ փաշայն ի Սամարիա եհաս՝ եւ մեք պիտիր յղէաք՝ յանկարծ տեսաք զի ընդ Յունաց թէ՛րճիման Կեսարիին՝ եկն Աստուերն նախքան զփաշայն աստ. եւ իջեւանեցաւ ի վանքն Ասորոց. եւ եկ առ մեզ՝ եւ յետ աւուրց ինչ զանկատ արարեալ աստ՝ անդ՝ թէ ընդէ՞ր վարդապետն յիմ երեսն ոչ նայի. եւ ապա Ժողովեալ զեղբարսն եւ բերի զինքն այլ՝ եւ առաջի եղբարց խրատեցի, սաստեցի եւ յանդիմանեցի, թէ ընդէ՞ր եւ զի՞նչ մտօք եկեալ ես. եւ նա թէ զտունն իմ բերեմ տառ. եւ ասացի թէ զինչ օգուտ՝ որովհետեւ խայտառակութեամբ կրկին գլուխալոց ես. եւ նա յարտատուս հարեալ թէ սուտ թէ իրաւ ասաց մինչեւ յի՞րբ հալածես զիս. եւ ասացի թէ ազգն բովանդակ քեզ ոստիք են. եւ յետ բազում խօսից՝ ասաց թէ գիտեմ զինչ խորհեալ էք վասն իմ, եւ ես ընդ ձեզ ի մաքառ ոչ կարեմ մտանել թշնամութեամբ (յուշորդ էջ) եւ զիս փաշայն բռնութեամբ երեւր. բայց ի ձէնզ զայս խնդրեմ զի վասն Աստուծոյ աղատ առնէք զիս՝ զի օղուլ ուշադն լալով զիս անիծեն՝ թէ դու ես պատճառ մեր յերուսաղէմէ եւ օղուլ ուշադն լալով զիս անիծեն՝ թէ դու ես պատճառ մեր յերուսաղէմէ եւ լանին. արդ ինձ ճար մի տեսէք որ իմ տունն ի տեղս զայ, եւ ես բնաւ աստ ոչ կացից, եւ զնամ առ քաղաքապետն եւ այնպէս հնարեմ որ բնաւ ձեզ չլիչէ

3 Ռակի կամ արծաթ քեթք։

4 Աղքատագիր։

5 Յունաց Պատրիարքարանի փոխառք, որում բազմեցս Կաթարէկ Տղբայտիկը իր Յամակմբում մէջ, Ժխտկամ արտայայտութիւններով։

զայս բանս. եւ ասացից թէ ցամաքի ուխտաւորաց զիս թէրհոման կարգեաց վարդապետն, միայն ինձ ումուռ մի տուր: Եւ ես այլ ասացի թէ յանցեալ ա-
մին եկիր եւ զնացիր՝ զնառդ ի մեզ ոչ եհաս, զքո լաւութիւնդ ի Ստամպոլ
գրեցի, եւ այժմ թէ այլուի խաղաղութեամբ զնացիր՝ կրկին գրեմ զքո լաւու-
թիւնդ, լինի թէ սիրտ նոցա քաղցրացի, եւ հաշտեացին ընդ քեզ՝ եւ ապա ե-
կեսջիր. եւ այսպէս համոզեալ զնաց սիրով յիշխանն իւր: Եւ փաշայն եկն եւ
զնացաք զինքն ի տեսանել. եւ ընկալաւ զմեզ սիրով եւ ընտ ոչինչ յիշեաց
վասն նորա, եւ նախիպ էֆէնտին էր առաջի մեր մտնող եւ եյնօղ՝ եւ Զէմա-
լիտինն, զի ի տուն նախիպին էր իջեալ, եւ անդ զնացաք ի տեսանել: Եւ յետ
աւուրց ամն Հրեայ սառաֆ որ ընդ քաղաքապետին եկեալ էր, եկն եւ ունէր ի
ձեռնին կարմիր մօճրով՝ ք. թէմէսուկ. մինն զն (200) եայտուզի, եւ միւսն
քնձ (250) թաւարոյ(?) եւ ասաց թէ ի Շամ Հրէի կինն մի ետ ինձ գտտաւ եւ
զիս վէքիլ կարգեաց, զի ի ձէնջ պահանջեցից. եւ ի տեսանելն զայն մեր օրհն-
եալ վէքիլին, իսկայն աղաղակեալ եւ եախալամիչ գՀրեայն արար թէ թէմէսու-
քըս զայլ է, զդորա տուռն ինձ ցոյց տուր. եւ նա զյաւիտենից ամօթն զգեց-
եալ եւ զնաց. եւ յետոյ Աստուրն ի մէջ անկաւ, ի (20) դուռն տուաք եւ զթէ-
մէսիկն առաք, եւ տեսաք զի յիրաւի սուռ մօճրով էր. եւ զկնի աւուրց՝ Աս-
տուրն վէքիլին եւ Պօղոս վարդապետին ասացեալ էր՝ թէ եկի եւ կընամ եւ
զնոր եախուսն ոչ տեսի. եւ նոցա տարեալ շրջեցուցեալ էին՝ և նորա յոյժ հաւ-
նեալ՝ եղուկ իւր կարդացեալ թէ ընդէ՞ր յայսպիսի աւուրքս ե՛ս ի մէջ սպա-
սաւորութեան տանս ոչ գտայ, եւ յետոյ յայնմ երեկոյին եկեալ էր առ վար-
դապետն զորոց շատ արարեալ, եւ առեալ զվարդապետսն եկն առ իս եւ
պատեհաց յերկար՝ զիւր պատմութիւն եւ զպապային չարեաց.՝ որ յանցեալ
ամին՝ նախ Յովանէսն մտեալ ի խուց Աստուրին եւ զինչս նորա գողացեալ եւ
իմ իմացեալ ասէ զայն, եւ ես եւս մտի ի խուց նորա՝ առ ի գողանալ յընչից
նորա, եւ գտի զայս պղնձեայ մօճրս՝ եւ զերկու թէմէսուկս, եւ առեալ պա-
հեցի. զգիրսն ի Հրեայն ետու՝ զի առցէ ինչ ի ձէնջ եւ ընդ իս բաժին արաս-
ցէ. այլ յորժամ տեսի զՏունն Աստուծով նորոգեալ, եւ յայտնի եղեւ իբր՝ առ
զկնիքս եւ տես եւ ճշմարիտ երդմամբ հաստատեաց թէ ի Պապայ Յովանէսի
քուրի մէջէն հանի. եւ մեր տեսեալ զահի հարաք, թայց կարծեմ թէ վէքիլ
որդին մեր ոչ էր ճանաչեալ՝ այս իրս ոչ էր յայտնի եղեալ, զոր Տէր լիցի
վարձահատոյց. զոր ահա զմի թէմէսուկն այն սուռ կնքովն յղեցի առ քեզ՝ զի
ամենեցունց ցոյց տայցես եւ զնոզմս արողին տայցես կարդալ. եւ պահեա՛ զի
մի գուցէ թէ այլ գոյ այն սուռ կնքովն, տե՛ս եւ համեմատես՝ զի մի՞ խարի-
ցիս: Արդ՝ Աստուրին կրկին զայս յոյս ետու՝ թէ վարդապետն եւ ժողովրդ-
դոց զքո լաւութիւնդ ծանուցից՝ զի մեծ բարութիւն ընդ մեզ արարեր. արդ՝
ես քեզ ծանուցի, իսկ դու եղբարցն ծանո՛ւ, և զգլուխ իմ լաց թէ զի՞նչ արարից
ընդ անիրաւին ընդ այնմիկ. այլ Աստուրն խաղաղութեամբ ել եւ զնաց այսու
յուսով, թէ ի ձէնջ պիտիբ գիր տամ բերել՝ եւ գտուն նորա յղեալ բերից. իսկ
միւսն ի Շամ նստեալ ասացեալ է Աստուրին թէ եկ զնամբ ի Ստամպոլ ի Պա-
լատ, եւ գիրդեբուս ներքեւ վերեւ առնել տամք, եւ ահա մօճրն ի ձեռս է, զի
իմացեալ է չարս թէ նա առեալ է. եւ այսու յուսով կամի թէ զնա որաւ, զոր
Տէր դատեսցէ զչարսն արեալ. ի տեղիս յայս զգաւտեան ասաւ հո՛գի վարդա-
պետ, այս այսպէս: Եւ քաղաքապետն եկն խորան սերմութեամբ համառ ի
քաղաքս. զանկատի գիր տուող շատ ի վերայ գ.ից աղաչես՝ և ասեն թէ թէֆ-
թիշի ֆէրման եւս գոյր ընդ ինքն, սակայն ոչ ումեք ինչ մեղանչեաց, զի

4 Կնիք.

7 Յովհաննէս Պալիէթիքցիմ է (Տե՛ս առաջին մտակի քիւ ց ծանօթութիւնը):

ծանեալ որ առ նախանձու էր. եւ էառ զոր ինչ էառն. եւ ետ մեզ դէր հաստա-
տութեան, սակայն ք' ազգն բերին զիւրեանց Ֆէրման որ յետ Սուրբ Յարութեան
չինութեան՝ բերեալ են թէ քէ՛՛ չլինի. եւ մեզ ոչ գոյր. արդ՝ թէպէտ
քաղաքապետն ողորմեցաւ եւ ըստ նոցա դէր ետ մեզ՝ այլ թէ՛ որ Ֆէրման չլի-
նի զլիսացաւանքն ի տեղն է. Յոյնքն ի հերոս բերած է. Աստուծոյ համար
տես զղայտն եւ ըստ նոցա օրինակին՝ մէկ Ֆէրման մի մեզ յղեա. թէ զվանքս
այլ մուծէր ի մէջն՝ բարի, եւ թէ ոչ՝ Սուրբ Յարութեան՝ յանհոգա թողնե-
լոյ բան չէ՝ ահա ասացի. եւ աստի զնաց ի Ռէմէ, եւ զայն յղեալ գիրդ ոչ
ետու, մին՝ զի մի բարկացի, եւ միւս զի դրեալ էր թէ Մար Ետղուպ եւ Գը-
րիգոր քիլիսայքն ի քեզ յանձին. ես առանձին զնացի ի տեսութիւն, եւ սիրով
բնկալաւ. Տեառն փառք՝ զի ոչինչ վնաս արար մեզ քրիստոնէիցս՝ բացի կիր
մասինցն։ Գրեա՝ թէ հին պարտքն նոր կ'առնես. Ղամպէկն մեռաւ, զատաւո-
րին ռսոմ տալու են, Գ (3) տոպրակ եւ կէս ի մէջ՝ կպահանջեն. ե՛կ մի՛ տար՝
ինչ լամ զգլուխս։ Եւս՝ այս ք. Ջատիկ էանց որ ի տեղս եմ. յառաջին Ջատ-
կին մեր Պօղոս վարդապետն խռովութեամբ զնալ կամէր՝ թէ զՍուրբ Յարութեան
ինձ չտուիր. Աստուած օրհնէ զմահտեսի Ծերունն արդիւնաց. յերկրոր-
դումս՝ Մինաս աթոռակալն զրեալ էր թէ փոյթով զայցես՝ զնալ կամէր՝ մեք
աղաչանօք արգիլեցաք, եւ թէ զոր ինչ հարկին որ նմա կ'առնեմք եւ զտուրս
եւս՝ յայս խղճութեանն միջի՝ զայն թող ինքն վկայէ. այլ կարօտ ունի եպիս-
կոպոսութեան. ասացի թէ կարգն Պատրիարքին է եւ ասպա ձեր։ (Վերի լաւ-
սանցքիմ վրայ) Եւ յայնմ ժամանակի ինքն այլ ասաց թէ այո՛. բայց յանցեալ
օրերն ասացեալ է թէ ստոյգ յայնմ ամի զնալոց եմ. եւ ոչ թէ գտութիւն ինչ
ունի, այլ զնամ ասէ. ահա յառաջ դրեցի, զի թէ ի ծածուկ մահտեսի Կարա-
պետին ասես՝ որ չնեղանան, կամ թէ չես ասեր՝ զու գիտես. միայն թէ զնամ
ասէ այլուի՝ այլ ոչ կարեմ արգիլել, եւ ոչ արգիլեմ, զի յիմ կենաց ձեռքն
եմ պէզար, եւ սոցա բնութեան ես ոչ հասի. թողութիւն արա՝ ա՛խ ասէի թէ
ո՛ տայր ինձ ըզ... իմա՛ զի Աստուրն ասաց թէ զմօհրն ի չնովաննիսի քու-
բէն հանի, առանց վկայ. այժմ զսուտն եւ զստոյգն ոչ գիտեմ. այլ զայս յԱս-
տուծոյ ինդրեմ, զի ո՞ ռք արարեալ է՝ յԱստուծոյ պատժեցի. յերկուսից
մէկն է. եւ ինձ գիր մի շատ կնքիւ տուր դրել եւ յղեա՝ ի Ժողովրդոյ բերա-
նոյն, թէ մեք ամենեքին զԱստուրի տան բերելն ի տեղդ ոչ կամիմք. անպատ-
ճառ զայդ արա։ Եւ նախիպն այժմ յոյժ լաւ է ընդ մեզ եւ ընդ Յոյնն. բայց
Լատինն թուի թէ իւրոցն զրեաց զի ջնանայցեն փոխել. զզացո՛ հնչի Մեկիսո-
նին եւ զու եւս զգոյշ լիւր. պարտքն նոր՝ զծան (այսպէս) անցաւ. յԱստուած
յանձին. եւ ընդէ՛ր ի միում գրի ծրեալ էիւր՝ թէ ո՞վ որ քեզ ասէ թէ ի տեղ-
ւոյդ ել՝ այսպէս եւ այնպէս լիցի. հապա ո՞րպէս պիտուր լինի. ի տեղւոյդ
օգնութիւն չկայ, յայլ ուստեքէ նոյնպէս, ես աստ պարապ զի՛նչ արարից.
ընդ ցաւակից եղբարն խորհուրդ արա՝ ահա եւ ինքեանց եւս գրեցի. տեսէ՛ք
թէ ո՞րպէս կ'առնէք, զի անհար է թէ ուխտատուաց կէլիրով այս պարտքս
տրուի. միթէ՛ յԱստուծոյ այց լիցի. բայց թէ ելանել ինձ լիցի, հաւատարիմ

8 Յուն եւ Լատին Պատրիարքաբաններս կողմէ սխառած Ռորգուրիւնն է այո,
1719ին։ Շղթայակիր Պոլիս կը գտնուէր տակաւին երբ Ռորգուրիւնն երապարտակի լուրք կը
հասնի Երուսաղէմէ։ Շատ մեծ դժուարութիւններով Շղթայակիր եւ Կոստ կը յաջողին Բ-
րեմէ կս Հայոց համար երամամեկի մը առնել, զոր կը զրկեն Համա վարդապետիմ (1720),
Ռորգուրիւնները սկսելու։

մի ի տեղս՝ ընդ վէճելն նստիլ պիտի. եւ ողջ լիւր ի պարծանս հողոյս Գրիգորի, որ ի Սեպտեմբերի Բ (9) զգիրս ծրեցի, ամէն. ի մէնջ ողջոյն տուր ամենայն բարեկամաց զմեզ հարցանողացն. քաւ է :

(Հասցէին տակ) Ձամբէրթէն տէրտէրն զաջդ համբուրէ. եւ վասն Աստուծոյ զՈւսկուտարու մեծ Տէր Յակոբն առաջի քո կոչիցես՝ եւ հարցցես՝ թէ սորա փեսայն նմա ի՞նչ անիրաւութիւն արեւր է՝ յետս դարձուցես. զի այս մարդս՝ ողբով չափ կ'աշխատի աստ՝ եւ զոր ինչ ի ձեռքն անկանի ի վերայ ճանոս կիսարջէ. վասն Աստուծոյ եւ հօրդ՝ խաթերն՝ լաւ դատ անիցես. եւ սորա կէլիւրին տիրութիւն անիցես լաւ՝ անպատճառ չմոռանաւ՝ զի յուսադրեցի յոյժ՝ զի վիրաւորեալ էր. զառած ընտակն ի փեսայէն Ձամբէրթէնին աստ յղիցես. եւ զՏէր Սահակն սաստիցես՝ զի մի խառնիցի ի թէմ սորա. թէ չէ՝ ինքն գիտէ :

ԵԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ

Նամակին սկիզբը գտնուած են երկու կնիքներ, որոնք պատռուած են հետագային :

Հրատ. ԱՐԱՅ ԳԱՍՏԵԱՆ

(Շաբ. 1)

9 Կոլոս Պատրիարք սովորութիւն ունէր Շաբաթակիրը իր «հայր»ը անուանելու :

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ

ԱՌԱՔԵԼՈՑ ԿԱՍ ՂԱԶԱՐՈՒ ՎԱՆՔ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ.— Ըստ աւանդութեան Առաքելոց Վանքը հիմնած է Ս. Գրիգոր Լուսաորբի, Տիրինկատար կոչուած Անահատկան մեհեանին տեղ, անդ զետեղելով Պետրոս, Պօղոս եւ Անդրէաս Առաքելներու մատուցները։— Ալիշան, Հայապատում, էջ 98:

Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի կողմէ Առաքելոց Վանքին վանահայր կը կարգուի Զենոր Գլակի եղբայրը Ղազար, որուն անունով վանքը կը կոչուի Ղազարու Վանք:

«Աստ կը հանգչին որոշ Հանգստարաններու մէջ յիշատակարաններով եւ մահարժաններով մեր Էրանելի Թարգմանիչ վարդապետներէն շատեր, Մովսէս Որբնացի, Դաւիթ Անյաղթ, Մամբրէ Վերձանող, եւ այլն»։— Եղիշէ Նպս. Զիլինկերեան, Երաւատակներ, 1925, էջ 54:— Այս պատճառաւ երբեմն այս վանքը կը կոչուէր նաեւ Թարգմանչաց Վանք անունով:

Տարօնի իշխան Չորտուանել Մամիկոնեան, 1104 թուին, իր ծննդավայր Բերդակ գիւղը կը նուիրէ Առաքելոց Վանքին, յատուկ պարգեւագիր յիշատակարանով։— Հայապատում, էջ 396: Յովսէփեան, Երաւատակարանք Զեռազրաց, Անթիլիաս, էջ 287:

Առաքելոց Վանքի Առաջնորդներէն ծառայող են հետեւեալները.

1. Պօղոս Վրդ. Տարօնցի, 1104–1123, կոչուած «մեծ հոեւոր Հայր»։ Ունի դաւանաբանական եւ ծիսագիտական գրութեանքներ։ Կը վախճանի 1123ին եւ կը թաղուի անդ։

2. Արքաիւմ Վանախայր, 1204, ջանադիր կ'ըլլայ նշանաւոր Տօնականին վերադնման, մասնակցութեամբ բազմաթիւ միաբաններու եւ բարեպաշտներու։— Հայապատում, էջ 450: Երչտ. Զեռազրաց, էջ 719:— Թ. Բարսեղ Վանախայր, պաշտօն վարած

է 1204էն ետք։— Երչտ. Զեռազրաց, էջ 715–721:

4. Ներսէս Վրդ. Տարօնցի, 1271–1279 — Գ. Արք. Յովսէփեան, Պաղարկեանք, Բ. էջ 194–195:

5. Արքաիւմ Եպիսկոպոս, 1301–1309, կը մասնակցի Սիսի 1306 թուի ժողովին: Վերադարձին Տարօն կը տանի Թորոս փլիսոփայի օրինակած եւ Ղազարու Վանքին նուիրած Աւետարանը, զոր հետագայ դրիշներ կը գործածեն իբրեւ ընտիր դադարփար օրինակ։— Յուցակ Զեռազրաց Մշոյ, Երուսաղէմ, 1967, էջ 14, 16:

6. Թաղէս Եպիսկոպոս, 1314 + 1316 — Լ. Ս. Պալիկեան, Երաւատակարանք Ժ. Դարի, Երեւան, էջ 105: Յուցակ Զեռ. Մշոյ, էջ 19–22:

7. Աստուածատուր Եպիսկոպոս, + 1324 — Յուցակ Զեռ. Մշոյ, էջ 103:

8. Յովհաննէս Եպիսկոպոս, 1339 — Ե. Լալայեան, Յուցակ Զեռ. Վասպուրականի, էջ 201: Պալիկեան, Երչտ. Ժ. Դարի, էջ 321:

Այլազգիները կ'աւերեն Վանքը 1371 թուին, եւ կրօնաւորները կը ցրուին ուրիշ գաւառներ։— Հայապատում, էջ 548:

9. Մանուէլ Եպիսկոպոս, 1422: Երչտ. Երաւականին Առաքել Վրդ. Բաղիշեցի կը գրէ անդ Ներքողական ծառեր։— Պալիկեան, Երչտ. ԺԵ. Դարի, Ա. Մասն, էջ 293: Գ. Մասն, էջ 357: Յուցակ Զեռ. Ս. Յակոբեանց, Ա. Հատոր, 1966, էջ 129: Յուցակ Զեռ. Մշոյ, էջ 24–25:

10. Պօղոս Եպիսկոպոս, 1439–1453: Մուշի ամիրան կը կողոպտէ Վանքը 1439 թուին: Իսկ 1453 թուին իրեն առաջնորդակից ունի տէր Կաթողիկոս։— Հայապատում, էջ 549: Երչտ. ԺԵ. Դարի, Բ. Մասն, էջ 33: Յուցակ Զեռ. Մշոյ, էջ 115:

11. Կարապետ Եպիսկոպոս, 1464.— Յուլյան 2 հուլիսի. Մշոյ, էջ 41, 122:

Թափրիկի խանին զօրքերը շատ աւերներ կը գործեն Տարօնի գաւառին մէջ, եւ Ղաղարու Վանքին լուսարարը կրակի վրայ խորովելով կը նահատակեն, 1468ին.— Երև. ԺԵ. Դարի, Բ. Մասն, էջ 271:

12. Եղիա արքեպիսկոպոս, 1496:—Այս թուականին իբրեւ առաջնորդներ իրեն հետ միասին կը յիշուին Թորոս արհեստակոպոս եւ Ղաղար Վարդապետ.— Երև. ԺԵ. Դարի, Գ. Մասն, էջ 231: Յուլյան 2 հուլիսի. Մշոյ, էջ 25:

13. Ներսէս արքեպիսկոպոս, 1505: Այդ թուականին միասին կը յիշուին իբրեւ առաջնորդ. Թումայ Եպիսկոպոս, եւ իբրեւ բարունի, «մեծ հոգևոր» Ղաղար Վարդապետ.— Յուլյան 2 հուլիսի. Մշոյ, էջ 48:

Իսկ ուրիշ յիշատակարանի մը մէջ, նոյն Ղաղար զրիշը վերոյիշեալ երեք առաջնորդները կը թուէ տարբեր կարգով, այսպէս. «Առաջնորդութեան սուրբ ուխտիս, մեծ հոգևորի եւ բարունապետի, տէր Ղաղար վարդապետի . . . եւ արհեստակոպոսաց տէր Թումային, եւ տէր Ներսէսին».— Նոյն, էջ 52:

14. Թադէոս արքեպիսկոպոս. 1540—1547: Առաքելոց Տաճարի մեծ դմբէթը կը նորոգէ 1540 թուին.— Գ. Սրուանձտեանց, Թորոս Աղբար, Բ. էջ 422:

Վախճանած է 1547ին, մօտաւորապէս.— Յուլյան 2 հուլիսի. Մշոյ, էջ 51:

15. Կարապետ արքեպիսկոպոս, 1547: Այդ թուին իբրեւ առաջնորդներ միասին կը յիշուին Սարգիս, Հայրապետ, եւ Առաքել արքեպիսկոպոսներ կամ եպիսկոպոսներ.— Յուլյան 2 հուլիսի. Մշոյ, էջ 51:

16. Տէր Գրիգոր Վարդապետ, 1588—1590, որուն հետ իբրեւ առաջնորդ կը յիշուին նաեւ տէր Դաւիթ Եպիսկոպոս.— Յուլյան 2 հուլիսի. Մշոյ, էջ 55, 58:

17. Բարսեղ Եպս. Մարմանդցի, Գաւառցի, Արծրաւցի, 1604.— 1637, որդի Ապուհարի եւ Ելչիկի, աշակերտ եւ հոգեւոր որդի Ուսահայցի Սրապիոն կաթողիկոսի. Վանքին մէջ նորոգութիւններ կատարած է 1607ին.— Հանդ. Ամս. 1956, էջ 4174:

Յուլյան 2 հուլիսի. Մշոյ, էջ 60—62, 161:

18. Յովհաննէս Եպիսկոպոս, 1637—1673: Վանքին քաղաքում գործերը նորոգելու տայ.— Հանդ. Ամս. 1956, էջ 419, 422: Հայրապետութ, էջ 550: Յուլյան 2 հուլիսի. Մշոյ, էջ 18, 68, 70, 71, 176:— Իրեն հետ միասին իբրեւ առաջնորդ կը յիշուին նաեւ Դաւիթ Վարդապետ 1671ին եւ 1673ին.— Հ. Հ. Ոսկեան, Վասպուրականի Վանքերը, Գ. էջ 1007:

19. Գասպար Վարդապետ, 1755.— Թ. Աղբար, Բ. էջ 488:

20. Յովհաննէս Վրդ. Աստալեան, Աւրանցի, 1794—1839?: Կը նորոգէ Վանքը եւ գործում պարտքերը կը վճարէ: Իրեն կը գործակցին հինգ միաբաններ, Խաչատուր Վրդ. Վանքցի, Գրիգոր Վրդ. Պոլսեցի, Յարութիւն Վրդ. Արզնցի, Ղաղար Վրդ. Մոզուսցի, եւ Կիրակոս Վրդ. Դեբեդեալեանցի.— Թ. Աղբար, Բ. էջ 486—488:

21. Յովհաննէս Վրդ. Տէր Սիմէոնեան, 1834.— Յուլ. Ս. Թ. 2734:

22. Յովհաննէս Մ. Վրդ. Մուրատեան, 1874—1899.— Գ. Վ. Սրուանձտեանց, Հնոց եւ Նորոց, էջ 28—29: Եղիշէ Եպս. Զիլինկրեան, Թիւտանկներ, էջ 54:

Եովհաննէս Վարդապետի կողմէ երբեմնի անտեսուած ձեռագիրներուն վերաբերմամբ ցոյց տրուած հոգածութիւնը կը յիշատակէ Գ. Վրդ. Սրուանձտեանց. «Իբր նախ քան զքսան ամ ունէր Առաքելոց Վանքին ոչ սակաւ ձեռագիրս զտեղեալ յարկեղըս եւ եղեալ է խորանին որ առնթեմ Եւա Տաճարին յալմէ կուտէ. բայց այնքան անայցելու թողեալ էին զայնոսիկ, եւ անհոգ ըզտանեաց նորին, մինչեւ յամս քանիս է ձիւնոյ եւ յանձրեաց ծածկեալ ձեռուն, եւ ձիւնք եւ շաղախ թափեալ է վերայ եւ է մէջ արկեղցն, ապականեալ էր եւ փչացուեալ զբազումսն: Զարդիս նոր վաճառարն Արթ. Եովհաննէս Վարդապետ Մուրատեանը, ինձմ ունի վաճառ մնացելոց, եւ հողայն զլինութիւն սուրբ տանն եւ տաճարին».— Հնոց եւ Նորոց, Կ. Պոլս, 1874, էջ 28—29:

Վանքը աւերակ կը դառնայ 1916ին: Թշնամիներու կողմէ կը քանդուին զանա-

կատան» դաւիթին, և տաճարին դմբէթնե-
րը, կը խորտակուին թարգմանիչ վարդապետներու խաչարձանները, կ'աւերուին միաբաններու եւ ուխտաւորներու սենեակները։ Արարատ, 1916, էջ 581:

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ։ Առաքելոց Վանքի մշակութային գործունէութեան մասին քիչ են տեղեկութիւններ։ Անդ օրինակուած զրազիրներէն փոքր մաս մը միայն հասած է մեղր։ Այսպէս։

Ա. Վարդան Քախաճայ կարնցի, Գրիչ եւ Մաղկոյ, 1204-5ին կ'օրինակէ մեծ Տօնական մը, միջին երկաթազրով, եւ գեղեցկօրէն կը ծաղկէ, Բարերոյցի Աստուածասուրբի պատուէրով։ Հ. Բ. Սարգիսեան, Յուլյակ Ձեռ. Վենետիկի, Բ. էջ 471-477: Հայապատում, էջ 448: Յիշտ. Ձեռագրաց, էջ 699-726:

Բ. Բարսեղ Գրիչ, 1275ին օրինակած է մասամբ, Մեկնութիւն Հնգամատենի՝ Փիլոնի, Տարօնցի Ներսէս Վարդապետի համար։ Յովսէփեան, Պաղարկանք, Բ. էջ 194-195:

Գ. Առաքել Քախաճայ, Գրիչ, 1312-6։ Ղազարու Վանքին մէջ կ'օրինակէ։

1. Աւետարան, 1312ին, Ներսէս քահանայի համար։ Ձեռ. Ս. Թ. 1949: A. Tchobanian, La Roseaie d'Arménie, Tome II. 315:

2. Աւետարան, 1314ին, Թումայ քահանայի խնդրանքով։ Պալիկեան, Յիշտ. ԺԴ. Դարի, էջ 105:

3. Ճաշոց, 1314ին, որ ժամանակ մը վերջ գերի կը տարուի, եւ գրչի եղբորդիին՝ Պօղոս կրօնաւորի ջանքերով վերստին կը գնուի եւ կը բերուի Ղազարու Վանքը 1367 թուին։ Յուլյակ Ձեռ. Մշոյ, էջ 19-20:

4. Աւետարան, 1315ին։ Նոյն, էջ 20-21:

5. Աւետարան, 1316ին, պատուէրովը Քաղէտոս կրօնաւորի, որ զինքը կ'անուանէ «արագադիր գրիչ եւ լաւ արուեստաւոր»։ Նոյն, էջ 21-22:

Դ. Յովհաննէս Գրիչ եւ Նկարիչ, 1312-1324:

1. 1312ին ծաղկած է Առաքել երէցի օրինակած Աւետարանը։ Ձեռ. Ս. Թ. 1949:

2. 1316ին ծաղկած է Առաքել Գրչի օրինակած Աւետարանը։ Յուլյակ Ձեռ. Մշոյ, էջ 22:

3. Աւետարան, գրած է 1324ին, Պալիկ երէցի խնդրանքով։ Նոյն, էջ 103:

Ե. Ստեփանոս կրօնաւոր, Գրիչ, օրինակած է Աւետարան մը, 1339ին։ Յիշատակարանին մէջ կան սա ուշագրաւ տողեր։ «Արդ ... յիշեսցիք զգրագ առա ... որ գայս մագաղաթս ի շահ ածի։ Զի յառաջմ Աւետարան էր եւ անկեալ էր ի ձեռն այլագրեաց, եւ քուղթ քուղթ էր արած. եւ լուսնի զինքն ու շատ աշխատեցայ, այնքոք համար որ զգիրն դժար կու տանէր...»։ Պալիկեան, Յիշտ. ԺԴ. Դարի, էջ 321:

Զ. Յովհաննէս Նկարիչ, 1419ին ծաղկած եւ կազմած է Մեկնութեանց Ժողովածու մը, օրինակուած 1418ին, եղիազարու Վանքին մէջ, երէք գրչին երու՝ Բարսեղի, Ղազարի, եւ Կարապետ Եպիսկոպոսի ձեռքով, Բարսեղ Վարդապետի համար։ Ձեռ. Երեւանի Թ. 2690: Յիշտ. ԺԵ. Դարի, Գ. Մասն, էջ 350:

Է. Հայրապետ կրօնաւոր, Կազմող. վերստին նորոգած եւ կազմած է Աստուածաշունչ մը 1439ին։ Լ. Ս. Պալիկեան, Յիշտ. ԺԵ. Դարի, Գ. Մասն, էջ 388:

Ը. Անդրէաս Քախաճայ Գրիչ, որդի Յովհաննէսի եւ Զրահնի, 1464ին օրինակած է,

1. Աւետարան։ Յուլյակ Ձեռ. Մշոյ, էջ 41:

2. Աւետարան, Տօնոյի որդի Աւետիքի համար։ Նոյն, էջ 122:

Թ. Ղազար Գրիչ, 1505, օրինակած է,

1. Աւետարան, 1505ին, Կիրակոս քահանայի համար։ Յուլյակ Ձեռ. Մշոյ, էջ 48-49:

2. Գանձարան, շ. 1505ին, Վի հայրապետութեան տեառն տէր Եղիշէի։ Նոյն, էջ 51-52:

Ժ. Աստուածատուր Արդ. Ամկեցի, Գրիչ եւ Նկարիչ, 1540-1573. Ղազարու Վանքին մէջ օրինակած է,

1. Սաղմոս, 1540ին, Դաւիթ քահանայի խնդրանքով, «ի յընտիր աւրինակէ ի Գառնեցւոյ»։ Սրուանձտեանց, Թ. Աղբար, Բ. էջ 421-423:

2. Սաղմոս, 1547ին, Թադէոս արհեստակողոսի պատուէրով։ Յուցակ Ձեռ. Մշոյ, էջ 50-51:

3. Աւետարան, 1573ին, Մատթէոսի գլուխը միայն, մնացեալը շարունակած է Սառաբաստայ վանքին մէջ, «ի Հայրապետութեան տէր Գրիգորիսի նորընծայ կաթողիկոսի»։ Ե. Լալայեան, Յուցակ Ձեռ. Վասպուրականի, էջ 677:

ԺԱ. Գրիգոր Գրիչ Նշեցի, որդի Ստեփանոս քահանայի, 1621ին օրինակած է մէկ ժողովածոյ, որուն առաջին գլուխն է Աղօթագիրք Ս. Տեղեաց, Վարդան Վարդապետի (1321)։ Աղաւնունի, Միաբանք, էջ 503: Յուցակ Ձեռ. Ս. Յակոբեանց, Գ. Հատոր, 1968, էջ 488:

ԺԲ. Կարապետ վարդապետ, Գրիչ, 1625-1636, հոգեւոր որդի Ամթեցի Բարսեղ Վարդապետի:

1. Մեկն. Թղթոցն Պաւղոսի, Անանիա

Սանահնեցւոյ, որուն ընդօրինակութեան ձեռնարկած էր Բարսեղ Վարդապետի պատուէրով, զոր եւ կ'աւարտէ Եղիազարու վանքին մէջ, 1625ին։ Հանդ. Ամս. 1956, էջ 441-442:

2. Սաղմոս, կ'օրինակէ 1636ին, Դաւիթ քահանայի համար։ Յուցակ Ձեռ. Մշոյ, էջ 161:

ԺԳ. Սահակ վանեցի, Գրիչ, Ծաղկոյ եւ Կազմոյ, որդի Ամիրջանի եւ Ձինարի, Աւետարան մը գրած եւ ծաղկած է 1673ին: Յիշատակարանին մէջ կը կարդանք կարեւոր սա տողերը. «Այլ եւ յիշել աղաչեմ ըգրադէշցի վարդապետ Աստուածաբան վարդապետն, զի յայսմ ամի բերեալ գմեզ ի վանայ եւ ճստոյց ի վանս Ղազարու եւ գնորին փտեալ եւ փերեւտեալ գրեանսն ԽԴ (44) գիրք վերստին ետ կազմել եւ անորոգել...»։ Յուցակ Ձեռ. Մշոյ, էջ 176:

ԺԴ. Սահակ վանեցի, Կազմոյ, 1751ին Աւետարան մը կազմած է Կարապետի հետ միասին։ Նոյն, էջ 37:

ԺԵ. Արքաեամ կրօնաւոր, Գրիչ, որդի Կիրակոսի եւ Համասայ, 1834ին օրինակած է մէկ Գարոզգիրք։ Ձեռ. Ս. Յ. Թ. 2734:

Ն. ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ

ՅՈՒՑԱԿ ԵՒ ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆՆԵՐ

ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ Գ. ԿԻՒԼՊԵՆԿԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻ

ՀԱՅԵՐԵՆ ՀՆԱՏԻՊ ԳԻՐՔԵՐՈՒ

(1512 — 1800)

382

ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ: Կ. Պոլիս, տպ. Պօղոս Յովհաննիսեան, 1793, 450 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ԳԻՐՔ ԿՈՉԵԾԵԱԼ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ:

Յորում նախ՝ ճառէ զնախկին ծնողաց մերոց՝ զԱղաժայ եւ զԵւայէ. եւ հետեւապէս զայլոց նախահարցն որոց: Ապա քարոզէ պիտանացուք, առացեալ ի որոց Վարդապետաց. հետ շարադրութեամբ յօգուտ հասարակութեանց:

Տպագրեցեալ ի Հայրապետութեան Գերազան Աթոռոյն Սրբոյ Էջմիածնի Տեառն Ղուկասու Սրբազան Կաթողիկոսի Ամենայն Հայոց: Եւ ի Պատրիարքութեան Սրբոյ Երուսաղէմի Տեառն Յովակիմայ Երջանկափայլ Վարդապետի: Վեհափառ Հրամանաւ Մեծի Արքայաներս Մայրաքաղաքիս Կոստանդնուպօլսոյ Սրբազան Արհի Եպիսկոպոսի Տեառն Զաքարիայ Աղգասէր Կարդացեալ Աստուածաբան Պատրիարքի:

Ի Թուին Հայոց Երկուր. Հոկ. ԺԷ ի Տպարանի՝ Յօաննիսեան Պօղոսի:

ԵՐՈՒՍԱԿԱՐԱՆ

Յիշատակարան Տպագրի:

Փառք... ևս կարողութիւն մեզ նուառտիցս՝ Տպել եւ յաւարտ հասուցանել զքաղցրաւոր զայս գիրք. որ կոչի՝ Ժողովածու... Ի Տպարանի՝ մահտեսի Աստուածաբան տիրացու Յօաննիսի որդւոյ՝ աղբացու պօղոս անպիտան ծառայի:

Արդ՝ մինչ սրբով տալեալ՝ ընթեռնուք զսա շնորհալուրութեամբ, յիշեալիք զպատճառ տպեցման սորին՝ ի Քրիստոս, ներումն շնորհելով զբախտալիցն զտեցելոց ի սմա զի անսխալ միայն աստուած է:

Այլ եւ յիշեալիք զաշխատաւորսն զործարանիս՝ զբաւուցի տիրացու զաքարիայն եւ զտիրացու յօաննէան, որք ոչ այնքան վասն մարմնական վարձուցն, որքան վասն հոգեկան օգտիցն՝ միշտ հաւատարմապէս ծառայեն:

Եւ յախ՝ որ աստան է ի տուրս բարեաց, ի զաւտեանն իւրում եւ յարգալուրեան՝ առ հասարակ ողորմեացի. ամէն:

Կիւպէնիկեան Մատենադարան

230.155 Ժ

383

ԳԵՌՐԳ ՎՐԴ. ՄԵԼԱՅԻՄ. ՃԱՌ ՎԱՄՆ ԵՆՆԴԵԱՆ ԵՒ ԶԱՐԶԱՐԱՆԱՑ... ԵՐՈՒՍԱԿԱՐԱՆՈՒ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԲՐԵՔԵՐԷՆ: Կ. Պոլիս, տպ. Մայր Դպրատուն, տպագրիչ՝ Մատթէոս Դպր, 1793, 71 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ Ա

Քեթ ՎԱՍԵ ՇՆԵՂԵԱՆ ԵՒ ՁԱՐԶԱՐԱՆԱԾ ՏԵԱԹԸ ԺԵՐՈԾ ԵՒ ՓՐԿՁԻՆ ԵՒՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ, ի Գէորգ Վարդապետէ Առաջեալ ի սուրբ լուսաւորիչ եկեղեցին զաւարթուաւ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ Բ

ՏՊԵԱԼ Հինգերորդ տիպս այս ի Հայրապետութեան սրբոյ եղբիւսի Տեառն դուկատու սրբազան Կաթողիկոսի ամենայն Հայոց: Եւ սրբոյ երուսաղէմի Տեառն Յովակիմայ ճգնազգեաց Պատրիարքի: Եւ Կոստանդնուպոլսոյ Տեառն Զաքարիայ Ազգասէր եւ աստուածաբան Պատրիարքի, որոյ Հրամանաւ իսկ տպեցաւ:

Ի Կոստանդնուպոլիս: յամի տեառն 1793: ի մայր Դպրատան: ի մատթէոս դպրէ, իւրով տպագրաւ:

ԵՐԵՎԱՆԱՐԱՆ

Փառք ... որ ետ կարողութիւն մերս նուաստի տպել զփոքրիկ տետրակս այս ի տիպ Հինգերորդ. Յորում պարունակի ճառ Մենդեան կտակ Զարչարանաց տեառն մերոյ Դրիզորի լուսաւորչին. Արդեամբք եւ գոյիւք յակնայ՝ պալի ողլուենց պարոն Մարկոսին. ի յիշատակ ննջեցելոց իւրոց, այսինքն, պապոյն իւրոյ պաղտասարին եւ մեծի մօրն իւրոյ մահուտի մարիամին եւ հօր եղբարցն իւրոց Մելքոնին եւ մահուտի Պալիին. Այլ եւ կենդանեացն. այսինքն հօրն իւրոյ կարապետ աղային. եւ մօրն իւրոյ եւային. եւ հօր եղբօրն իւրոյ Յօհաննէսին. եւ եղբարցն իւրոց Ղազարին, Պաղտասարին եւ միւս Պաղտասարին եւ այլ ամենայն արեանառու զարմից իւրոց. կենդանեացն եւ Համայն ննջեցելոցն:

Արդ՝ որք ընթեոնոյք զսա, յիւնցէք ի մաքուր յաղօթս ձեր. որպէսզի բարեգութն աստուած՝ աղօթիւք ձերովք տացէ կենդանեացն արեւշատութիւն եւ ննջեցելոցն Հանգիստ եւ արքայութիւն. Ամէն:

Կիւլպէնկեան Մատենադարան

230-155 Գէ

384

ԺԱՄԱԳԻՐՔ: Վենետիկ, տպ. Միխիթարեան, 1793, 372+6 չհ.+15=393 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

Ինկած է:

ԵՐԵՎԱՆԱՐԱՆ

Զուգի:

Կիւլպէնկեան Մատենադարան

284-2

1793

11

385

ԵՓՐԵՄ ԽՈՒՐԻ ԱՍՈՐԻ. ԳԻՐՔ ԱՂԹԹԵ: Կ. Պոլիս, տպ. Պօղոս Եղիշեանիւսեան, 1793, 112 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ԳԻՐՔ ԱՂԹԹԵ: Առաջեալ Սրբոյն Եփրեմի Խուրի Ասորոյ:

Տպագրեցեալ ի Հայրապետութեան Գերագահ Աթոռոյն Սրբոյ Էջմիածնի Տեառն Դուկասու Սրբազան Կաթողիկոսի Ամենայն Հայոց: Եւ ի Պատրիարքութեան Սրբոյ Երուսաղէմի Տեառն Յովակիմայ Երփանկափայլ Վարդապետի: Վերափառ Հրամանաւ Մեծի Արքայանհատ Մայրաքաղաքիս Կոստանդնուպօլսոյ Սրբազան Աբգի եպիսկոպոսի Տեառն Ջաքարիայ Աղլասէր Կարդացեալ Աստուածաբան Պատրիարքի:

Ի Թուին Հայոց՝ արեւսր. Հոկ. Խն: ի Տպարանի՝ Յօհաննիսեան Պօղոսի:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Աստուծոյ Հօր՝... Որ ետ կարողութիւն մեզ նուաստեցա՝ զոյն զայս բարեխօսս մեղուցելոց (այսինքն զտետրակս Աղօթից սրբոյ Երանելոյն Եփրեմի) ներկայ առնել ի ձեռն տպագրեցման: Որք կամին...

...Արդ՝ որք մասուցանեցէք առկա զպաշտօն օրհնարանութեան առ բարձրեայն աստուած, յիշեալէք ի մաքուր մաղթանա ձեր զհանգուցեալ Հայրն իմ զաստուածատուր. եւ զիս որդի Նորին՝ զյօհաննէս, հանդերձ յոգնաշխատ որդւոքն իմով արքացու պօղոսի՝ եւ յարութիւնիս՝ զգիրս կապարեայս շարողիւ:

Եղիշեալէք եւ զմկանս գործարանիս զբալուոցի տիրացու զաքարն եւ զտիրացու յօհաննէս, եւ դուք յիշեալ լիլէք ի ջրիստոսէ. ամէն:

Կիւլպէնկեան Մատենադարան

248 Եփ

386

ԱԶԳԱՐԱՐ (Հայերէն առաջին Թերթ), Հրատարակիչ-խմբագիր՝ Յարութիւն Բհնյ. Շմաւոնեան, Մատրաս, տպ. Յարութիւն Բհնյ. Շմաւոնեան, 1794 Թերթայ (Սեպտեմբեր-Հոկտեմբեր) - 1796 Ներհան (Փետրվար-Մարտ), 191+670+88=949 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ԱԶԳԱՐԱՐ

Թերթայ մասոյ 1794

Ի Հայրապետութեան Տեառն Դուկասու Սրբազան Կաթողիկոսի Ամենայն Հայոց ի Վաղարշապատ:

Եւ ի Թաղաւորութեան Օղոստափայլ Տեառն Երկրորդի Հերակլայ Արքայի ի Թիֆլիզի, Ընդ հովանեաւ Սուրբ Աստուածածնայ Եկեղեցւոյն որ ի Մաղարս ի Տպարանի Տէր Յարութիւն Շմաւոնեան Երբացւոյ:

Կիւլպէնկեան Մատենադարան

056 Ազ

387

ԳՐԻԳՈՐ ԳԱՊԱՍԱՔԱՆԵԱՆ. ԳՐԲՈԹԿ ՈՐ ԿՈՑԻ ՆՈՒԱՅԱՐԱՆ: Կ. Պոլս. տպ. Մայք Դպրատուն, 1794, 432 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ԳՐԲՈԹԿ ՈՐ ԿՈՑԻ ՆՈՒԱՅԱՐԱՆ:

Ըստ ինքնոյ յակնայ գիւղէն ջերապոց հանդուցեալ ժառանգի փելիպպոսի որդի Մառտեան Մինաս մեծաւամբաւ Ամերային: Ի հովուապետութեան ժամանակ Սրբոյ զաւրի Տեառն Դուկասու սրբազան Կաթողիկոսի ամենից Հայոց: Եւ ի վերադիտողութեան սրբոց տնօրինականացն տեղեաց ջրիստոսի, Տեառն Պետրոսի շնորհափայլ Պատրիարքի:

ի Կոստանդնուպոլսիս:
Տպեալ Հրամանաւ իսկ եւ ակնարկութեամբ նորին սրբազան Պատրիարքի՝ Տեառն
Ջաքարիայ ազգասէր կարգապետ աստուածաբան բարունապետի:
Աստուանեցեալ ի կեսաբացի դապաստաբան Քրիզոր դպրէ:
Յամի ներմարմնութեան Տեառն 1794: եւ մերոյս ռմսգ: եւ օգոստոսի 23:
ի Մայր Դպրատան:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Յիշատակարան գրեյոյս:

Փառք... հեղեղեալ վերջացաւ երաժշտական այս նուագաբանս...
...եւ արդ'... յիշեալէք ի մաքուր աղօթս ձեր զապիւն տուող սորին զգլխապետն աս-
րաֆ մեծաւամբաւ էսնաֆին յակնայ գիւղէն ջէրաղաց զմատենի մինաս վոեմամբու եւ հրո-
շակափալլ ամիրայն որոյ իսկ խընդանօք՝ եւ զոյնը տպեցաւ գիրքս: Յիշեալէք զՎայր նա-
րին Հանգուցեալ մատենի փիլիսոփայ ամիրայն եւ մայրն մատենի տիրուհին. եւ կողակիցն
կենդանի զմատենի տիրուհի բարեպաշտ խաթունն եւ Հայր նորին պաղտասար ամիրայն. եւ
զմայրն մարիամ խաթունն Հանգուցեալ եւ կենդանի զաւանկէն Խորա եւ պաղտասար պարոնն
ընդ Համայն անցաւորօք: Նաեւ յիշեալէք զ'ի լոյս ընծայեցման պատճառն գրքիս կեսարացի
մատենի յակոբ ամիրայն պոյսանեաց, որ բազում աշխատութիւնս կրեաց վասն մեր՝ եւ կը-
րելոց եւս է: յիշեալէք եւ զծնողսն, աշխնէն խաչեր աղայն եւ զեւայն. եւ կենդանի եղբարսն
աշխնէն զսարգիս ամիրայն եւ միւս պարոն սարգիսն. եւ իւր անդրանկածին ի տէր Հանգուց-
եալ որդի զդասակիցն սերօքէից զնշանն Հանդերձ իւրայնովք ամենայն: Այլեւ յիշեալէք յառ-
տինձն գիտութեան բարձրացուցանող նախապէս զձեռնընտուն իմ զմիրճանեան Հանգուցեալ
զարբիէլ ամիրայն որդի շնորհ շնորհապէր՝ Հուսիկ յետոյ յիշեալէք յաստուածալայն
Յիշեալէք եւ հեզադդի զվարժապետն իմ արզրումցի յարութիւն նրբահանաւ քերթօշն եւ
վոեմարան Հոկտոբն ընդ իւրայնովքն ամենայն: Հուսիկ յետոյ յիշեալէք յաստուածալայն
աղօթս ձեր զկեսարացի դապաստաբանն անպիտան գրիզոր իբր Ղահկալս եւ զՀոգեւոր ծը-
նողսն իմ կեսարացի զաէր Մառթէոս աստուածմիտաս վարդապետն եւ արքեպիսկոպոսն վե-
րադիտող որբոյն յօհաննէս կարապետի որ ի նահանգին կապաղովկիոց. եւ զնորին փոխանորդ
եւ իմ բազմերախտ Հոգեւոր Հայր Ստեփաննոս Յոգնահմուտ Բարունապետն. եւ մանուէլ
ճղազգեաց վարդապետն եւ զյոզնաշխատ վասն իմ զգրագիր կոչեցեալ Կարապետ շնորհալի
վարդապետն. եւ զեղբարսկից զհապի Ջաքարեա վոեմափալլ վարդապետն: Յիշեալէք եւ
զմաքմեսար ծնողսն իմ, աշխնէն զպապն իմ մատենի սարգիսն եւ զընկեր նորին եւ զՎայրն
իմ, մատենի դասպարն եւ զմայրն իմ մարիամն եւ զեղբարսն իմ աղէր մատենի սարգիս
Հոգնաձմաքն քահանայն զյակոբն զմարիամն զկարապետն զմէլզոնն զտիրուհին եւ զհանգուց-
եալ պաղտասարն Համայն մերայնովքս. որ զսո. ի բարին՝ զյիշողքն ամենայն յիշեցէ վար-
ձատրօշն բարեաց ի բարին ամէն:

Կիւլպէնկեան Մատենադարան

248 Գա

388

ՍԱՀԱԿ ՎՐԴ. ՊՐՈՆԵԱՆ. ԵՐԿՐԱՅԱՓՈԹԻԹԻՆ: Վենետիկ, տպ. Միքիթարեան (Ս. Ղազար),
1794, 2(8)+423=429 էջ, արաւել՝ ութ երկրաչափական տախտակ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ԵՐԿՐԱՅԱՓՈԹԻԹԻՆ Յերեւ գիրս բաժանեալ, յերկայնաչափութիւն, ի մակարդակաչափու-
թիւն, եւ ի Հաստատաչափութիւն:

Յօրինեալ ի Հայր Սահակ վարդապետէ բերիացւոյ պրոնեան, ի միարանութենէ Գեր-
յարգոյ տեառն միքիթարայ մեծի արքայի: Եւ տպագրեալ ճրամանաւ Գերայպատիւ տեառն
Ստեփաննոսի Աթալի նորին յալոգրի:

Արդեամբք եւ Եսաիւք Հանդիմանեանց երկուց եղբարց բարադամեան յովսէփի եւ
զաջարի:

Ի Հայրապետութեան տեառն Ղուկասու Հայոց կաթուղիկոսի: Թամի տեառն 1794. Ի մարտի 26: Եւ ի Թուականիս Հայոց. ռմթց:
 Ի Վենետիկ, Ի վանս արքայն զազարու:
 Հրամանաւ մեծաւորաց.

ՅԻՇԱՏԱՅԱՐԱՆ

Ձունի:

Կիւլպէնկեան Մատենադարան

513 Պբ

389

ՂՈՒԿԱՅ ՎՐԴ. ԻՆՃԻՃԵԱՆ. ԱՄՍՐԱՆՈՑ ԲԻԻԶԱՆԴԵԱՆ, Վենետիկ, տպ. Մխիթարեան (Ս. Ղազար), 1794, Թ(9)+253=282 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ԱՄՍՐԱՆՈՑ ԲԻԻԶԱՆԴԵԱՆ Ի ներուցին կոստանդնուպոլսոյ կոչեցեալ ի տաճկաց, Պօղազ Իշի. Յորում յաւելեալ եւ յաջորդութիւն վէպերի ազէմից:

Եօրինեալ ի Հայր Ղուկաս վարդապետէ ինճիճեան կոստանդնուպոլսեցւոյ ի միաբանութենէ զերթարզոյ Մխիթարայ մեծի արքայի:

Թամի տեառն 1794. Ի մայիսի 10: Եւ ի Թուականիս Հայոց ռմթց: Ի Վենետիկ ի Վանքս արքայն Ղազարու.

Հրամանաւ մեծաւորաց

ՅԻՇԱՏԱՅԱՐԱՆ

Ձունի:

Կիւլպէնկեան Մատենադարան

949-5 Ին

390

ՅԱԿՈԲ ՎՐԴ. ՍՏԵՓԱՆԵԱՆ. ՊՍԱԿ ԿՈՒՍԻՆ, Վենետիկ, տպ. Մխիթարեան (Ս. Ղազար), 1794, 72 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ՊՍԱԿ ԿՈՒՍԻՆ:

Նուիրմունք զանազան աղօթից՝ Հանգերձ խորհրդանութեամբ՝ ի յիւստակ եօթն ցաւոց սուրբ առուածանին. Եւ ի պատիւ եօթն խնդութեանց նարին:

Թամի տեառն 1794: Ի Վենետիկ:

Հրամանաւ մեծաւորաց:

ՅԻՇԱՏԱՅԱՐԱՆ

Ձունի:

Կիւլպէնկեան Մատենադարան

248 Պա

ՍԱՆՈԹ.

Էդիմակիմ ամուսնը առած եմք Մխիթարեաններու գրացուցակիւմ (Հիւսիսաւոր ցաւոյ զբօսարար Մխիթարեան տպարանին, 1910, էջ 55):

(Շարք 24)

Փազմեց՝ Ա. Պ.

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ

ՅՈՒՑԱԿ ՀԱՅԵՐԷՆ ԶԵՌԱԳՐԱՑ ՆԻԿՈՄԻԴԻՈՑ
ՆԻ ՇՐՋԱԿԱՑԻՑ: Կազմեց Ստեփանոս Արքեպի-
սկոպիթան, 1903թ: Թղթակազմ, քառածալ,
էջ 92:

Գալուստ Կիւլպէնկեան Հիմնարկութեան
շնորհիւ հայերէն ձեռագրաց ցուցակ մը եւս
կ'ունենանք հրատարակուած, որ ինքնին
նպաստ մըն է Հայ բանասիրութեան:

Բարեգէպ զուգադիրպութեամբ մը Յովա-
կիմեան Սրբազանին ցուցակին կցուած հը-
րատարակուեցաւ նաեւ ողբացեալ վաստա-
կաւոր Մկրտիչ Արքեպիս. Աղաւնունիի կազ-
մած Նիկոմիդիոյ վիճակին ձեռագիրներու
համառօտ մէկ ցուցակը: Այս երկու ցու-
ցակներուն միատեղ հրատարակութիւնը
թէեւ երբեմն կրկնութեան առիթ կու տայ,
սակայն կը խորհիմ որ երկուքը զիրար
կ'ամբողջացնեն:

Նախքան այս ցուցակներուն մէջ նկա-
րագրուած ձեռագիրներուն մատենագիտա-
կան արժէքին մասին խօսիլս, կ'ուզեմ նը-
կանակել կրկնութիւնները, այսինքն թէ՛
Յովակիմեան եւ թէ՛ Աղաւնունի Սրբազան-
ներու նոյն ձեռագիրները ցուցակագրելը:

Յովակիմեանի թիւ է ձեռագիրը նոյնն է
թիւ Ե Աղաւնունի Սրբազանի ձեռագրին
հետ: Երկուքն ալ զայն տեսած են Նիկոմիդ-
իոյ Ս. Աստուածածին եկեղեցին:

Առաջնոյն թիւ 2 նոյնն է վերջնոյն թիւ
ԺԱին հետ: Աղաւնունի թուականը մոռցած
է:

Ա-ին թիւ Լ-ը նոյնն է Բ-ին թիւ 2-ին
հետ:

Ա-ին թիւ Ժ նոյնն է Բ-ին թիւ Լ-ին հետ:
Ա-ը գրչութեան վայր նշանակած է «Լը-
րապաւղայո», մինչ Բ-ը՝ «Լարապաղ»:

Ա-ին ԺԱ-ը նոյնն է Բ-ին թիւ Ժ-ին հետ:

Ա-ին թիւ ԻԵ նոյնն է Բ-ին թիւ ԺԹ-ին
հետ:

Ա-ին թիւ ԻԹ նոյնն է Բ-ին թիւ Թ-ին
հետ:

! Յովակիմեան Սրբազանի ցուցակը պիտի կո-
չեմք Ա, իսկ Աղաւնունի Սրբազանի ցուցակը՝ Բ:

Ա-ին թիւ ԽԴ նոյնն է Բ-ին ԻԷ-ին հետ:
Ա-ին թիւ ԽԵ նոյնն է Բ-ին ԻԸ-ին հետ:
Ա-ը ունի ստացողի թուական ՌՃԿԶ (1717),
մինչ երկրորդը՝ ՌՃԼԶ (1689):

Ա-ին թիւ ԽԶ նոյնն է Բ-ին թիւ ԻԹ-ին
հետ: Ա-ը ունի ՌՃԼ (1629), մինչ Բ-ը՝ ՌՃԼ
(1659):

Ա-ին թիւ ԽԴ նոյնն է Բ-ին ԻԶ-ին հետ:
Ա-ին թիւ ԽԸ նոյնն է Բ-ին թիւ ԼԱ-ին
հետ:

Ա-ին թիւ ԽԶ նոյնն է Բ-ին թիւ Լ-ին
հետ:

Ա-ին թիւ Խ նոյնն է Բ-ին թիւ ԼԳ-ին
հետ:

Ա-ին թիւ ԽԲ նոյնն է Բ-ին թիւ ԼԲ-ին
հետ:

Ա-ին թիւ Ծ նոյնն է Բ-ին թիւ ԻԴ-ին
հետ: Թուականները տպագրական վրիպակ
են:

Ուրեմն Աղաւնունի Սրբազանի ցուցակը
ունի 16 ձեռագիր որ արդէն բաւական լաւ
կերպով ցուցակագրուած է Յովակիմեան
Սրբազանի ցուցակին մէջ: Անդին կը մնան
Աղաւնունիի ցուցակագրած 21 ձեռագիրնե-
րը, որոնք չեն յիշուած Յովակիմեանի ցու-
ցակին մէջ, որ ինքնին արժէքաւոր նպաստ
մըն է այդ շրջանի ձեռագիրներուն մասին
զաղտփար մը ունենալու համար:

Անտարակոյս Աղաւնունի Սրբազանի
«ցուցակը» գրեթէ պարզ ցանկ մըն է, շատ
համառօտ, նշուած ձեռագիրներուն մասին:
Երախտապարտ ենք որ թիւ ԼԻ ձաշոցը, որ
Մեծ-Նոր Գիւղ՝ Չատիկ Ամիսեան անունով
անձի մը կը պատկանէր, Աղաւնունի Սրբա-
զանը կորուստէ կը փրկէ 1229, 1290 եւ 1317
թուականով յիշատակաբանները ամբողջա-
պէս օրինակելով: Ունի նաեւ ինչ որ Շարա-
կանի վերանորոգութեան յիշատակաբանը:

Յովակիմեան Սրբազանէ ցուցակագրե-
րուած են 50 ձեռագիրներ, որոնց եօթը՝ ճա-
ղաղաթեայ հատակոտոր»ներ են, որոնց
հինգը Աւետարան, մէկը Սաղմոսաց մեկ-
նութիւն եւ մէկն ալ կրօնական գրութեան
մը մաս: Ուրեմն իրապէս 43 ձեռագիրներ
ցուցակագրեալ պէտք է նկատել, որոնք ա-
ւելցնելով 21 ձեռագիրները որոնք Աղա-
ւնունի Սրբազան ցուցակագրած է եւ որոնք
չեն ցուցակագրուած Յովակիմեանէ, կ'ու-

նենանք 64 ձեռագիրներ եւ 7 հատակոտոր քիչ շատ ցուցակադրուած:

Տարալորութեան ատեն ի՞նչ եղան սոյն ձեռագիրները: Ձեռք գիտեր: Եւ անոնցմէ երկուքին հանդիպած եմ 1966ին Կ. Պոլսոյ Թօփ Գարու Սէրայի Թրքական (Պետական) Թանգարանի մատենադարանին մէջ. Աղաւնունիի ցուցակին թիւ Ե եւ Զ համարադրեալ ձեռագիրներն են անոնք, որոնք կը գտնենք նաեւ Յովակիմեանի ցուցակին մէջ իբր թիւ է եւ Ը:

Յովակիմեան Սրբազանի ցուցակը կարեւոր պարունակութեամբ ձեռագիրներ չունի: Թիւ Գ Աստուածաշունչ մըն է որուն համար նշանակուած է 1574 թուականը: 1574 սակայն ձեռագրին վերանորոգութեան թուականն է: Իսկ ձեռագիրը գրուած է ԶԼԹ (1283)ին Սոսթենէտ վարդապետ(րարուն)ի համար Թորոս քահանայ Վահկացի գրչին: Սոսթենէտ րարունին այլուստ ծանօթ է, մեկենաս եղած է Բրիտանական Թանգարանի հաւաքման թիւ Add. 18,549 Նոր Կտակարանին, 1280ին, գրուած Ստեփանոս Վահկացի գրչին Սսի մէջ՝ որ գրուած ըլլալու է նաեւ 1283ի Աստուածաշունչը: Թորոս եւ Ստեփանոս Վահկացիներ՝ երկուքն ալ զըրիշներ՝ եղբայրներ էին: 1574ին ոչ միայն նորոգութիւնը, այլ նաեւ սկիզբի մասը մինչեւ Գործք Առաքելոց 1574ի գրչութիւն է: Ձեռագրին մէջ կը գտնուին եղեր «Թուով 15 նկարներ»՝ սակայն չըսուիր ո՞ր էջերուն վրայ: Շատ հաւանաբար նկարները Ամթայ գործեր են 1574էն: Գործք Առաքելոցը, այսինքն ձեռագրին 1283ի մասը ծաղկուած է կ'ըսուի ընտիր կերպով եւ նրբորէն միազոյն «Ժանգի դոյնով», այսինքն մարած կարմիր մը որ յաճախ կը գտնենք կիլիկեան հին ձեռագիրներուն մէջ:

Յուցակը կը պարունակէ 14 Աւետարաններ, որոնց հնագոյնը թիւ Ե-ն է 1292էն, որ կը պահուէր Իզմիթի Աղգային Առաջնորդարանը: Գրիչը լաւ ծանօթ Ստեփանոս Գոյնեբեցեանցն է, որով արժէքաւոր Աւետարան մըն էր այս, մանաւանդ որ գրուած

էր ըստ գրչին՝ «ի ծերութեան եկեալ ժամանակի»: Մաղթենք որ օր մը մէջտեղ ելլէ: Ձեռագիրը միազոյն ծաղկուած է եւ առանց մանրանկարի:

Թիւ Է Աւետարանին յիշատակարանը (1468)էն ծանօթ է եղած Լ. Ռաշիկեանի, սակայն ձեռագրին «տեղը անյայտ» մնացած է իրեն: Ձեռագիրը այժմ կը գտնուի Կ. Պոլսոյ Թօփ Գարուի Թանգարանի մատենադարանին մէջ, իբր թիւ 143:

Էջ 80, Բ Գիւն, Հրատարակողը սխալ վերծաներ եւ անիմաստ է ըրեր ցուցակագրին նկարագրութեան «տեղ տեղ թղթերը իրար փակչելով խաւի կտորներ քաղուած(?) են» նախադասութիւնը: Պէտք էր կարգադրուեր «քաշուած են», այսինքն երկու երեսներու իրար կաշկերուն պատճառաւ մէկ երեսին խաւէն մասեր միւս երեսին փակած են թերթերուն անջատման ժամանակ: Ասիկա յաճախ կը գտնենք մանրանկարներուն հանդիպակաց երեսին կաշուին պատճառաւ:

Շահեկան եւ կարեւոր է 1571էն Մաղթոցը (Թիւ ԽԳ), գրուած Լիմ, «ձեռամբ Զաքարիայ եպիսկոպոսի»՝ որ Գնունեցին է:

Հատորիս Երկրորդ մասը կը կազմէ Նիկոմիդիոյ վիճակին ձեռագրաց ցուցակը, հանգուցեալ Մկրտիչ Արքեպս. (այն ատեն Վարդապետ) Աղաւնունիէ: Շատ համոռոտ ցուցակ մըն է, առանց յիշատակարանները եղածին պէս տալու: Հոս նկարագրուած 37 ձեռագիրներէն 16ը, ինչպէս ըսի, ցուցակագրեալ Հրատարակուած է Հատորիս առաջին մասին մէջ:

Յուցակին այս մասին կարեւոր ձեռագիրները գտնուելով առաջին մասին մէջ ալ, հոն արդէն խօսեցանք, որով աւելորդ է հոս վերստին կրկնութիւն ընել անոնց մասին: Շահեկան է թիւ ԼԷ ձառցը որ սեփականութիւնն էր Զատիկ Ամիէեանի Ի Մեծ-Նոր Գիւղ: ձառցոյ գրուած է Յիսուանց Վանք (Պաշտօնի դրեակին մօտ) 1229ին:

Հատորս կ'աւարտի յատուկ անուանց ցանկերով:

ՄԱՅՐ ԵՈՒԹԱՆ ԶԵՆՈՒԳՐԱՅ ՍՐԲՈՑ ԵԱԿՈԲԱՆՆԵՑ:
 Հատոր Դ: Կազմեց Նորայր Եպս. Պապարեան:
 Քառածալ, քաղաքակազմ, 696 էջ, ձկարագրագ:
 Երևան, 1969:

Ծնորհիւ Կիւլպէնկեան Հիմնարկութեան
 Հայկական Մատենաշարին, կ'ունենանք նաեւ
 Երուսաղէմի մեծ ձեռագրաց հաւաքման
 չորրորդ հատորը՝ որով վանքին ցուցակա-
 գրուած ձեռագրաց թիւը կը հասնի 1365ի,
 այսինքն աւելի քան մէկ երրորդը հաւաք-
 ման ձեռագիրներուն:

Ցուցակագիր Նորայր Սրբազան խղճմը-
 տօրէն կատարած է իր դօրծը, ինչպէս նաեւ
 խորը՝ նոյնպէս ալ իր այս ցուցակով: Այս
 հատորին մէջ ցուցակագրուած 365 ձեռա-
 գիրներուն կէսը փէ դարէն կամ անկէ առաջ
 գրուած են: Մեծագոյն մասամբ փոքրվա-
 ծուններ են եւ միայն երեք Աւետարան եւ եր-
 կու Աստուածաշունչ կան:

Պարունակութեամբ շահեկան են բազմա-
 թիւ ձեռագիրներ: Թիւ 1096 Ժողովածոն
 1633էն ստացուած է Բարսեղ բարունակե-
 աէ, որ Ամթեցին է: Թիւ 1102ի մագաղաթի
 վրայ մանրանկարներ¹ կրնան եկամուտ ըլ-
 լալ եւ ԺԸ դարէն աւելի առաջ: Թիւ 1128-ը
 անտարակոյս 1411ին գրուած է Եկեղեցաց
 դաւառ: Թիւ 1133ի եւ 1239ի «Գովասանք
 Թոննոց» տաղը պակասաւոր է եւ արդէն
 ծանօթ ամբողջական հրատարակութեամբ
 իմ կողմէս: Թիւ 1136ի գրիչ Նոր(ա)տունի
 զպիւր հաւանաբար նոյնն է Նորատունի
 Վրդ. Հոռմկլայեցիի հետ, որ 1653ին Սե-
 րաստիա Ս. Հրեշտակապետ գրած է Մեկ-
 նութիւն Մատթէի: Թիւ 1187ի գրիչը յայտ-
 նապէս Տաւնական քահանան է, որուն գրը-
 չէն է նաեւ Թիւ 1262-ը՝ 1378էն, ինչպէս
 նաեւ Պերլինի Թիւ 25ը՝ 1361էն: Որոշ է նաեւ
 որ 1187 Թիւ ձեռագրին Պողոսեան Սըր-
 րազանի տուած 1415 Քրիստոսի Թուակարը
 հիշող չէ եւ պէտք է ԺԴ դարու վերջին քա-
 ուրդին մէջ նշանակել: Թիւ 1235ը Յովհան-
 նէս Վրդ. Մրգուզի հեղինակութիւնն է: Մե-
 ծարժէք նորութիւն է Թիւ 1259-ը՝ Գիրք
 Հագեաց եւ Հրեշտակաց, զոր թարգմանած

է Ֆրա Զուան: Այս ձեռագիրը եւ յիշատա-
 կարանը անծանօթ մնացած են Ամիրտովլաթ
 բժիշկին կենսագրութեամբ զբաղողներուն:
 Գրուած է 1481ին Աստուածատուր սարկա-
 ւազէ, «ի խնդրոյ Ամիրտովլաթ բժշկին,
 յիշատակ հոգւոյ իւրոյ, ի վայելումն զա-
 ւակաց իւրոց»: Գրչութեան վայրը հաւա-
 նաբար Կ. Պոլիս, ուր կը գտնուէր Ամիր-
 տովլաթ այդ ատեն: Զուգագիրներէն ալ կը գրտ-
 նուի Երուսաղէմի հաւաքման մէջ, գրուած
 1307ին՝ երբ թարգմանուած էր:

Ցուցակը կ'աւարտի զանազան ցանկերով,
 որոնք շատ կը հեշտացնեն ուսումնասիրին
 դօրծը այս հատորէն օգտուելու:

Ե. ՔԻՐԻՍՏԵԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՄԱՏԵՆԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ: Կազմեց Ար-
 մենակ Սայմաւելեան: Լաքալակազմ, մեծ ուքա-
 ծալ, էջ 472: Երևան, 1969:

Վերջապէս լոյս տեսաւ Արմենակ Սալ-
 մաւելեանի այս մեծարժէք գործը: Հատորին
 վրայ ակնարկ մը իսկ պիտի բաւէ դիտողին
 խորհիլ տալու այն հսկայական գործը եւ
 օւշխոսունքը որ Մայմաւելեան կատարած է:
 Կարծես իբրեմին աննուանելի դժուարու-
 թիւները ջրաէջին, նախանձոր ու անպար-
 կելտ խոչընդոտներ ալ հանուեցան գործին
 արտասանման հրատարակութեան համար:
 Սակայն ուրախ եմ որ Սայմաւելեան, շնորհիւ
 Երեւանի հայագէտներուն, կրցաւ տեսնել
 իր բազմաշարժար գործին հրատարակու-
 թիւնը:

Գործը մասնաւորապէս կը պարունակէ
 Փրանսերէն, գերմաներէն եւ անգլերէն գիր-
 քը՝ որոնք զոնէ մասամբ նիւթ կը պարու-
 նակեն Հայոց եւ Հայաստանի մասին, կը խօս-
 ւին Հայ մշակոյթի, կրօնքի, եւայլնի մա-
 յին: Արդարեւ Արարատ Դարիպեանի «Ջով-
 բագրի Կողմից» յառաջարկին մէջ ըսածին
 պէս, «Ձեռագիր Հայկական Մատենագիտու-
 թիւն աշխատութիւնը ոչ բոլոր դէպքերում
 է համապատասխանում մեր մատենագիտա-
 կան — պահանջներին... Նկատի ունենալով

¹ Ապառազարտ Խիզանի զարոցի մանրանկարներ
 են ԺՁ դարու վերջին կամ ԺԵ դարու սկիզբէն:

ներաւամփոփած հարուստ նիւթերը... հը-
րատարակում ենք համարեմ անփոփոխ»:
Արմենակ Սարմալեան 25 երկար տարիներ
նուիրած է իր այս աշխատութեան, եւ ան-
կարելի է որ իրեն պէս խղճամիտ պրպտող
մը իրապէս «հարուստ նիւթեր» հաւաքած
լըլլայ կեանք մը եղող այդ շրջանին:

Այս գործին սկզբնօրինակ մը Սարմա-
լեան հրատարակեց 1946ին, Փարիզ: Ներկայ
հատորը ցոյց կու տայ այն հսկայ յաւելում
մը որ կրցեր է ընել մեղուական հեղինակը:
Անշուշտ ինչպէս ինքն իսկ կը խոստովանի
իր ներածութեան մէջ (որ չեմ գիտեր ինչու
խորհրդային «հայերէնի» վերածուեր է),
նման գործ մը կարելի չէ կատարեալ ընել
եւ ամբողջական: Արդարեւ բազմաթիւ լաւ
ծանօթ հատորներ չեն յիշուած հոն: Վեր-
ջապէս կարելի չէ որ միակ հեղինակ մը,
թէկուզ 25 տարի ելծխատելով կարենայ ան-
թիւ անհամար օտարալեզու հատորներ պըր-
պլտել, թղթատել՝ արժանագրելու համար
ինչ որ հոն կայ Հայոց եւ Հայաստանի մա-
սին: Եւ ռակայն Արմենակ Սարմալեան մեծ
յաջողութեամբ զլխաւոր հիմնաքարը դրաւ
«Հայկական Մատենագիտութեան» աւելի
ընդարձակ, աւելի ճոխ եւ ընական է բազ-
մահատոր շարքին: Առ այժմ մինք սրտանց
երախտապարտ ենք այս համեստ եւ ազնիւ
մշակին՝ իր հերոսական ճիգին համար:

«Հայկական Մատենագիտութեան» ա-
պագայ հրատարակութիւններ վստահօրէն
պիտի ցուցակագրեն, օրինակ, ըստ Մար-
քո Բօլժոնի՝ որ օտար լեզուով հրատա-
րակուած են եւ որոնց մէջ Հայոց կամ Հա-
յաստանի մասին կը յիշուի:

Անտեղի եւ աւելորդ պիտի ըլլար հոս
ցանկել շատ մը անգլիէն գործեր որոնք չեն
ներկայացուած այս հատորին մէջ: Նման
ցուցակ մը դրախտականին մը մէջ օգտա-
կար պիտի չըլլար որեւէ կերպով: Ոչ ալ որ-
եւէ կերպով պիտի կարար նուագեցնել Սա-
րմալեանի կատարած կոթողային գործին
մեծ արժէքը: Սարմալեան իր այս գործով
զօրաւոր կերպով կը շնչոյն կարեւորութիւ-
նը ընդարձակ եւ լիակատար «Հայկական
Մատենագիտութեան» մը:

Շնորհակալ ենք Հայաստանի Ակադեմի-
ային, Արարատ Դարբանդին՝ որ կըցան

զլուի հանել այս դժուար ձեռնարկին տը-
պագրութիւնը, որուն արդիւնքը անտարա-
կոյս պիտի բեղմնաւորէ Հայաստանի ու-
սանողութեան կրթութիւնը եւ Հայ գիտնա-
կաններու ուսումնասիրութիւնները:

Կրկին եւ կրկին երախտապարտ ենք Ար-
մենակ Սարմալեանին, որ ինքնանուէր եւ
հերոսական ճիգով մը մեղի տուաւ «Հայկա-
կան Մատենագիտութիւն»ը:

Թ. ՔԻՆՍԵԱՆ

ԲԱՅԵԹԻ ՏԱՐԵԳԻՐՔ: Խմբագիր՝ Տաւատ Պօղոս-
եան: 1970, Բ Տարի, էջ 688:

Թէեւ մի փոքր ուշացումով, բայց եւ ի
մեծ ուրախութիւն բոլորի, սրանից մի քա-
նի ամիս առաջ լոյս տեսաւ Տաւատ Պօղոս-
եանի Բաժնի Տարեգրքը:

Երկրորդ տարին է ինչ Թեհրանում ըս-
կուել է լոյս տեսնել այս տարեգրքը, որն
իր ծաւալով ու բովանդակութեամբ զերա-
զանցում է իր նախորդին:

Այս հատորն եւս ունի լաւ թուղթ, մա-
քուր տպագրութիւն, գեղեցիկ կազմ եւ բազ-
մապիւի բովանդակութիւն, որոնք ներկա-
յացնում են հետեւեալ բաժինները՝ Գրա-
կան (Սփիւռք եւ Հայաստան), Հին էջեր,
Իրանեան Արդի Գրողներ, Պատմա-բանասե-
րական, Պատմա — տեղագրական, Յոբելե-
ական, Հայ Կեանքը 1969-70ին (Սփիւռ-
քում եւ Հայաստանում), Արժագանք Իրա-
նահայ Կեանքի եւայլն:

Նիւթերն այնքան առատ են այդտեղ, որ
եթէ պէտք լինի անդրադառնալ բովանդա-
կութեան, ապա անհրաժեշտ է որոշ կարե-
ւոր յօդուածներէ համար գրել առանձին
դրաստականք. ուստի այս սեղմ տողերով ոչ
մի կերպ հնարաւոր չէ սպառել ձեռով խօ-
սել Տարեգրքի մասին, այլ այն պէտք է
միշտ ունենալ ձեռքի տակ եւ որպէս Հայ
կեանքին ու դրականութեան վերաբերող մի
անսպառ աղբիւր՝ օգտուել շարունակ:

Անհատական ճիգերով ու անձնական մի-
ջոցներով նման դրէք հրատարակելը, եթէ
չաւնէք նահատակութիւն, ապա կարելի է

ասել շատ մեծ զոհողութիւն է, որը և ապացոյց է միաժամանակ այս մարզում խմբագրի ցոյց տուած նուիրումներին:

Հատորն ունեցաւ ակամայ ուշացում, որ խիստ մտահոգեց անհամբեր սպասողներին: Յարգելի խմբագիրն այս առթիւ արդէն տուեւ է գլխաւոր պատճառը՝ դրաշարի պակաս...: Սրա համար մեր առաջարկն է, փոխարէն ծանրաբեռնելու հատորը շուրջ 700 էջերով եւ որոշ մանրատառ յօդուածներով, էջերն ինքեցնել շուրջ 500-ի, եւ ապագայ միաշափ՝ մեծ տառերով, որպէսզի ընթերցելն եւս որոշ տարիքաւորների համար աւելի դիւրին լինի:

Պրն. Տաճատը անդրադարձել է Տարեգիրքի առթիւ գրուած գրախօսականներից մէկում եղած այն դիտողութեան, թէ Բաֆֆի անուանը անյարթի է նման մի տարեգրքէի համար, որ համահայկական բնոյթ ունի: Մեզ թւում է, որ տրուած պատասխանը խիստ տեղին է, քանի որ բացի Թէոդիկի Ամէնուն Տարեցոյցից եւ Կարօ Գէորգեանի Ամէնուն Տարեգիրքից, մենք ունեցել ենք եւ ունենք բազմաթիւ այլ տարեգրքեր, թէկուզ ոչ այս վերջինների ծաւալով ու տարողութեամբ, բայց որոնք բոլորն էլ պատկանել են Հայ ժողովրդին եւ ունեցել են հայկական որեւէ վայրի, մշակոյթի գործընդէս եւս այլ տարբեր անուններ, որոնք նոյնպէս սիրելի ու հարազատ են իւրաքանչիւր մի Հայի սրտին:

ԲԱՅԺԻՆ ոչ թէ պատկանում է մէկ երկրի Հայութեան ու մի որեւէ հատուածի, այլ նա մի մեծութիւն է, ինչպէս մեր գրականութեան մի շարք գագաթներ, եւ պատկանում է համայն Հայ ժողովրդին: Իւրաքանչիւրին պէտք է գնահատել ըստ իր ունեցած արժանիքի ու վաստակի եւ ըստ այդմ էլ բարձրացնել ու մեծացնել նրան:

Այստեղ երբ խօսք եղաւ գրախօսականի մասին, ասե՛նք որ տեղին չենք գտնում դժբանք որոշ մասերի կրճատումներ, յատկապէս այն մասերի, որոնք վերաբերում են ոչ

թէ խմբագրի անձին, դրական կամ բացասական տողերով, այլ նրանց՝ որոնք մատնանում են առաւելաբար որեւէ յօդուածի ունեցած թերութիւնն ու սխալը: Քանի որ բոլոր ընթերցողների համար անհնար է կարողանալ ձեռք բերել գրախօսող մամուլը, ուստի եղած տեղին ուղղումները լաւ է որ լրիւ ձեւով բերուին Տարեգիրքին մէջ:

Թող ներուի մեզ այստեղ միջանկեալ մի փակագլի՝ բացել:

Շատ քիչ է թիւը գրախօսողների, որոնք լինեն անաչառ, եւ անկողմնակալ ձեւով նշեն միայն գրքի թերութիւններն ու առաւելութիւնները, խրախուսելով միաժամանակ թափուած աշխատանքը: Սովորաբար գրախօսողները լինում են համակիր կամ հակակիր:

Սրանցից առաջինները, որ խիստ համակիր են այդ աշխատանքին կամ բարեկամ նրա հեղինակին ու խմբագրին, գրում են միայն գովասանական տողեր եւ յաճախ ենթակային բարձրացնում մինչեւ եօթներորդ երկիւնք: Սրան հակառակ կան այնպիսի գրախօսողներ էլ, որ խիստ ոխ ու քէնով են լցուած հեղինակի կամ խմբագրի ու քանասէրի հանդէպ, ուստի նրանք էլ միայն եղած պակասութիւններն ու թերութիւններն են տեսնում եւ աչք փակելով առաւելութիւններին՝ խիստ ոճով յարձակւում են դրա վրայ եւ անտեղի մեղադրանքներ անում:

Մեղ թւում է որ իւրաքանչիւր գրախօսական, հոգեբանական տեսակէտից անգամ դիտելու երբ լինե՛նք, իր յատուկ անդրադարձն ունի հեղինակի հոգւո վրայ եւ կարող է խրախուսել ենթակային աւելի մեծ գործեր տալու կամ ընդհակառակը, միանգամայն յուսալքել ու ոչնչացնել նրան: Ուստի լաւ է որ գրախօսողի խօսքը միշտ լինի անաչառ եւ ճշմարիտ, հեռու ամէն տեսակ եսից եւ քէն ու ոխից:

Որը գնահատելով Բաֆֆի Տարեգիրքի սիրելի խմբագրի ճիշդը, մաղթում ենք իրեն նոր ոյժ ու կորով, սկսուած աշխատանքը երկար տարիներ շարունակելու համար:

Լ. Գ. ՄԻՆԱՍՅԱՆ

ՁԵՌԱԳՐԱԿԱՆ

ՁԵՌԱԳԻՐ ԱԿԵՏԱՐԱՆ ՄԸ Ի ԲՈՍՏՈՆ

ՆԿԱՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Թուղթ՝ 302 [604 էջ]։ Պրակ՝ 34։ Մաւալ՝ 27.8×18.6×7 սմ.։ Նիւթ՝ թուղթ։ Կազմ՝ դրոշմազարդ կաշեպատ տախտակ՝ խաչազարդեալ։ Պահպանակ՝ սկիզբը՝ երկու հատ, դրուած Մեսրոպեան երկաթադրով, բո՛վանդակութիւնը Աւետարանէն է (Ղուկաս Ը 47 - Թ 40)։ Ձեռագրի վերջաւորութեան պատուռած պահպանակի մը հետքը կը տեսնուի։ Հանգամանք՝ յոյժ լաւ. էջ 302աբ մեծաւ մասամբ պատուռած է եւ անհետ կորած. իսկ մաս տեսնի վերջաւորութեան կան չորս այլ պատուռած թերթեր, որք ի սկզբանէ հաւանաբար դատարկ եղած են։ Գրութիւն՝ երկսիւն։ Դատարկ թուղթ՝ 1, 2, 3, էջ 4ա, 5բ, 6ա, 7բ, 8ա, 9բ, 10ա, 11բ, 12ա, 13բ, 16ա, 17ա, 95բ, 96ա, 145ա, սիւնակ բ, 146բ, 147ա, 230, 231ա։ Տող՝ 19, 20, 21, 22, 23։ Գծնւմ՝ ճնշումով։ Բառամըջատում՝ չիք։ Գիր՝ բոլորգիր։ Թանաք՝ սեւ. գըը՝ խազրեր, խորագրեր եւն. գրուած են կարմիր թանաքով։

ՁԱՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ

ա. Թռչնադիրք եւ ծաղկադիրք կը սկսին երեւիլ էջ 18աէն մինչեւ 300բ՝ գրեթէ ամէն էջի վրայ։

բ. Լուսանցազարդք նոյնպէս յաճախակի կը հանդիպին էջ 4բէն մինչեւ էջ 300բ։

գ. Ոորանք՝ էջ 4բ եւ 5ա, կարմիր ու հաստ գիծերով կազմուած սիւններ, որոնց մէջ կայ բացատրութիւն յառաջիկային տրուելիք Աւետարաններու համաբարբառին մասին։ Վերի մասին մէջտեղը, կիսաշրջանակի մէջ կ'երեւին երկու աւետարանիչներ՝ ձեռքերին թուղթ, իսկ շրջանակին շուրջը կան ծաղկազարդութիւններ, որոնք եզերուած են կարմիր գծերով. սիւններուն դուրսի ու վրայի կողմերը կան թռչնազրեր։ Էջ 6բ եւ 7ա, 8բ եւ 9ա, 10բ եւ 11ա, 12բ եւ 13ա՝ խորանք աղեւսակաց։ Կիսախորանք՝ էջ 18ա, 96բ, 148ա, 232ա, խրաքանչիւր Աւետարանի սկզբնաւորութեան։ Մանրամկարք՝ էջ 16բ, Քրիստոս՝ քաղմած դահու մը վրայ, ալ ձեռքով կ'օրհնէ, իսկ ձախով Աւետարան մը բռնած է. հազած է կապոյտ պարեգօտ մը, որուն վրայէն մանիւշակազոյն կամ զոց կապոյտ վերարկու մը։ Ներկայացուած է բոկոտն, կարմրազոյն պատուանդանի մը վրայ։ Ստորեւ՝ ալ կողմը՝ կ'երեւի ցուլ մը, իսկ ձախին առիւծ մը։ Քրիստոսի թիկունքին՝ ալ կողմը կայ հրեշտակ մը, իսկ ձախ կողմը՝ արծիւ մը։ Վերոյիշեալ անասունները ամենեքեան բռնած են կարմրազոյն գրքեր, որպէս խորհրդանշան չորս Աւետարաններուն եւ աւետարանիչներուն։ Քրիստոսի նկարին վերեւ հրեշտակ մը բռնած է կտաւեայ պատառ մը։ Էջ 17բ. Մատթէոս Աւետարանիչ ներկայացուած է նստած վիճակի մէջ եւ գրելով զբաղած։ Աջին կայ ձուկ մը, գլուխն ի վայր, որուն

պոչին վրայ կ'երեւի թուղթ: Մանրանկարին ձախ կողմը կը տեսնուի դմբեթազարդ շէնք մը, իսկ աջին՝ սխնագարդ շէնք մը: Էջ 96ր. Մարկոս Աւետարանիչ՝ նստած կը գրէ ամպհովանիի նման կառոյցի մը ներքեւ: աջին կայ սխնագարդ ու դմբեթածածկ շէնք մը: Էջ 147ր. Ղուկաս Աւետարանիչ՝ նստած՝ ձախ ձեռքով բռնած է Աւետարան մը, իսկ աջը երկարած է զլիւիւայր կախեալ ձկան մը: Աւետարանչի ետին՝ ձախ կողմը, կայ սխնագարդ կառոյց մը: Էջ 231ր. Յովհաննէս Աւետարանիչ՝ նկարին ձախ կողմը՝ յոտնկայս կ'ընդունի աստուածային պատգամը զԱստուած խորհրդանշող աջէն, եւ կը փոխանցէ զայն իր աշակերտ Պետրոսին, որ նստած է Յովհաննէսի աջ կողմը ու կը գրէ: Սոյն մանրանկարներուն մէջ տիրական են կապոյտ, կանաչ ու կարմիր գոյները: Գրիչէ՛ չիք: Միակ յիշատակարանը մեծաւ մասամբ կորած է թուղթ 302ի մէկ կարեւոր մասին կորուսման պատճառով: Ստացող՝ չիք: Ծաղկող՝ չիք: Կազմող՝ չիք: Նախագող՝ չիք: Ժամանակ՝ որեւիցէ յիշատակութիւն չկայ: Ուշ ժամանակի դործ կը թուի ըլլալ: Այս է նաեւ կարծիքը նշանաւոր արուեստագէտ Արշակ Ֆէթիաճեանի, որ տարիներ առաջ առիթն ունեցած է տեսնելու այս ձեռագիրը, եւ բերանացի յայտնած է իր տպաւորութիւնը գրքին տիրոջ: Տեղի՝ անյայտ: Սեփականատէր՝ Ասատուր Արզումանեան, եւ Երկանեան ընտանիք ի Ուեսթ Ռաքսբորի, Բոստոն:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Աւետարան:

Էջ 4բ - 5ա [Ա]մօջի Աղէքսանդրացւոյ բազում աշխատութիւնք եւ ճշգրտիւ փոյթ ի մէջ առեալ զառ ի չորիցն եթող մեզ ճաշեատարանն մաթեն [= Մատթեան] աւետարանին՝ զհամարարառս այլոց աւետարանացն զգրուակս եղեալ աւընթեր միմեանց: . . . թէ քանիքորորդ եւ որք իցեն ասացեալք, եւ որոց այլոց աւետարանացն՝ որք ի կանոնին իցեն՝ զոր թիւ եւ ունիցիս առ ընթերակացացն, խնդրեսցես զնա ի ներքս յանձնիւրսն յիւրաքանչիւր աւետարանի ի տեղի հանգոյն ասացեալս նոցա. ողջ լիւր ի ար:

Էջ 6բ Կանոն ա յորս չորեսին թիւսն ած ան

Էջ 7ա Կանոն բ յորս երեքն յորս երեքն [sic]

Էջ 8բ Կանոն երեք յորս երեքն յորս երեքն

Էջ 9ա Կանոն դ յորս երեքն Կանոն ե յորս երկուսն

Էջ 10բ Կանոն ե յորս երկուսն Կանոն զ յորս երկուսն

Էջ 11ա Կանոն է յորս երկուսն Կանոն ը յորս երկուսն

Էջ 12բ Կանոն [թ] յորս երկուսն Կանոն թ յոր առանձին

Էջ 13ա Կանոն ժ յորս առանձին

Էջ 14ա Գլուխք Մաթէոսի Աւետարանչին. վասն մոգոցն . . . վսն

խնդրելոյ գործնական մարմինն կը: Էջ 15բ:

Էջ 18ա Աւետարան ըստ Մաթէոսի. Գիրք ծննդեան Յի Գի որդոյ

Դաւթի . . . ահաւասարիկ եւ ընդ ձեզ եմ գտմեհայն աւուրս մինչեւ ի կատարած աշխարհի, էջ 93բ:

• • • էջ 93բ [Ն]ախադրութիւնք Մարկոսի Աւետարանին, [Ա]ւետարանս որ ըստ Մարկոսի գրեալ է ոոյն Մարկոս աշակերտ Պետրոսի եւ ընթացակից Պաւղոսի գրեաց զաւետարանս զայս . . . :

էջ 94ա [Մ]արկոս հրամանաւ Պետրոսի վիմի գրեաց զաւետարանս իւր յԱլէքսանդրի քաղաքի ի լեզու եգիպտացի զկնի հնգետասուն ամի համբառն[ալ]ոյ փրկչին: . . . [Մ]արկոս բարձր պատուար կամ ի վերայ տանեցն [Է]լուսք աւետարանին որ ըստ Մարկոսի, Ղուկասու, Յովհաննու, Մատթէոսի:

էջ 94բ Մրկս գլխոյն համ վսն գիւահարին . . . վս խնդրելոյ գորնւական [sic] մարմինն, էջ 95ա:

էջ 97ա Աւետարան ըստ Մարկոսի. սկիզբն աւետարանի Յի Գի որդո Այ որպէս եւ գրեալ է ի մարգարէս . . . ե իբրեւ լուան՝ ելին ե փախեան ի գերեզմանէն, քանզի զահի հարեալ էին, ե ոչ ումեք ինչ ասացին զի երկնչէին:

էջ 145բ Սկիզբն գլխոց աւետարան[ին] Ղուկասու. վասն աշխարհագրին . . . վսն համբառնալոյն տն ձղ, էջ 146ա:

էջ 148ա Աւետարան ըստ Ղուկասու. Գանդի բազումք յաւթանցին վերստին կարգել զպատմութիւնն վասն իրացն հաստատելոցն ի մեզ . . . ե էին հանապազ ի տաճարին, գողէին ե տւրհնէին զած, էջ 229ա:

էջ 229բ Վասն զի անսկիզբն է ԱԾ . . . վասն օրերելոյ աշակերտ ե գրելոյ զաւետե. խզ:

էջ 232ա Աւետարան ըստ Յովհաննու. Ի սկզբանէ էր բանն, ե բանն էր առ ԱԾ, ե ԱԾ էր բանն . . . Բայց է ե այլ ինչ բազում զոր արար Յս զոր եթէ գրեալ էր մի ըստ միովէ, կարծեմ թէ ե ոչ աշխարհս բաւական էր տանել զգիրսն որ թէ գրեալ էին: էջ 301բ:

ԹԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆՔ

էջ 302ա, ե 302բ

Աւրհնեալ է ամենամբ երրորդութիւն, հայր ե որդի ե հոգի, անբաժանելի՝ անձնուորութեամբ համագոյ, իսկական էութեամբ, փառակից, գերաբուն գերակայութեամբ, համազաւր, անքննելի իշխանութեամբ. անձամբ յատկացեալ ե անքակ միացեալ, մի արարչութեամբ, ի յերիս բաժանեալ անուամբ, ե անորոշ մնացեալ միշտ ե անայլայլելի բնութեամբ, որ ի վեր եռ քան զամ տեսութի մտաց ե հեռացեալ յամ տեսութեց եղելոցս. յամ պատճառ էիցս, յիմանալեաց ե ի բանականաց, ե յամ գոյեղինացս: Եւ վասն զի քո հրամանաւդ շարժին ամ էակքս ի իննելութի ըստ սահմանադիր արարչութե քո, գու կառուցեք զամ գոյքս ըստ անբաւ ողորմութե քո, ե բանիւ զաւրութեդ հաս[տա]տեալ կան,

դժ[եզ օր]հնեն վերն ... սք իման ... ամս ... նդեան յաւիտենի հոգւոյ
բղիսման իւր էակցի, որ զաւր[ութիւն] ետ տկարիս, կ[արողութիւն] ինձ
թ ... զա ... : Էջ 302բ — օ [ո]ւոգեաց զգրա[տ] երկրի. զբանակ ...
ասքեալ հոգի ... նիւթեա բն . . տ տապ ... չա ի ժողանգ յաւիտենի
դու տնկեցրի տունկ տենչալիբ, անմահակուն պաղով ի լի զոր ճաշակեն
դասք Սիոնի, և լիանան ընթերցմամբ բանի, զսա ստացար յարդար
գոյի ի ... բակոց հալալ ընչից. ... ուռն սուրբ ... անուանի ... ակի:

ԳՐԻԳՈՐ ՄԱԳՍՈՒՏԵԱՆ

Նիւ Եմք

ՏԵՂԵԿԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՎԵՑԵՐՈՐԴ ԶԱՄԱԳՈՒՄԱՐ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ՀԱՅՐԵՐՈՒ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 6 - 11, 1971

SIXTH INTERNATIONAL CONFERENCE ON PATRISTIC STUDIES

Անգլիոյ Օքսֆորտ Համալսարանի կազմակերպութեամբ, ներկայ տարւոյս Սեպտեմբեր 6-11 Օքսֆորտի մէջ կայացաւ Միջազգային Վեցերորդ Համագումարը՝ մասնակցութեամբ եկեղեցական պատմութեան եւ հայրաբանութեան հարիւրաւոր մասնագէտ բանասէրներու եւ փրօֆէսօրներու, որոնք հրաւիրուած էին Եւրոպայի եւ Ամերիկաներու բոլոր երկիրներու յայտնի համալսարաններէն։ Վեցօրեայ այս բազմամարդ համագումարը իր շատ ճոխ յայտագրով եկաւ ապացուցանելու թէ կարելի է մասնագիտօրէն կազմակերպեալ հիմունքով ժողովականներուն հրամցել ներթերու այլազանութիւն՝ կեդրոնացած զլիաւոր թեմայի մը շուրջ, ինչպիսին էր քրիստոնէական առաջին դարերու հայրաբանութիւնը։ Գլխաւոր դասախօսներէն կ'արժէ յիշել անուանի բանասէր-հեղինակներ Cardinal Jean Danielou, J. N. D. Kelly, Jacques Fontaine, R. W. Thomson, van der Brink, Kurt Aland, Florovsky, Cardinal Pellegrino, Norris, Turner եւ ուրիշներ։

Հայոց համար նշելի պարագայ մը պէտք է լինի յիշեալ դասախօսներէն Տէթ. Թոմսընի՝ կարգացած դասախօսութիւնը Հայ եկեղեցական հայրերու գրականութեան շուրջ, ուր փայլուն կերպով ներկայացուցաւ ամբողջական պատկերը Հայ գրականութեան ծնունդին եւ իր անմիջական ար-

տայայտութեան՝ Եւ դարերու եկեղեցական գրականութեան մէջ։ Որպէս Հայ՝ համագումարին հրաւիրուած էր իր մասնակցութիւնը բերելու Ֆիլատելֆիայէն Զաւէն Թ. Վ. Արղումանեան, որուն եւս առիթ տրուեցաւ բանախօսութիւն մը կարգաւորել Եզնիկ Կողբացիի «անձնիշխանութեան», կամ այլ խօսքով, աղատ կամքի վարդապետութեան մասին։

Ընդհանուր յայտագիրը կարելի է ներկայացնել զլիաւոր շորս բաժանումներով։

Ա. ԳԼԽԱԻՈՐ ԴԱՍԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐ (Lectures). Թիւով 16, որոնք տրամադրելի եղան ընդհանուրին, համագումարի բոլոր անդամներուն։ Սոյն դասախօսութիւնները առ հասարակ կը շօշափէին վարդապետական եւ հայրախօսական կալուածներէն վերցուած նրբին մանրամասնութիւններ՝ մասնադիտական արժեւորումով։ Դասախօսներէն ոմանք արդիական մօտեցումով վերլուծեցին առաջին հինգ դարերու աւանդութեան, վարդապետութեան, բանաստեղծութեան, Կաթողիկոսական սահմանումները։ Ուրիշներ ըսկըդնական վերադարձութեան եւ երաժշտից մկերութեան յարաբերութիւնները ճշդեցին եւ կամ ընդդժեցին Հայրերու գրականութեան մէջ պարունակուած հիլլետական մշակայթ ու ազդեցութիւնը։ Տակաւն ուրիշներ վերանկատողութեան ենթարկեցին երեսութիւններն ու ուղղափառ ցատագովներուն թրխտտաբանական գրութիւններն ու նախատիպերը ։

Ի Տէթ. Թոմսըն հայագիտութեան դասախօսն է Հարվըաւ Համալսարանի Արեւելեան Լեզուներու Բաժանմունքին։

Բ. ԽՄԲԱԿԱՆ ՍԵՐՏՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ
(Master Themes). Թիւով 56, բաժնուած չորս
օրերու եւ օրական չորս խումբերու վրայ,
նիւթերու ճոխ ալլազանութեամբ, որոնք
զբաղեցան եկեղեցական հին գրականութե-
նէն բխող գրեթէ ամէն հաւանական հարցե-
րով, ինչպէս՝ Հայերու հոգեբանութեան,
գործերու վարդապետական եւ լեզուական
արժէքին, բնագիւղներու քննադատու-
թեան, նորայայտ բնագիւղներու քննութեան
եւ պատարագամատոյցի կազմաւորման:
Անգլերէն, Փրանսերէն եւ գերմաներէն լե-
զուներով կատարուած այս մասնակի դասա-
խօսութիւնները զբաղեցան գլխաւորաբար
Որիգինէսի, Տերտուլիանոսի, Գրիգոր Նիւ-
սացիի, Նագիանզացիի, Իգնատիոս Հայ-
րապետի, Կղեմէսի, Եւսեբիոսի, Բարսեղ
Կեսարացիի եւ Օգոստինոսի գործերու ար-
ժեւորումով, ինչպէս նաեւ Նաի Համադիի
նորայայտ գրականութեամբ յայտնուած գը-
նուտիկեան վարդապետութեամբ եւ յիշ-
եալ Հայերու գործերէն բխած վարդապե-
տական եւ եզրաբանական խնդիրներով: Նը-
կատելի եղաւ միշտ որ դասախօսներ մաս-
նագիտօրէն եւ հնագոյն լեզուներու միջո-
ցաւ միայն ջանացին ներկայացնել Հայեր-
ը, միշտ նորագոյն մօտեցումով եւ արդի
բանասիրութեան ընծայած մեթոտներով,
ինչպիսիք են՝ ընդհանուրէն դէպի մասնա-
ւորի ընթացքը, սկզբնականէն դէպի երկ-
րորդականի զարգացումը, անհատի մը հա-
մոզումին կամ հաստեղին ընդհանրացումը
եւ աւանդութեան մը հիմնաւորումը: Հե-
տաքրքրական եղաւ հետեւիլ ամերիկեան
ուսուցչապետներու արագընթաց եւ երբեմն
ծայրայեղ եզրակացութեանց, որոնց Եւ-
րոպացիք եւ Անգլիացիք հակադէպին յա-
ճախ դասական անդրադարձումով եւ երբե-
մըն ալ խանդավառ համաձայնութեամբ:
Պատաստուած աշխատանքներու լրջու-
թիւնը կը պարտադրէր ունկնդիրները մը-
տածուած կերպով հարցերը քննելու, նկա-
տելով որ ամէն խօսք որ կու գար հին Հայ-
րերէն արդէն իսկ վաւերական եւ փաստա-
ցի հիմունքով կը ներկայացուէր, որուն
սովայն մեկնարանութիւնը կը պահանջէր
արդի հասկացողութեամբ հոգեբանական եւ

իմաստասիրական թափանցում, ինչպէս նա-
եւ այդ խօսքերուն հետ առնչուած աւերայ
կեանքի սահմաններն ու ազդեցութիւնները
(sitz im leben):

Կ'արժէ այստեղ յիշել մի քանի նիւթեր
որոնց շուրջ հետաքրքրական սերտողու-
թիւններ կատարուեցան.

1. Հիպպոլիտոսի գործերու հրատարա-
կութիւնը եւ անոր դժուարութիւնները:

2. Յուստինոսի ծխագիտութեան ար-
ժէքն ու նշանակութիւնը:

3. Որիգինէսի «արագործումը» (epi-
leses):

4. Իգնատիոսի գրովթեանց վերակա-
ռուցումը:

5. Մոնտանիզմի ապաշխարութեան դը-
րութիւնը:

6. Եկեղեցին եւ Պետութիւնը Տերտուլ-
իանոսի մօտ:

7. Հայերը եւ իրենց քաղաքական մի-
ջամտութիւնները:

8. Եւսեբիոս Կեսարացի եւ Նիկիոյ Ժո-
ղով:

9. Գրիգոր Նիւսացի եւ Պղատոնական
տիպէկտիկը:

10. Մարտիրոսութիւն եւ վկայութիւն:

11. Եկեղեցւոյ աստուածաբանութիւնը
եւ ծխական խորհրդաւորութիւնը Մաքսի-
մոս Խոստովանողի մօտ:

12. Ասորի ուղղափառ մկրտութեան ծա-
գումը:

Գ. Instrumenta Studiorum. Կարելի է ը-
սել թէ ընդհանուրին ուղղուած չորսօրեայ
այս 32 կործ հաղորդումները եղան հետա-
քրքրական նորութիւն մը մեզի համար: Ա-
ռաւօտեան քառասունհինգ վայրկեաններու
ընթացքին հրաւիրուեցան ութ անձեր, չորս
օր յաջորդաբար, իւրաքանչիւրը որոշ հը-
րատարակչատան մը կողմէ, ըսելու համար
թէ անցնող տասնամեակին եւ դալիք հըն-
գամեակին բանասիրական եւ բնագրային
ի՛նչ գործեր հրատարակուած են կամ պի-
տի հրատարակուի՞նչ, ի՛նչ լեզուներով եւ
ի՛նչ ըրովանդակութեամբ: Յայտնի եղաւ որ
հին եւ նոր լեզուներով բազմաթիւ հայրա-
խօսական բնագիրներ եւ թարգմանութիւն-
ներ, քննական ուսումնասիրութեամբ, հը-

բատարակուած են եւ շատեր կը հրատարակուին շուտով: Մեզ համար ուրախալի եղաւ անձնապէս տեսակցիլ եւ լսել Pere F. Graffin², որ տարիներէ ի վեր կը հրատարակէ *Patrologia Orientalis* պրակները եկեղեցական Հայրերու դործերու բնագիրներուն ու Փրանսերէն թարգմանութեամբը: Մեզի յայտնի էին նոյն շարքին մէջ հրատարակուած Եզնիկ Կողբացիի «Եղծ Ալաւն դոց» գործին բնագիրն ու Pere L. Maries-ի կատարած Փրանսերէն թարգմանութիւնը մանրամասն բաղդատական նօթերով³: Համադումարի այս առիթով Հայր Կրաֆֆին իր հետ բերած էր նոր բնագրի մը եւ անոր թարգմանութեան հրատարակութիւնը, «Ճաւնոց» ընթերցուածներու բաղդատական մը, կատարուած Athanase Renoux-ի կողմէ⁴:

2 Pere F. Graffin տնօրէնն է *Patrologia Orientalis* հրատարակութեան եւ ասորներէն լիզուի փրօֆեսօրն է Փարիզի Institut Catholique-ի:

3 P. Louis Maries et Charles Mercier, Eznik de Kolb, De Deo, Traduction Francaise, notes et tables. Edition critique du Texte Armenien. F. Graffin, *Patrologia Orientalis*, Tome 26, fasc. 3—4, Paris, 1959.

4 Athanase Renoux, Le Codex Armenien Jerusalem 121. II édition comparée du texte et de deux autres Manuscrits. Introduction, Textes, Traduction et Notes. F. Graffin, *Patrologia Orientalis*, Tome XXXVI, fasc. 2, No. 168, Turnhout, Belgique, 1971.

Օֆոփնս
1971

Դ. ՀԱՂՈՐԴՈՒՄՆԵՐ (Communications).
Նախապէս եղած կարգադրութեան համաձայն, կարգ մը ժողովականներու կողմէ կարգացուեցան թիւով 238 դասախօսութիւններ՝ որոնք իրենց այլազանութեամբը եղան հետաքրքրական: Իւրաքանչիւր դասախօս պատշաճօրէն ներկայացուեցաւ Օքսֆորտի կրօնագիտութեան բաժնի դասախօսներու կողմէ, գլխաւորութեամբ քաղաքի Անկլիքան Եպիսկոպոսին: Նիւթերը, թէեւ այլազան, սակայն բոլորն ալ կը սահմանափակուէին հայրաբանութեան գլխաւոր թեմային մէջ եւ կը վերաբերէին լեզուական, բնագրային, վարդապետական եւ բրնագրային — քննադատական կալուածներուն: Ընտրողական լայն եւ ճոխ հանգամանքը այս բաղմաթիւ հաղորդումներուն հետաքրքրական եւ մեծապէս օգտակար կը դարձնէր անոնց շարունակական ընթացքը: Իւրաքանչիւր դասախօսութենէ ետք առիթ տրուեցաւ ներկաներուն որոշ ակնարկներ րնել եւ կամ հարցումներ ուղղել:

Փակելէ առաջ հարկ է հաստատել թէ Համագումարի ընդարձակ յայտագիրը, որ ընդհանուր կերպով բաղկացած էր 342 դասախօսութիւններէ, գործադրուեցաւ լաւագոյն կերպով Խեղատեղադոյնի բերաւ իր նպաստը ներկայ ժողովականներուն:

ԶԱՒԷՆ Ծ. ՎՐԴ. ԱՐՁՈՒՄԱՆԵԱՆ

Հ. Բ. Ը. ՄԻՈՒԹԻՒՆ

ԱԼԵՔ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ ԳՐԱԿԱՆ ՄՐՑԱՆԱԿ

Հ. Բ. Ը. Մ.—Ի ԱԼԵՔ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ
ՀԻՄՆԱԴՐԱՄԸ ՀԱՍՏԱՏԱԾ Է ԳՐԱԿԱՆ ՄՐՑԱՆԱԿ ՄԸ՝

Ս Փ Ի Ի Ռ Ք Ի Ի Հ Ա Մ Ա Ր

Ա. ՍԵՌԵՐՆ ԵՆ

1. Պատմուածքի (կամ նորաժէպերու) հաւաքածոյ մը, կամ՝ ղէպ մը՝ 200 էջ եւ աւելի:
2. Բանաստեղծութեան հաւաքածոյ մը՝ 125 էջ եւ աւելի:
3. Թատերախաղ մը (կամ թատերախաղերու հաւաքածոյ մը), 80 էջ եւ աւելի:
4. Ուսումնասիրութիւն մը՝ 200 էջ եւ աւելի:

Բ. ՄՐՑԱՆԱԿԻՆ ՊԱՐԳԵՒՆԵՐԸ

ա. Դրամական պարգեւներ՝

	Դ	Ո
1. Պատմուածք կամ ղէպ		1500 տոլար
2. Բանաստեղծութիւն		1500 տոլար
3. Թատերախաղ		750 տոլար
4. Ուսումնասիրութիւն		1000 տոլար

բ. Երկին հրատարակումը՝

Անկախ դրամական պարգեւներէն՝ մրցանակի արժանացած երկերը կը հրատարակուին Ալեք Մանուկեան Հիմնադրամին ծախքերով եւ անոր կողմէ: 100 օրինակ զիրք կը տրամադրուի հեղինակին, որուն կը պատկանի նաեւ վերահրատարակութեան ամէն իրաւունք:

Գ. ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ

1. Լեզուն է հայերէնը:
2. Երկերուն նիւթը փափաքելի է որ կապ ունենայ մեր մշակոյթին հետ՝ յատկապէս ուսումնասիրութեան պարագային:
3. Մրցումին մասնակցող գործերը պարտին ըլլալ անտիպ: Կ'ընդունուին նաեւ երկեր, որոնցմէ մասեր լոյս տեսած են, բայց որոնք տպուած հատորով մը հանրութեան ներկայացուած չեն:

4. Զեռադիրները կը պարտին ըլլալ մեքենագրուած և ընթեռնելի եւ երեք օրինակ : Անոնք պէտք է մեր գրասենեակը հասած ըլլան ա-մենէն ուշը մինչեւ Ապրիլ 30, 1972 :
5. Մասնակցողները կը պարտին՝
 - ա. Զեռադիրներուն համար գործածել մասնաւոր ծածկանուն մը :
 - բ. Միայն այդ ծածկանունը դնել ծրարին վրայ՝ որպէս առաջողի անուն :
 - գ. Անջատ եւ գոց պահարանով մը ղրկել՝ երկին անունը, մէկ էջ-նոց ծանօթութիւն մը երկին մասին, այս առիթով գործածուած ծածկանունը, իրենց բուն անունը՝ ըստ ինքնութեան թուղթի, մնայուն գրչանունը եթէ ունին, եւ իրենց հասցէն :
6. Մրցումին արդիւնքները պիտի ծանուցուին 1972ի ընթացքին :
7. Մրցանակ պիտի ստանան առաջնութիւն շահողները միայն :
8. Վարձատրութեան արժանի երկ չգտնելու պարագային՝ դատական կազմը կրնայ տըւեալ բաժինի մը մէջ մրցանակ չտալ :
9. Կը ծանուցուին մրցանակ շահողներուն անունները միայն :
10. Դատական կազմին անունները կը հրապարակուին մրցանակաւորներու անուններուն ծանուցման օրը :

Դ. Առաքումները կատարել հետեւեալ հասցէին .

A. Manoogian Cultural Fund (Literary Prize)
 22001 Northwestern Highway
 Southfield, Mich. 48075 |
 U. S. A.

1

Ե. Յետ այսու՝ Հիմնադրամս հրատարակութեան համար նկատի պիտի ու-նենայ միայն այն գիրքերը, որոնք մասնակցած են մրցանքին եւ արժանա-ցած առաջնութեան : | |

ԱԼԵՔ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՀԻՄՆԱԴՐԱՄԻ

ԳՈՐԾԱԴԻՐ ՄԱՐՄԻՆ

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱԻ Ս. ՅԱԿՈԲԵԱՆՅ ՏՊԱՐԱՆԷՆ

ՆՈՐԱՅՐ ԵՊՍ. ՊՈՂԱՐԵԱՆ

ՀԱՅ ԳՐՈՂՆԵՐ

(Եւ ժէ ԴԱՐ)

ԺԶ + 616 էջ

Գին՝ 2 Տոլար

Յարդ պատրաստուած լաւագոյն ձեռնարկն է Պողարեան Սրբա-
գանի «Հայ Գրողներ»ը, որ կը ներկայացնէ հայ մատենագրու-
թեան գլխաւոր դէմքերու կեանքն ու գործը: Հայ վարժարաններէ
ու դպրեւանքներէ ներս զգացուած սուր պահանջք մը գոցել կու
տայ ներկայ աշխատութիւնը:

* * * * *

Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

ՍԱՍՄԱՅ ՄՅԵՐ

(Դիւցազնավէպ)

Էւ

ՀԱՄԱՆ ՈՒԱԳ

82 էջ

Գին՝ 75 սենթ

* * * * *

ՄԱՄՈՒԼԻ ՏԱԿ

Յ. ՔԻՒՐՏԵԱՆ

ԵՐԻՋԱ ԿԱՄ ԵԿԵՂԵԱՅ ԳԱԻԱՌ

(Բ. ՀԱՏՈՐ)

Ս. ՅԱՎՈՒԻ ՆԵՐՍԵՆ

ԵԿԵԼԵՑԱԿԱՆՔ - ԲԵՄԱԿԱՆՔ

* Կիր. 1 Օգոստ. — Ս. Գառարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Գարուբեան, Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցիին մէջ: Ժամարարն էր Հոգւ. Տ. Սեան Արք. Դարեգեան:

* Եր. 7 Օգոստ. — Ս. Որդուց եւ Թառանց Ս. Գրիգորի Լուսաւորիմ մերոյ: Ս. Գառարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Գրիգորի, Ժամարարն էր Անթիմիասէն Հիւրաբար Ս. Աթոռ Ժամանակ Հոգւ. Տ. Զարեհ Արք. Անշուրեան:

* Կիր. 8 Օգոստ. — Ս. Գառարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Գալուր, Աւագ Սեղանի վրայ: Ժամարարն էր Հոգւ. Տ. Նարեկ Արք. Մարթաշէնեան:

* Ել. 12 Օգոստ. — Գլ. 17 Օգոստոս, նորընծայ Զ. Բախուր, Տ. Նուրեան, Տ. Գրեան, Տ. Վիգէն, Տ. Խաթակ եւ Տ. Մուշեղ արեղաները իրենց անդրաւրիկ պատարաւները մատուցին Ս. Գալուրեանց Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանի վրայ: Իսկ 18 Օգոստոսին ողբասիրեցին իրենց վարժիչ-ուսուցչին՝ Հոգւ. Տ. Նարեկ Արք. Մարթաշէնեանի, որ նորիպէս պատարաւ զից Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանի վրայ:

* Ել. 19 Օգոստ. — Այսօր սկսաւ Ս. Աստուածածնայ Վերափոխման տոնը կանխող ամենօրեայ հանդիսուր: Ս. Գառարազն երկու մատուցումով՝ Տիրամոր Ս. Գերեզմանին վրայ:

* Եր. 21 Օգոստ. — Եփեսոսի Ս. Ժողովոյն: Ս. Գառարազը մատուցուեցաւ Գեթսեմանի Ս. Աստուածածնայ տաճարին մէջ, Տիրամոր Ս. Գերեզմանի վրայ: Ժամարարն էր Հոգւ. Տ. Վիգէն Արք. Այբաղեան:

* Կիր. 22 Օգոստ. — Բարեկենդամ Ս. Աստուածածնի պահոց: Ս. Գառարազը մատուցուեցաւ Գեթսեմանի Ս. Աստուածածնայ տաճարին մէջ, Տիրամոր Ս. Գերեզմանի վրայ: Ժամարարն էր Հոգւ. Տ. Մուշեղ Արք. Թաշեան: Ս. Գառարազէն ետք կատարուեցաւ Եմաղզորդնէքէի աւանդական արարողութիւնը՝ նախագահութեամբ Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպ. Աւանանի:

* Ուր. 27 Օգոստ. — Նախատեսակին ի Ս. Էլմիածին նախագահեց Գերշ. Տ. Նորայր Եպ. Պողոսեան:

* Եր. 28 Օգոստ. — Յովն Եղապարի Ս. Էլմիածնին: Ս. Գառարազը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի կէջ. Ս. Էլմիածին տաճարն մէջ: Ժամարարն էր Հոգւ. Տ. Գրիգոր Արք. Մուրադեան:

— Կէսօրէ ետք ժամը 3-30ին, Գերշ. Տ. Նորայր Եպ. Պողոսեանի գլխավորութեամբ, Ս. Գառարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Գարուբեան, Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցիին մէջ: Ժամարարն էր Հոգւ. Տ. Բախուր Արք. Տառուրեան: Ս. Գառարազէն ետք կատարուեցաւ Եմաղզորդնէքէի աւանդական արարողութիւնը՝ նախագահութեամբ Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպ. Աւանանի:

— Գերեզմանի վրայ, Ս. Գառարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Գալուր, Աւագ Սեղանի վրայ: Ժամարարն էր Հոգւ. Տ. Նարեկ Արք. Մարթաշէնեան: Ս. Գառարազէն ետք կատարուեցաւ Եմաղզորդնէքէի աւանդական արարողութիւնը՝ նախագահութեամբ Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպ. Աւանանի:

* Կիր. 29 Օգոստ. — Վերստիմուր Ս. ԱՍՏ. ՈՒՍԱՍՄԵՆ: Աստուածածնայ Տաճար 8-15ին, Գերշ. Տ. Տաշեան Եպ. Անէմեանի գլխավորութեամբ, Միարան Հայրան ինքնաւարժներով մեկնեցան Գեթսեմանի տաճար, ու Էլմիածնայ տաճար, ուր Տիրամոր Ս. Գերեզմանի վրայ օրուան հանդիսաւոր Ս. Գառարազը մատուցուեցաւ:

Եւ Վաստեմաշի անհարմարեցաւ, յերկրէ յերկինս հարս ընծայեալ բնարանով աւուր պատշաճի զարդ մը խոնկաւ Գերշ. Հանդիսաւոր Մարադան, որ Ս. Գառարազէն ետք նախագահեց Վեմաշտանի արարողութեան:

— Կէսօրէ ետք, Մայր Տաճարին մէջ պատուած Վեմաշտանի, Երեկոյան ժամերգութեան եւ նախատեսակին նախագահեց Գերշ. Տ. Նորայր Եպ. Պողոսեան:

* Բշ. 30 Օգոստ. — Յիշատակ մեռելոց: Ս. Գառարազը մատուցուեցաւ ի Սուրբ Գրիգորի, Ժամարարն էր Հոգւ. Տ. Խաթակ Արք. Պարսամեան: Ապա, Հոգւ. Տ. Յովսէփ Վրք. Մամուրի գլխավորութեամբ կատարուեցան զոհեանքներու կարգեր, նախ Մայր Տաճարին մէջ, ապա Գալուրէ՝ Երեւանէ՝ Նոր. Տ. Կիրիլ Բ. Պարթաբէ Հօր շիրմին վրայ եւ ամենէն ետք, Թափարական դռնցով, Զամ Թաղի Հասարակաց զինդանատան մէջ:

* Եր. 4 Սեպտ. — Է. օր Վերափոխման: Ս. Գառարազը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին, ժամարարը գտնուող Ս. Աստուածածնայ խորանի վրայ: Ժամարարն էր Հոգւ. Տ. Սիմեան Արքեպ. Միսեան:

* Կիր. 5 Սեպտ. — Ը. օր Վերափոխման: Այսօրուան Ս. Գառարազը որ Ը մատուցուեցաւ Ս. Գարուբեան Տաճարի վերնատան Երաշխաւոր Ս. Աստուածածնին տաճարն մէջ, նորդութեանց պատճառով մատուցուեցաւ Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցիին մէջ: Ժամարարն էր Հոգւ. Տ. Նուրեան Արք. Մանուկեան:

* Բշ. 6 Սեպտ. — Նախատեսակին ի Ս. Գալուր նախագահեց Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արք. Աւանան:

* Գլ. 7 Սեպտ. — Ս. Յովսէփիմայ եւ Ամնայի տոնին առիթով, Ս. Գառարազը մատուցուեցաւ Գեթսեմանի Ս. Աստուածածնայ տաճարի անդերկոյնին ժամարարը գտնուող Հայր Յովսէփի գերեզմանի տաճարն մէջ, Ըստ սովորութեան, արարողութեանց հանդիսաւորն էր ժամօրհնողը՝ Հոգւ. Տ. Յովսէփ Վրք. Մամուր, իսկ պատարաւով՝ Տաճարին Տեսուչը՝ Հոգւ. Տ. Սիմեան Արք. Միսեան:

* Եր. 11 Սեպտ. — Ս. Աստուածածնայ Թովմայի, Յակոբայ եւ Տնւանի: Ս. Գառարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Գրիգորի, Ժամարարն էր Հոգւ. Տ. Մուշեղ Արք. Թաշեան:

— Նախատեսակին ի Ս. Գալուր նախագահեց Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպիսկոպոս:

* Կիր. 12 Սեպտ. — Դիւս Գուռու Ս. Աստուածածնին: Աստուածածնին, Գերշ. Տ. Նորայր Եպ. Պողոսեանի գլխավորութեամբ, Միարան Հայրան ինքնաւարժներով մեկնեցան Գեթսեմանի տաճար, ու Ս. Աստուածածնին տաճարն մէջ, Տիրամոր Ս. Գերեզմանին վրայ մատուցուեցաւ Ս. Գառարազը: Ժամարարն էր Հոգւ. Տ. Վաղարշ Վրք. Խաչատուրեան:

* Եր. 18 Սեպտ. — Նիկիոյ Ս. Ժողովոյն 318 հայրապետաց: Ս. Գառարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Գրիգորի: Ժամարարն էր Հոգւ. Տ. Նարեկ Արքեպ. Մարթաշէնեան:

* Կիր. 19 Սեպտ. — Բարեկենդամ Ս. Խաչի պահոց: Ս. Գառարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Գարուբեան, Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցիին մէջ: Ժամարարն էր Հոգւ. Տ. Բախուր Արք. Տառուրեան: Ս. Գառարազէն ետք կատարուեցաւ Եմաղզորդնէքէի աւանդական արարողութիւնը՝ նախագահութեամբ Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպ. Աւանան:

* Գլ. 21 Սեպտ. — Մննչի Ս. Աստուածածնին ի յԱմնայ: Աստուածածնայ Տաճար 9ին, Գերշ. Տ. Նորայր Եպ. Պողոսեանի գլխավորութեամբ, Միարանու Թիւնը ինքնաւարժներով մեկնեցան Գեթսեմանի տաճար, ու Էլմիածնայ տաճար, ուր օրուան հանդիսաւոր Ս. Գառարազը Տիրամոր Ս. Գերեզմանին վրայ կարգաւորուեցաւ:

կան խոր ի դուռն մատոյց եւ աւուր պատշաճի քաւորոյ մը խոսեցաւ Հոգւ. Տ. Յովսէփ Վրդ. Մամար, շէր ամենայն ինչ նա բարեւոյ դործեացն ընտրանով:

* Եր. 25 Սկստ.— Տօմ եկեղեցւոյ ի նուախարհի Ս. Խաչին: Ս. Պատարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադրի: Ժամարարն էր Հոգւ. Տ. Սիփան Արք. Միսեան:

— Խաչվերացի մեծահանգէս նախածանկին ի Ս. Յակոբ նախագահն Գերշ. Տ. Նորայր Եպս. Պողարեան, որ ապա Կենաց Փայտի մատուցը թափօրական հանգէտով փոխադրեց Աւաղ Սեղան:

— Գիշերակիցիին, Գերշ. Սրբազանը նախագահեց Խաչ Մայր Տաճարին մէջ պաշտուած ճեկեցեցիի եւ Հովսեփ կարգերուն:

* Կիր. 26 Սկստ.— ՏՕՆ ՎԵՐԱՍՏԱՆ Ս. ԽԱՉԻՆ (829): Ռուսն հանդիսաւոր Ս. Պատարազը՝ Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ մատոյց եւ քարոզեց Հոգւ. Տ. Կիրեղ Ծ. Վրդ. Գարիկեան, եպիսկոպոս կան խոր ի դուռն: Գարդի ընտրանն էր Այլ ինձ քաւ լիցի պործել, բայց միայն ի իմա Տեառն մերոյ Յիսուսի Բրիտանի: Խօսեցաւ խաչ խորհուրդին եւ զօրութեան մասին եւ վեր առաւ խաչի պաշտամունքին հանդէպ մեր ժողովուրդին ցուցարեւած ջերմեւանդութիւնը յընթաց դարուց: Ըստ սովորութեան, կատարուեցաւ Հոգեհանգստեան հանգիստաւոր պաշտոն՝ Ս. Աթոռոյ եւ ազգիս մեծ բարերարներ Կարապետ եւ Գրիգոր Մելիզեաններու Հոգեհանգստեան մար, զլիաւորութեամբ Գերշ. Տ. Նորայր Եպս. Պողարեանին: Ս. Պատարազը, քարոզը եւ հանգստեան պաշտամունքը ձայնափռուեցան Իւրայշիանն առաւելականին:

— Կէսօրէ ետք, Մայր Տաճարին մէջ, Գերշ. Տ. Նորայր Եպիսկոպոս նախագահեց Խաչվերացի մեծահանգէս Անդաստանին:

* Բշ. 27 Սկստ.— Տօմ Խաչի: Յիշատակ մեռելոց: Ս. Պատարազը մատուցուեցաւ Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարի Ս. Գլխադրի մատրան մէջ: Ժամարարն էր Հոգւ. Տ. Նուրհան Արք. Մանուկեան: Ապա, Հոգւ. Տ. Կիրեղ Ծ. Վարդապետի նախագահութեամբ, կատարուեցան Հոգեհանգստեան կարգեր, նախ Մայր Տաճարին մէջ, ապա դուրսից՝ Երանաւորներէ: Տ. Կիրեղ Բ. Պատարազը Հոր լիքմին վրայ, եւ ամենէն ետքը, Զամ Թաղի հասարակաց գերեզմանատան մէջ:

Պ Ա Շ Տ Օ Ն Ա Կ Ա Ն Ք

* Դշ. 1 Սկստ.— Հոգւ. Տ. Սիփան Արք. Միսեան նշանակուեցաւ Աւագ Թարգման, փոխան Հոգւ. Տ. Գերշ. Վրդ. Նաղարեանի:

* Բշ. 6 Սկստ.— Թրգական Նոր Ընդհ. Հիւպա-

ստը իր առաջին այցելութիւնը տուաւ Ամեն. Պատարազ Ս. Հոր:

* Եշ. 9 Սկստ.— Մոսկուայի Ռուսաց Նոր Պատարազը Ամեն. Տ. Պիմենի պնտան տօնին առթիւ, Ռուսաց եկեղեցիին մէջ մատուցուած զոհարանական մարգարէն եւ յաւորող ընդունելութեան ներկայ գտնուեցաւ. Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արք. Աւրանեան, ընկերակցութեամբ Աւագ Թարգման Հոգւ. Տ. Սիփան Արքեպիսկոպոս եւ Տիար Կ. Հինդլեանի:

* Եր. 11 Սկստ.— Ամեն. Պատարազ Ս. Հայրը, ընկերակցութեամբ Աւագ Թարգման Հոգւ. Տ. Սիփան Արք. Միսեանի եւ Տիար Կ. Հինդլեանի, փոխարարած այցելութեան զեսց Թրգական Ընդհ. Հիւպատոսին:

* Բշ. 13 Սկստ.— Առաւօտեան ժամը 8-ին, Ամեն. Պատարազ Ս. Հայրը, ի դուռն Միսեանութեան, Ժառանգաւորաց Վարդարան Երթալով բաշտմը կատարեց ժառ. Վարդարանի եւ Ընծայարանի 1971-72 գարնական տարեշրջանին:

— Նոյն օրը, կէսօրէ առաջ ժամը 10-ին, Աւագ Թարգման Հոգւ. Տ. Սիփան Արքեպիսկոպոս Կարպիս Հինդլեան Դոմինիկեաններու եկեղեցիին մէջ ներկայ եղան Դոմինիկեան Միաբանութեան անդամ եւ հանրաժանօթ հետախոյզ եւ պաղեստինադէս Հայր Ռուան տը Վոյի յաղարկաւորութեան:

* Եշ. 7 Հոկտ.— Կէսօրէ ետք ժամը 5-ին, Ընդհ. Սուգեթի (Տաղաւարահարաց) տօնին առթիւ, Գողաթապետ Թշար Բուլլէի կողմէ Դուրի բերդին մէջ տրուած ընդունելութեան ներկայ գտնուեցան Գերշ. Տ. Եաշէ Եպս. Աճէմեան եւ Տիար Կ. Հինդլեան:

* Կիր. 17 Հոկտ.— Գիշերուան ժամը 8-ին, ընդառաջելով Գողաթապետի հրաւերին, Ամեն. Պատարազ Ս. Հայրը ներկայ գտնուեցաւ քաղաքի Թաղի թաղամասին մէջ, կատուցուած Շէրօյլը Թաղրոնի բացման հանդիսութեան:

* Դշ. 27 Հոկտ.— Կէսօրէ ետք, Ռուսաստանէն դուրս գտնուող Ռուս Եկեղեցիի Մեաբոպոլիտ Գերշ. Տ. Ֆիլարէթի ի պատիւ, Հին Գողաթի Ռուսներու Ալեքսանտր Հօսիփի մէջ տրուած ընդունելութեան ներկայ գտնուեցաւ Ամեն. Պատարազ Ս. Հայրը, ընկերակցութեամբ Դիւանապետ Գերշ. Տ. Եաշէ Եպս. Աճէմեանի եւ Տիար Կ. Հինդլեանի:

* Կիր. 31 Հոկտ.— Կէսօրէ առաջ ժամը 10-ին, Հոգւ. Տ. Կիրեղ Ծ. Վրդ. Գարիկեան եւ Աւագ Թարգման Հոգւ. Տ. Սիփան Արք. Միսեան ներկայ եղան Լուսերականներու Նոր Փրօփսթ Հէլմուք Կլաթթի գահակցութեան, ինչպէս նաեւ Նորոգուած եկեղեցիի նոր երգեհոնի օծման արարողութեան եւ անոր յաւորող երկնաստան մէջ կատարուած ընդունելութեան:

Յ Ա Ի Ե Լ Ո Ւ Ա Յ

**«ՍԻՈՆ»Ի ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆ ՈՒ ԿԻՆԼՊԵՆԿԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԳԱՐԱՆԸ
ԵՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՅԱՄ ԵՆ ՀԵՏԵԻԵԱԼ ՀՐԱՏԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ**

- Guide to Oriental Rugs* — Mark Keshishian (presented by the author). Buffalo, New York printed by Wm. J. Keller, Inc., 1970, pp. 134.
- Four Statements on the Race Question* — Unesco & Its Programme. A Unesco Publication, Paris, 2nd impression, Chaix-Desfossés-Néogravure, 1970, pp. 56.
- Jewish Art on Lamps in the Time of the Mishna* — By Varda Sussman, Jerusalem, The Israel Museum, The Second Temple Hall, Summer 1970. Catalogue No. 74, pp. 26 & 67 Illustrations.
- French Without Toil* — A. hérel. Illustrated by Pierre Soymier. «Assimil» spare-time daily courses. Paris, «Assimil», 1940, pp. 504.
- The Armenian Church* — Archdeacon Dowling. With an Introduction by the Lord Bishop of Salisbury. Illustrated. Presented by the Society for Promoting Christian Knowledge, London. London, S. P. C. K., 1910, pp. 160.
- The Armenian Church in Contemporary Times* — Bishop Karekin Sarkissian. Presented by the Prelacy of the Armenian Apostolic Church of America. This Chapter of the Armenian Church, by Bishop Karekin Sarkissian, is reprinted from *Religion in the Middle East*, edited by A. J. Arberry; published by Cambridge Univ. Press, 1969.
- Digital Electronics with Engineering Applications* — By Thomas P. Sifferlen & Vartan Vartanian (presented by him). Computer Applications in Electrical Engineering Series. Editor: Franklin F. Kuo. Englewood Cliffs, N. J., Prentice-Hall, Inc., 1970, pp. 307.
- Planning Guide for the Christian Visitor in Israel*. Presented by the American-Jewish Committee, Jerusalem. Prepared, published and distributed as a public service by The American-Jewish Committee, Jerusalem, in association with The Israel Interfaith Committee, Jerusalem. Produced by Keter Press, Jerusalem, pp. 16.
- Genocide in Turkey* — By A. O. Sarkissian. Vol. 3, No. 16 of "History of the First World War": Editor: Peter Young. Bristol, England, B. P. C. Publishing Ltd., 1970, pp. 1321-1327.
- A Commemorative Concert of Armenian Music* — Erevan Choral Society. Sunday, April 25, 1971, in Kresge Auditorium. Conductor: Fr. Oshagan Minassian (presented by him). Cambridge, Mass., 1971.
- 1970 Annual Report* — United States Steel Corporation. New York, U. S. Steel Corporation, 1970, pp. 35.
- On the Duties of Educational Workers in the Upbringing of the Children and Youth* — Kim Il Sung. Pyongyang, Foreign Languages Publishing House, 1970, pp. 24.
- Kingdom and Exile* — Myriam Bat-Yosef. Israel Museum.
- The Northern Wall* — Harold Bond. Presented by Northeastern University Book Store. Boston, Northeastern University, 1969, pp. 29.
- Secure and Recognized Boundaries* — Israel's Right to Live in Peace within Defensible Frontiers. Elements in the Consideration of Israel's Position on the Question of Boundaries. Jerusalem, published and presented by Carta, 1971. Printed at The Jerusalem Post Office, pp. 48.
- Memorandum Concerning the Armenian Question* — On the 50th Anniversary of the Treaty of Sévres. Presented by the Committee for the Restitution of the Armenian Lands, Beirut, Lebanon. Beirut, 1970, pp. 14.
- Three Apples Fell From Heaven* — A Collection of Armenian Folk and Fairy Tales — by Mischa Kudian. Illustrated by Ann Tout. Presented by the author. London, Rupert Hart-Davis, 1969, pp. 128.
- The Bard of Loree* — Hovhannes Toumanian. Compiled and translated by Mischa Kudian (Presented by him). London, Mashtots Press, 1970, pp. 119.

- This is Jerusalem* — by Herbert Bishko. Printed in Israel by United Artists Ltd. Tel-Aviv, Heritage Publishing Type set by Hamerkaz Press, 1971, pp. 84. Presented by Herbert Bishko.
- Palestine Refugees* — UNRWA Education Services. Published by UNRWA; designed and printed by Middle East Export Press, Inc., 1970, pp. 20.
- Lyrics in «My Fair Lady»* — Stencilled. Pp. 18.
- David's Sling* — Shimon Peres. London, Weidenfeld and Nicolson, 1970, pp. 322.
- Densy de Thrace et les Commentateurs Arméniens* — Nicolas Adontz. Traduit du Russe. Bibliothèque Arménienne de la Fondation Calouste Gulbenkian (présenté par la Fondation). Louvain, Imprimerie Orientaliste, 1970, pp. 332.
- Annual Dance* — A. G. B. U. — At the Ledra Palace Hotel, Nicosia, Cyprus. Saturday, 21 Nov. 1970. Programme & notes on A. G. B. U.
- Notes on the Marriage and Celibacy of Priests* — Tiran Nersoyan, Abp. New York, Published by the author, 1969, pp. 24.
- Interview Clarifies Position* (English & Armenian) — Translated into Armenian by Very Rev. Dirayr Dervishian. 2 Febr. 1970, pp. 17. Presented, as above, by the Diocese of the Armenian Church of North America.
- VIII Corso di Prospezioni Archeologiche* — 8th Course on the Methods of Archaeological Prospecting — Roma, Fondazione Lerici Prospezioni Archeologiche, 20-30 Aprile 1971, tipogr. "Nemorense", pp. 16.
- Tradition and Contemporary Experience* — Essays On Jewish Thought and Life — Edited by Alfred Jospe. Published and presented by Schocken Books for B'nai B'rith Hillel Foundations, Inc. New York, 1970, pp. 372.
- The Role of Armenia in History* — By Bishop Terenig Poladian — Third Edition. Printed in and presented by the St. James Press, Jerusalem. 1970, pp. 34.
- Israel Inside Out* — Herbert Geduld. London, New York, Toronto. Published and presented by Abelard-Schuman, 1970, pp. 192.
- I Shall Not Die* — A Tribute to the Faithfulness of God. By Nerses S. Sarian. Presented by Jirayr N. Sarian. Introduced and Edited by Eric W. Gosden. London, Oliphants, Marshall, Morgan & Scott Ltd., 1967, pp. 176.
- Israel and the Arabs* — By Maxime Rodinson. Translated by Michael Perl. Harmondsworth Middlesex, England. Published and presented by Penguin Books Ltd., 1970, pp. 250.
- The Wit of the Jews* — Lore and Maurice Cowan. Nashville/London. Published and presented by Aurora Publishers Inc., 1970, pp. 152.
- Drawings* — Aviva Uri. Cat. No. 77. Jerusalem, The Israel Museum, I. M. Cohen Graphic Gallery; Feb. - March 1971.
- Concepts + Information* — Cat. No. 76. Jerusalem, The Israel Museum, February 1971.
- Sanahin* — Il Complesso Monastico di Sanahin (X-XIII Sec.) — Documenti Di Architettura Armena 3*. Documents of Armenian Architecture No. 3. Collana diretta da Agopik ed Armen Manoukian. Milano, published and presented by Edizioni Ares, Agosto 1970, pp. 47.
- Another copy presented by the Armenian Dept. of Calouste Gulbenkian Foundation, Lisbon, Portugal.
- I Am Learning Armenian* — Prepared by Krikor Afarian (Teacher & Journalist). Beirut, published and presented by Shirak Publishing House, 1971, pp. 111.
- M. J. Stern presents the following books: —
- English Grammar* — Junior Course — By the Brothers of the Christian Schools — 4th Edition. Alexandrie, Procure des Frères, 1921, pp. 139.
 - The World of the Middle Ages* — From the Division of Charlemagne's Empire in the Ninth Century to the Renaissance in the Fifteenth Century — By C. F. Strong. London, University of London Press, Ltd., 1960, pp. 223.
 - Essentials of Greek and Roman Classics* — A Guide to the Humanities by Meyer Reinhold. New York, Barron's Educational Series, Inc. 1946, pp. 391.
 - Parlez Français* — Texte et Illustrations de J. Audebert and J. Dupic. Première année de Français. Le Caire, Impr. Nationale, 1930, pp. 111.
- The Truth That Leads to Eternal Life* — Published in 1968. Presented by Tavit Tavitian. New York, Watchtower Bible and Tract Society, 1968, pp. 190.
- Financial Report* — December 31, 1969. Armenian Gen. Benevolent Union,

- Oceans* — Karl K. Turekian (presented by the author). Englewood Cliffs, New Jersey, Prentice-Hall, Inc. 1968, pp. 120. [1971, pp. 11.]
- Brief Notes on the Armenian Patriarchate of Jerusalem* — Jerusalem, St. James Press, Principles of Violin Playing and Teaching — Ivan Galamian (presented by the author). Englewood Cliffs, N. J., Prentice-Hall, Inc. 1962, pp. 115.
- From War to War* — The Arab-Israeli Confrontation, 1948-1967. By Nadav Safran. A Study of the Conflict from the Perspective of Coercion in the Context of Inter-Arab and Big Power Relations. Presented by Bobbs-Merrill Co. Inc.; New York, Pegasus Press, Western Publ. Co., 1969, pp. 464.
- Universe and its Man* — Harry A. Kuljian (presented by the author). New York, T & T Publishing, Inc., 1970, pp. 207.
- Calendar of Christmas Religious Ceremonies in Bethlehem* — For the period December 24, 1970 — January 19, 1971. (English, Arabic, Hebrew). Pp. 25 + 30 + 18.
- Calendar of Easter Religious Ceremonies* — For the period April 3 — April 18, 1971. (For the use of the Communities concerned and the Police). Jerusalem, Franciscan Printing Press, pp. 17.
- Bibliographie du Québec* — 4e trimestre, Oct.-Déc. 1970. (Nos. 1055-1520). Québec. Ministère des Affaires Culturelles, Gouvernement du Québec. Pp. 63 + A109.
- Music Calendar 1971* New York, published and presented by C. F. Peters Corporation, Music Publishers, 1971.
- Papa Kuenzler and the Armenians* — Ida Alamuddin. London, published and presented by William Heinemann, Ltd., 1970, pp. 168.
- Armenian Press Directory* — 1971. Editor: Edward Gulbekian (presented by the editor). «Harq» Publications, London, 1971, pp. 75.
- The Stone Lantern* — Lillian Krikorian (presented by the author). Printed in the U. S. A, 1970, pp. 64.
- A Cabbage Rose, Only* — Lillian Krikorian (presented by the author). New York, A Lyceum Book, Carlton Press, Inc. 1967, pp. 139.
- Տեղի Դասաւոր Դուր Դասեցիկ — Տեղի Լեւոն Դասարեան (նուիրատու): Պէյրուք Տպարան Մշակ, 1971, էջ 165:
- Դեռասմ — Թանգրաք Մ. Մարտիկան — Իր Բեմական և Գրական Գործունէութեան 50ամեակի Ամսօր (1918-1968): Նուէր Օնեիկ Զէրչեանէ: Թեհրան, Տպարան Մողեան, 1969, էջ 81:
- Կոմիտաս երգչախմբի 40ամեակը և Իր Հիմնադիր ու Դեկալար Հ. Գրիգորեանի Կոմիտասեան 55ամեակը — Կազմեց Ալ. Վարսանդի: Նուէր բոս նախորդին: Թեհրան, Տպ. Մողեան, 1969, էջ 167:
- Երբ Ինքնու է Վարագոյր (Ինչպէս և Դէմքեր) — Մ. Մարտիկան: Նուէր բոս նախորդին: Թեհրան, Տպ. Ալիք, 1969, էջ 200:
- Արտեսիոն Տեսարաններ ԺԸ. և ԺԹ. Դարերուն — Զարեկ Մուրադեան (նուիրատու): Փարիզ, Տպ. Տէր-Յակոբեան, 1970, էջ 79:
- Հայաստանի Մէջ Վերհիմակ և Գրչոյ — Զարեկ Մուրադեան (նուիրատու): Փարիզ, Տպ. Տէր-Յակոբեան, 1970, էջ 63: [1970, էջ 56:]
- Դո՛ւք Ինչ Կը Մտածէք — Եղիշէ Վրդ. Մանհիկեան (նւրոն): Թեհրան, Տպ. Նայիրի, Տոնցակ Վարեկն Նուագար Կոր Զուլայի Ամենախիղիչ Վանի (Ա. Հատար) — Կազմեց Մարտ Տէր-Աւետիսեան: Նուէր Վիեննայի Միութեան Գրաստանէն: Հայկական Մասնաշար Գալուստ Կիւլպէնեան ինքնաբերական: Վիեննա, Միութեան Տպարան, 1970, էջ 926:
- Մահաճան — Սարգիս Հազարեան: Պէյրուք, Տպ. Սեան, 1971, էջ 78:
- Հիմնարկ Տարեգիրք (Ե. Տարի) — Ս. Խաչ Հայց. Առաք. Եկեղեցւոյ Մեծարան Եախարարական և Երկրորդական Վարժարան, Լուսնակներ: 1969-70: էջ 62:
- Տ. Տ. Վաղգեն Ա. Հայրապետի Ուրբողի Ուղեւորութիւնը — Նուէր Մ. Էլմարեանէ: Մայր Աթոռ — Մ. Էլմարեան: Տպ. Մայր Աթոռ, 1969, էջ 387: Կազմող և խմբագիր Ա. Հատարեան: [Խիւլպէնեան, Ա. Մ. Ն., էջ 33:]
- Տարեկան Տեղեկագիր Ս. Մանհիկեան և Ս. Մեծարող Հայց. Եկեղեցիի, Ուրբողի Մեծարան, Բեռլին-Իրաքարկ — Տարեգիրք Հայց. Եկեղ. Կիրակոսեան Գրգորեան (Դ. Տարի, 1970): Անթիլիան, Տպ. Կաթողիկոսական Մեծի Տանն Կիլիկիոյ, 1970, էջ 401:
- Ռազմականութիւն (Երկրորդ Աշխարհամարտ) — Խորեն Այվազեան: Պէյրուք, Տպ. Սեան, 1970, էջ 199:
- Հայաստան — Թեմարեան (նուիրատու): Պէյրուք, Անթիլիան Տպարան, 1970, էջ 79:

Նախագահ Տիար Ա. Մանուկեանի ձառք 57րդ Հնդհանուր ժողովին — Հ. Բ. Ը. Մ. — 12 Դեկտեմբեր 1970: Նիւ Եւրոք, էջ 7:

Ասեմագրութիւն 57րդ Հնդհանուր ժողովին — Հ. Բ. Ը. Մ. — 12 Դեկտեմբեր 1970: Նիւ Եւրոք: Մեր Ազգային Գոյապայքար 1915-1922ի Զուլումի Տարիներուն — Վեր. Արսէն Ա. Կէօբէկիդեան (Նաւիրատու): Պէյրուս, Եւրոթօնքի թերթօն թիւ 63, էջ 503:

Հայկական եկեղեցիներ — Հրատ. Գալուստ Կիւրչեանի Հիմնադրութեան, Լիզպոն: Տեքստի հեղինակ է. Կազմող՝ Բաղդասար Արզումանեան: Ս. Էլմիսթին, Տպ. Մայր Աթոռոյ, 1970, էջ 259: (Հայերէն, Ռուսերէն և Անգլերէն լեզուներով): Նուէր Ս. Էլմիսթին:

Ոսկէ Առան (Գորոցական խմբերգ՝ դաշնամուրի նուագակցութեամբ) — Եղուարդ Յակոբեան: Նուէր Հաննէսեան Եղբայրներէ: Խօք՝ Ռուբէն Հարիբեանի: Պէյրուս, Երբակ Հրատարակչատուն, 1970, էջ 2:

Երջանկ Ամուսնութեան Մէջ Անցնող Երեխան — Տաթ. Գեորգ Գ. Քէշիշեան: Նուէր ըստ Նախորդին: Պէյրուս, Տպ. Երբակ, 1971, էջ 319:

Յորինի Կրէյի Դիմանկար — Օսկար Ուայլտ: Բնագրէն թարգմանեց է ծանօթագրեց Պետրոս Մարգիկեան: Նուէր ըստ Նախորդին: Թեազանիէ, 1945: Պէյրուս, Տպարան Երբակ, 1970, էջ 269:

Խորխորեցի Ս. Մուրա ՏԵՐԷԿԵԱՆ-Կիւրիկեան Գեորգասան — Ողիսական Նազեհի Ս. Մուրաթի: Գրեցին Տիկին Նազեհի Ս. Մուրաթ և Առաքել Եղիկեան (Նաւիրատուներ): Էջեր և Յուշեր Հնչակեան Յեղափոխական Ընտանիքէ մը: Խաթ Սէն Լուիզ, Իլլ., 14 Յուլիս 1969: Պէյրուս, Տպ. Տօնիկեան, 1969, էջ 99:

Պէյրուսի Սահակեան Լիւնէն Նուէր ստացած էնտեկեալ դիրքերը. —

ա) Սահակեան Լիւնի Նաւիրատու Ռուսնոյ, 40 ամեակին (1923 - 1963) — Պէյրուս, Տպ. Տօնիկեան, 1963, էջ 276:

բ) Քար Թորոս — Սեդրաք Շահէն: Պէյրուս, Տպ. Տօնիկեան, 1967, էջ 51:

գ) Յուշագիր Հայ Ազգ. Սահակեան Բարձրագոյն Վարժարանի — Արծաթեայ Յորիկեան 1923-1948: Հրատ. Հայ Ազգ. Սահակեան Վարժարանի թիւ 5: Պէյրուս, 1948, էջ 178: [1968, էջ 110:

դ) Մատնին (Մովսարի Մուրը) — Սեդրաք Շահէն: Պէյրուս, Տպ. Տօնիկեան, Եղեմնապ Ռաբեր — Երուանդ Եղուկեան (Նաւիրատու): Պէյրուս, Տպ. Երբակ, 1968, էջ 342:

Ճամաւորներ Յալիսեանեան Կեանքի Կ'առաջնորդէ: Նուէր Դաւիթ Դաւիթեանէ: Նիւ Եւրոք, Ռօշթառար Պայպըլ Էնտ Թրէքթ Սօսայէթի, 1970, էջ 190:

Հնդհանուր Տեղեկագիր Հայկ. Բարեգ. Հնդհ. Միութեան 1969 Տարեցանին: Էջ 54:

Բաղդասարեան Անճարի Մը Կրօնական Ճարտարակցութեան Վրայ Եւ Հայ Ճարտարակցութեան Տեղը Անոր Մէջ — Յովհաննէս Մարգարեան: Նուէր Սահէնէ: Հրատ. Միւրթարեան Սահուց Միւսթեան. Խաթանպուլ, Տպ. Մարմար, 1970, էջ 198:

Մեծ Եղեմնի Պագամ Հայոց Տանքեան, Քուարան Եւ Հրապարկ Յարութիւն — Փրոֆ. Հայկ Ա. Արամեան (Նաւիրատու): Նախապէս իբրեւ թերթօն հրատարակուած «Արեւ» օրաթերթին մէջ: Պէյրուս, Տպ. Տօնիկեան, 1970, էջ 229:

Այսպէս է Կեանքը (Պատմութեան Եւ Դիմաւորութեան) — Լ. Դարբինեան (Նւրտ.): Թերթ, Տպ. Մադրան, 1970, էջ 228:

Լոյս Եւ Տոյս — Պարզեւորի Օրփա (Նւրտ.): Փարիզ, Տպ. Գ. Էլեկեան, 1970, էջ 37: Օրացոյց Եկեղեցական Տօներու — 1971: Հայ Կաթողիկէ Պատրիարքարան Տանն Կիլիկիոյ, Պէյրուս, Լիբանան:

Ի Խնդիր Վերագործութեան (Հաւաք Բանք Հայ Ազգին Զաւակներուն) — Մեծարդ Եպս. Թերզեան: Պէյրուս, Հրատ. Հայ Կաթողիկէ Ակումբի, 1971, էջ 28:

Անմոռաց Յիւստակի Արցաղի — Մեծարդ Եպս. Թերզեան: Պէյրուս, Տպ. Մշակ, 1971, էջ 30: [էջ 301:

Նոր Գարաջեանի Կայծեր — Յ. Պէրպէրեան (Նւրտ.): Պէյրուս, Տպ. Տօնիկեան, 1970, Հայրենի Միւս (Եւ Հատոր, Պատկերներ և Պատմութեան) — Վահէ Հայկ (Նաւիրատու): Ֆրէզոն, Գալիֆորնիա: Պէյրուս, Տպ. Տօնիկեան, 1970, էջ 242:

Հոգեկան Տոյներ — Վեր. Ն. Գ. Խաչատուրեան (Նւրտ.): Պէյրուս, Տպ. Տօնիկեան, 1970, էջ 639:

Այսպէս Յուստակեան Հայկ. Բարեգործական Հնդհ. Միութեան: Հրատ. և Նուէր Հ. Բ. Ը. Միւսթեան Լիբանանի Վեթերաններու և Բարեբարներու Համախմբութեան, Պէյրուս, Լիբանան: Պէյրուս, Տպ. Ատլաս, 1969, էջ 351:

Այսպէս Սկսալ Գարունը — Յակոբ Զաւաքեան (Նւրտ.): Պէյրուս, Տպ. Սեան, 1970, էջ 58:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԽՐԲԱԳՐԱԿԱՆ

Հայեցի կրթութիւն	Ա. Գ.	302
<u>Ս. ԳՐԱԿԱՆ</u>		

Հեքսամետր և ևոտիկա	Ե.	305
Ս. Գրիգի Անգլիկէն Նորագոյն Թարգմանութիւնը	ԶԱԻԷՆ Ե. ՎՐԴ. ԱՐՁՈՒՄԱՆԵԱՆ	311
<u>ԱՍՏՈՒԱՆԻՐԱԲԱՆԱԿԱՆ</u>		

Տեղիք Աստուածաբանութեան	ՄԱՂԱԳԻԱ ԱՐԲԵՊՍ. ՕՐՄԱՆԵԱՆ	314
<u>ԳՐԱԿԱՆ</u>		

Փառամեծիւ Եւ Ողիպիա	ԷՄՄԱՆՈՒԷԼ ԵՍԱՅԵԱՆ	321
Էմմաուսի շաւրարդները (Անգլ. Թրգմ.)	ԵՂԻՇԷ ԱՐԲԵՊՍ. ԴՈՒՐԵԱՆ	330
<u>ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ</u>	Թրգմ. Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ	

Actualité Des Peres Du Monachisme Arménien Dans Leur Enseignement Sur La Priere	Հայր ԼՈՒԻ ԼԸԼՈՒՍԻՐ	333
Եղեղիկի Երկի Բնագրային Մի Քանի Նաթ	ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՄԻՆԱՍՅԵԱՆ	339
Մեկնարանութիւններ Մասին	ԱՐԱՄ ԵՐԵՄԵԱՆ	345
Էջեր Ժողովրդական Բանահիւշութիւնից		

<u>ԴԻՒԱՆ Ս. ԵԱԿՈԲԻ</u>		
Նամականի Գրիգոր Շաքայակիր Պատրիարքի	Հրատ. ԱՐԱՅ ԳԱԼԱՅՅԵԱՆ	351
<u>ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ</u>		

Առաքելոց կամ Ղազարու Վանք	Ն. ԵՊՍ. ԵՈՂԱԿԱՆ	369
Յուգակ Եւ Յիշատակարաններ		
Երուսաղէմի Կիւլիկիան Մատենադարանի	Կգմ. Ա. Գ.	373
Հայ Հնարիպ Գիրքերու (1512 - 1800)		

<u>ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ</u>		
«Յուգակ Հայերէն Զեռագրաց Նիկոմիդիոյ	Յ. ՔԻՒՐՏԵԱՆ	378
Եւ Շրջակայից»	Յ. ՔԻՒՐՏԵԱՆ	380
«Մայր Յուգակ Զեռագրաց Սրբոց Յոկոբեանց»	Յ. ՔԻՒՐՏԵԱՆ	380
«Հայկական Մատենադարանութիւն»	Լ. Գ. ՄԻՆԱՍՅԵԱՆ	381
«Բաժնի Տարեգրք»		

<u>ԶԵՌԱԳՐԱԿԱՆ</u>		
Զեռագիր Աւետարան Մը Ի Բաստան	ԳՐԻԳՈՐ ՄԱԳՍՈՒՏԵԱՆ	383
<u>ՏԵՂԵԿԱԳԻՐՆԵՐ</u>		

Միջազգային Վեցերորդ Համագումար Եկեղեցական	ԶԱԻԷՆ Ե. ՎՐԴ. ԱՐՁՈՒՄԱՆԵԱՆ	387
Հայրերու Գրականութեան Մասին		

<u>Հ. Բ. Շ. Մ. - ԱԼԵՔ Մանուկեան Գրական Մրցանակ</u>		390
--	--	-----

Լայս Տեսած Գիրքեր		392
-------------------	--	-----

<u>Ս. ԵԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ</u>		
Եկեղեցական - Բնական		393
Պաշտօնական		394

<u>ՅԱԻԵԼՈՒՍ</u>		
Յանկ «Սիւնի» Խմբագրութեան Եւ Գ. Կիւլիկիան		395
Մատենադարանին Նուիրած Գիրքերու		396
Բովանդակութիւն		

C O N T E N T S

EDITORIAL		
Armenian education	A. K.	302
THE BIBLE		
The Apostle of the Gentiles	Y.	305
The New English Bible with its Apocrypha	Rev. Zaven Arzoumanian	311
THEOLOGY		
Rudiments of Theology	Archbp. Maghakia Ormanian	314
LITERATURE		
Parantzem and Olympia	Emmanuel Essayan	321
The Travellers of Emmaus	Patriarch Yeghishé Tourian	330
	Trans. M. Manougian	
PHILOLOGY		
Actualité des Pères du Monachisme Arménien		
dans leur enseignement sur la prière	P. Louis Leloir	333
Notes on new interpretations of Eznik of Kolb's text	Mardiros Minassian	339
Pages from Armenian folklore	Aram Yeremian	345
THE ST. JAMES ARCHIVES		
The Correspondence of Patriarch		
Gregory the Chain-Bearer	Ed. Ara Kalaydjian	351
ARMENIAN MONASTERIES		
The Monastery of Arakelotz or Lazar	Bp. N. Dzovagan	369
Catalogue and Colophons of Old		
Armenian Printed Books in the		
Gulbenkian Library (1512-1800)	Comp. A. K.	373
REVIEWS		
"Catalogue of Nigomithia Manuscripts"	H. Kurdian	378
"Grand Catalogue of St. James Manuscripts"	H. Kurdian	380
"Armenian Bibliography"	H. Kurdian	380
"Raffi" year book	L. G. Minassian	381
MANUSCRIPTS		
An Armenian Bible in Boston	Krikor Maxoudian	383
REPORTS		
Sixth International Conference on Patristic Studies	Rev. Zaven Arzoumanian	387
The Armenian General Benevolent Union		390
THE ARMENIAN PATRIARCHATE		
Monthly news		393
SUPPLEMENT		
Books received by the Redaction of "Sion"		
and the Gulbenkian Library		395
Contents		400

Yearly subscription: 5 U. S. Dollars

All correspondence should be addressed to:

Ara Kalaydjian
The St. James Press
P. O. Box 14001
Jerusalem — Israel